

Příčiny sociální exkluze romské populace v České republice

Milan Ferenc

Diplomová práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Institut mezioborových studií Brno

akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Bc. Milan FERENC
Osobní číslo: H118412
Studijní program: N 7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika

Téma práce: Příčiny sociální exkluze romské populace v České republice

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálech IMS. Metodika psaní odborného textu a výzkumu v sociálních vědách (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na doržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím práce bude práce zaměřena :

- na analýzu příčin sociální exkluze romské populace,
 - na zjištění faktorů zapříčiňujících sociální exkluzi Romů,
 - na otázky bytové politiky měst ovlivňující sociální exkluzi romské populace,
- Ke splnění stanovených cílů empirické části diplomové práce bude zvolena kvantitativní metoda šetření, dotazník.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BAROŠOVÁ, A., FRIŠTENSKÁ, H., Romové-konec (ne)jednoho mýtu, Socioklub, 2004.

BAROŠOVÁ, A., FRIŠTENSKÁ, H. et.al. Romové ve městě, Socioklub, 2002.

BALABÁNOVÁ, H., BALÁŽOVÁ, J. GABAL, I. et. al. Romové v ČR, Socioklub, 1999.

GORNIÁKOVÁ, Co se osvědčilo-úspěšné romské projekty ve střední a východní Evropě, Partners Hungary Foundation, Partners Czech: 2003.

KALEJA, M., KNEJP J., Mluvme o Romech-Aven vakeras pal o Roma, Ostravská univerzita, 2009.

KALEJA, M., Analýza postojů rodičů romských dětí ke vzdělávání-Disertační práce, Brno, Masarykova univerzita, 2010.

Další literatura bude obsažena v Projektu diplomové práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí diplomové práce: **prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.**
Katedra sociální pedagogiky

Datum zadání diplomové práce: **30. listopadu 2011**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2013**

V Brně dne 30. listopadu 2011

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

PhDr. Miroslav Jůz, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

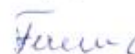
Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

MILAN FERENC

.....
Jméno, příjmení studenta

V Brně 23. 3. 2013

.....
Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací.

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být těž nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3.

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídně k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Diplomová práce pojednává o otázkách příčin sociálně exkluze romského etnika v České republice. Analyzuje historický vývoj a současný stav Romů po roce 1989. Definiuje celou řadu negativní faktorů v sociálních oblastech, které zapříčinily hluboký socio-ekonomický propad Romů. Poukazuje na determinanty sociální exkluze, které měly podíl na rezidenční segregaci Romů a jejich diferenciaci od většinového obyvatelstva. Práce je členěna do pěti kapitol, ve kterých jsou probírány jednotlivé okruhy romské problematiky, jakožto sociálního problému. Cílem diplomové práce je popsat hlavní příčiny sociální exkluze u tohoto etnika a naznačit možná inkluzivní východiska pro řešení exkluze. Práce je pojata z pohledu romského studenta, ve snaze přiblížit romský problém z jiného úhlu pohledu.

Klíčová slova: integrace, sociální inkluze, sociální exkluze, etnikum, majorita, minorita, rasismus, diskriminace, rezidenční segregace, ghetto, sociální patologie, xenofobie.

ABSTRACT

The thesis deals with questions of causation of social exclusion of Romany ethnic group in the Czech Republic. It analyses the historical development and contemporary state of Romany people after 1989. It defines an entire row of negative factors in social spheres which have caused social and economic slump of Romany people. It refers to determinants of social exclusion which have participated on the residential segregation of Romany people and their differentiation from the majority population. The thesis is divided into five chapters in which there are discussed individual spheres of Romany issue as a social problem. The aim of the thesis is to describe the main causes of social exclusion of this ethnic group and give an indication of potential inclusive possibilities for solving of the exclusion. The thesis is approached from the point of view of a Romany student who tries to give an idea of Romany issue from a different angle.

Keywords: integration, social inclusion, social exclusion, ethnic group, majority, minority, racism, discrimination, residential segregation, ghetto, social pathology, xenophobia.

Děkuji vedoucímu diplomové práce panu **prof. PhDr. Pavlu Mühlpachrovi, Ph.D.** za velmi užitečnou metodickou a odbornou pomoc, profesionální a především pak humánní přístup, který mi poskytl při vedení diplomové práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	8
1 ROMOVÉ V HISTORICKÉM KONTEXTU	11
1.1 Exodus Romů na evropský kontinent	11
1.2 První Romové na českém a slovenském území	12
1.3 Romové po roce 1989	18
1.4 Subetnické členění: „Roma nane jekhetane“	21
1.5 Shrnutí	26
2 SPECIFIKA ROMSKÉ POPULACE	29
2.1 Sociální aspekty: Vzdělanost-Zaměstnanost-Bydlení	29
2.2 Zvykové obyčeje a hodnoty Romů	34
2.3 Rodina ve výchově romského dítěte	40
2.4 Shrnutí	44
3 SOCIÁLNÍ EXKLUZE VERSUS INKLUZE.....	46
3.1 Sociální exkluze a její diskurs	46
3.2 Determinanty a obecné indikátory romské exkluze.....	49
3.3 Sociální inkluze Romů a její determinanty.....	54
3.4 Rezidenční segregace Romů.....	57
3.5 Shrnutí	63
4 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ	65
4.1 Výzkumný projekt	65
4.2 Etapy výzkumu	69
4.3 Výsledky výzkumu a jeho interpretace.....	74
4.4 Ověření hypotéz.....	93
5.5 Shrnutí výsledků výzkumu	94
5 NÁVRHY A OPATŘENÍ.....	102
5.1 Eliminace rizik exkluze: Vzdělanost-Zaměstnanost-Bydlení.....	102
5.2 Sociální práce s komunitou Romů.....	118
5.3 Participace Romů na veřejné moci	121
5.4 Shrnutí	124
ZÁVĚR.....	126
RESUMÉ	129
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	130
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	135
SEZNAM TABULEK A SCHÉMAT.....	136
SEZNAM GRAFŮ	138
SEZNAM PŘÍLOH.....	140

ÚVOD

Romové patří k nejpočetnější národnostní menšině v České republice. V obecné rovině se jedná o izolovanou skupinu obyvatel, jejichž charakteristickým rysem je nízké vzdělání a absence odborné kvalifikace. Ta vede k obtížné uplatnitelnosti Romů na trhu práce, což zapříčiňuje jejich dlouhodobou nezaměstnanost, rostoucí chudobu a závislost na sociální pomoci státu, která je trnem v oku majoritní společnosti. Socio-ekonomický propad Romů má své kořeny v transformačních změnách naší země po roce 1989, které negativně postihly především sociálně slabé obyvatelstvo. Romská populace na tyto změny nebyla připravena. Tyto změny daly předpoklad pro sociálně-prostorovou diferenciaci společnosti, především pak rezidenční segregaci romské populace.

Dle odborných odhadů analýzy GAC z roku 2006, (Gabal, 2006) existovalo v ČR v tomto roce více než 310 chudinských romských lokalit, které se ocitly na okraji společnosti. Současné odhady neziskových organizací však poukazují na to, že se tento počet navýšil na více než 400. Jako negativní kategorie se jeví především ta skutečnost, že ve vyloučených lokalitách se rodí další generace Romů, která své rodiče nikdy neviděla pracovat ve stálém pracovním poměru. Znají pouze život ze sociálních dávek nebo příležitostní přivýdělek „*práci načerno*“, či ze sběru kovového šrotu. Život na ubytovnách nebo v romských ghettech má za následek rozvoj asociálního chování a patologických jevů, což je charakteristickým rysem kultury chudoby nejenom u nás, ale i všude ve světě. Vzniká tak bludný, negativně uzavřený, kruh *sociální exkluze* Romů, který se neustále zvětšuje a není z něho pro romské obyvatelstvo úniku...

Vzájemné soužití této minoritní části obyvatelstva s většinovým obyvatelstvem lze charakterizovat za více než problematické. Majoritní společnosti jsou označovány za „*sociálně nepřizpůsobivé občany*“. Na vyhrocené sociální napětí mezi Romy a majoritní společnosti poukazují i nedávné události na českém severu, které zahraniční listy přirovnaly k *nacistické perzekuci*.¹ Na hrozbu neonacismu v České republice poukázal při svém inauguračním projevu i vítěz historicky první přímé volby hlavy státu u nás, prezident Miloš Zeman.

¹ Článek britských listů *The Economist* o Šluknovsku: *Nacistická perzekuce*. (online). (cit. 2013-03-13). Dostupné na [www: http://www.parlamentnilisty.cz/zpravy/The_Economist_perzekuce_209064](http://www.parlamentnilisty.cz/zpravy/The_Economist_perzekuce_209064)

Prezident konstatoval, že bude bojovat proti „*druhému ostrovu negativní deviace*“, který představují v zemi neonacistické bojůvky, které občas řadí v ulicích našich měst.² Romové jsou *diskriminováni* především v přístupu ke vzdělání. Všeobecně je známá segregace romského žactva mimo hlavní vzdělávací proud, za což byla Česká republika opakovaně kritizována evropským společenstvím.

Další oblastí jsou výchozí podmínky pro získání zaměstnání. I pro slušného a pracovitého Roma je obtížné získat trvalý pracovní poměr a ani vysokoškolské vzdělání v některých případech toto nezvyšuje. Společnosti, potažmo politické reprezentaci naší země, se nedaří řešit tento *multikulturní a sociální problém*, kdy nepříznivé sociální napětí mezi Romy a majoritním obyvatelstvem negativně ovlivňuje jejich vzájemné soužití.

I přes fakt, že se různé studie v posledním desetiletí snaží zkoumat soužití Romů a Neromů, potažmo Romy samotné z různých úhlů a perspektiv, ucelená koncepce řešení *sociální exkluze* této části obyvatelstva stále chybí.

Svou pozornost na otázky a odpovědi související s tématem sociální exkluze romské populace v České republice jsem volil záměrně ze dvou důvodů. První souvisí s tím, že jako příslušníka romského etnika se mě tato problematika velice dotýká. Cenné informace pro diplomovou práci mohu čerpat i z vlastních životních zkušeností a následně konfrontovat teorii s praxí. Druhým důvodem je to, že tzv. „*romská otázka*“ je a troufám si i tvrdit, že i v budoucnu bude, stále aktuálním sociálním tématem.

Cílem diplomové práce, v teoretické rovině, je analyzovat příčiny *sociální exkluze* romské populace v České republice v návaznosti na historický a současný kontext. Dále pak analyzovat charakteristické rysy a determinanty *sociální exkluze* se všemi jejími negativní dopady pro život romské populace. Vnitřně je teoretická část rozdělena do tří kapitol. Informace z těchto částí mají svůj význam pro orientaci se v celé problematice.

² Inaugurační projev prezidenta České republiky Miloše Zemana, CT24, (online). (cit. 2013-03-08.10-00).

V praktické (empirické) části se diplomová práce bude zabývat výzkumným šetřením a interpretací jeho výsledků v návaznosti na ověření stanovených hypotéz, potažmo primárního a parciálních cílů této práce. Vnitřně je tato část členěna do dvou kapitol, přičemž ta poslední naznačuje možné inkluzivní mechanismy při řešení samotné sociální exkluze Romů.

Vzhledem k rozsahu a hloubce dané problematiky tato práce nebude a ani nemůže odpovědět na všechny otázky vztahující se k sociální exkluzi Romů v České republice. Navrhovaná řešení pro sociální inkluzi Romů budou mít pouze charakter možných mechanismů, nikoli podobu uceleného koncepčního řešení.

1 Romové v historickém kontextu

Původ Romů

Dějiny romského národa jsou mlhavé, existuje jen málo psaných historických pramenů, které by věrohodně popisovaly původ Romů a jeho historii. (Fraser, 1998) Historický výzkum o původu Romů je spojen s lingvistickým bádáním a především se zařazením romštiny do klasifikace jazykových rodin. (Kaleja In: Knejp, 2009) Pomocí komparistického studia romštiny a jazyků indického subkontinentu badatelé umístili pravlast Romů na území dnešní Indie. (Nečas, 1999b.) Romský národ by měl pocházet z území Středozápadní Indie z oblasti dnešního Pákistánu. Původní romské obyvatelstvo se zde dělilo dle tradičního rozdělení indické společnosti.³ Odborné odhady poukazují na to, že Romové patřili k nejspodnější kastě prapůvodního obyvatelstva Indie, tzv. kastě „Dómů.“ (Lhotka, 2010)

„Název Dom se mohl stát skupinovým jménem pro celé etnikum.“ (Nečas, 1999b. s. 12)
Předpokládá se, že migrační pohyby měly vliv na změnu centrální hlásky z *d* na *r*. Označení *Rom* – *Romové* je etnonymem, tedy názvem, s nímž se sami Romové ztotožňují. *Rom* znamená ve všech dialektech romštiny „muž“ nebo také „člověk“ (Roma-lidé, romni-romská žena. (Miklušáková In: Fraser, 1998) Život a kultura indických Dómů dosud vykazuje mnoho shodných rysů s kulturou Romů u nás. *„Členové dómských kast se věnovali kovářství a kotlářství, dále obchodu, podvodům a krádeži dobytka, uklízení a odstraňování nečistot, hudební, taneční a kejklářské činnosti, potulce a žebrotě.“ (Nečas, 1999b. s. 11-12)*

1.1 Exodus Romů na evropský kontinent

Exodus Romů na evropský kontinent probíhal ve dvou migračních vlnách v období od 3.-5. a 9-10 století. Přesný důvod odchodu Romů z Indie není dosud znám, předpokládá se, že pravděpodobným důvodem bylo přelidnění, válečné konflikty a následný hladomor. (Nečas, 1999b.)

³ Indická společnost byla diferencována na nejvyšší kastu Brahminu (kněží), pod nimi byly nižší kasty Kšatriů (vládců a bojovníků), Vajšijů (řemeslníků, obchodníků a rolníků), Šúdrů (sluhů a pomocných sil) a nejnižší kasty tzv. Nedotknutelných.

Před příchodem Romů do Evropy docházelo při jejich migračních pohybech k mnoha krátkodobým, ale i dlouhodobým zastávkám. První zastávkou měla být tehdejší perská říše (dnešní Irán). (Kaleja In: Knejp, 2009) Z hlediska rozšíření romských skupin po celé Evropě byla však nejvýznamnější Byzantská říše. Zde mělo dojít, ještě před příchodem do Konstantinopole, k rozdělení romských skupin do dvou hlavních proudů. Menší skupina měla směřovat na Pyrenejský poloostrov (9st.). Ten větší hlavní proud Romů měl směřovat Byzancie a později přes Balkánský poloostrov (14st.) do celé Evropy. (Nečas, 1999b.)

Nejstarší dochována písmenná zmínka o přítomnosti Romů v metropoli byzantské říše odchází z roku 1068. V klášteře Iberonu na hoře Athos ji zapsal řecký mnich do kroniky jako poznámku o zvláštním lidu pohybujícím se v okolí, který nazval *Atsínghanoi* (*Atsínghanos*). (Nečas, 1999b.)⁴ Dle Fräsera (1998) se tímto termínem označovali Cikáni především v Řecku, avšak o původu termínu *Atsínghanos* se mělo diskutovat mnohokrát a dodnes na něj neexistuje jednotný názor.

Ze slova „*Atsínghanoi*“ se postupně odvodila všechna „*gádžovská*“ (neromská) pojmenování pro Romy, ve všech evropských jazycích (např. v češtině Cikán, slovenštině Cigán, bulharštině Acigan, srbštině Ciganin, italštině Zingaro, polštině a ruštině Cygan, maďarštině Czigányok ap.). Tato označení jsou zpravidla Romy považována za hanlivá, urážlivá a v českém prostředí nedoporučují slovo „Cikán“ (apelativum) při konverzaci s Romy používat. Romové sami sebe označují různě, např. Kale, Manuša, Sinti, Lovari, nejčastěji však obecným pojmenováním „*Roma*“.⁵ (Lhotka, 2010)

1.2 První Romové na českém a slovenském území

První písemné zmínky o výskytu Romů na českém a slovenském území se datují již k roku 1219, avšak jejich věrohodnost je více než sporná. Zcela první hodnověrné písemné zmínky zaznamenali historikové v roce 1322 „*kdy se spišskonoveský rychtář Jan Kuch zmiňuje o romské skupině na majetku rodiny Mariássyovců.*“ (Nečas, 1999, s. 17) Za jistý lze považovat rovněž rok 1417. Písemné záznamy poukazují

⁴ Původně to byla přezdívka pro příslušníky kacířské sekty, která se věnovala věštění a čarování.

⁵ *Roma*- lidé-(manuša), *Rom*-člověk-(manuš), *romni*-žena, manželka.

na více než třiset člennou skupinu Romů, která procházela českým a slovenským územím a prokazovala se ochrannými glejty, které jim zaručovalo bezpečný průchod zemí. (Miklušáková In: Fraser, 1998)

V případě českých oblastí lze poukázat na ochranný glejt, který vydal tehdejší císař římský a král český Zikmund Lucemburský roku 1423, vojvodovi Ladislavovi, který rovněž zaručoval Romům bezpečný průchod českými zeměmi pod císařskou ochranou, vlídné přijetí a ochranu na dalších cestách. (Nečas, 1999b., Miklušáková In: Fraser, 1998) Tento glejt s Romy putoval až do Francie, a protože jim byl vydán v Čechách (tehdy La Boheme) a českým králem (le roi de Boheme), Francouzi označovali Romy podle příchozí země, tedy les Bohemiens, obyvatelé Čech. (Fraser, 1998) Romové se v tomto období živili především různými tradičními řemesly jako např. kovářstvím, kotlářstvím, hudbou, ale také provozováním akrobacie a kejklářstvím. Nutno podotknout, že žili na vyšší životní úrovni než ostatní poddaný lid.

Od poloviny 16 st. se mění postoj k Romům nejen v našich zemích, ale i v celé Evropě. Církev začala poukazovat na chování a způsob života Romů, který se neshodoval s křesťanstvím. Poukazovala především na řadu nekřesťanských rituálů, které si sebou Romové přinesli z Indie (řada těchto rituálů se dochovala dodnes). Postupná nedůvěra církve k Romům přerůstá v otevřenou represi, což vyústilo v exkomunikování Romů z církve. (Miklušáková In: Fraser, 1998)

Protiromské nálady na českém území se vyostřily po požáru v Praze v roce 1541, ze kterého byli Romové podezříváni. Rapidní zhoršení postavení Romů v českých zemích přinesl konec 17st. a první polovina 18. století. Romové byli Leopoldem I v roce 1688 vypovězeni ze svého území a prohlášení za psance. Následně r. 1697 vydal Leopold I. patent, ve kterém prohlásil Romy za „*Vogelfrey*“, čímž je postavil mimo právní ochranu a každý je mohl beztrestně zabít. (mohli být zastřeleni jako škodná zvěř) Romům bylo zakázáno překročit hranice západní Evropy pod pohrůžkou přísných trestů. Proto se začali Romové usazovat ve východní Evropě, kde nebydli tak perzekuováni. (Nečas, 1999b.)

Vstřícnější postoje vůči romskému obyvatelstvu zaznamenala historie za vlády osvícenských panovníků Marie Terezie a Josefa II. Zprvopočátku to byly asimilační

pokusy ve formě tolerance určitých romských rodů, výměnou za některá omezení, např. potlačení romštiny, tradičního odívání, převýchova romských dětí mez 7-12lety v neromských rodinách, či zákazy tradičního povolání nebo zákazu instituce *vajdy*. Za jejich panování Romové již nebyli vyháněni ze země a sílila snaha panovníků o trvalé usazení romského obyvatelstva. V roce 1782 vydal Josef II nařízení, kterým byla nařízena povinná školní docházka i pro romské děti, byl zakázán romský jazyk a nošení tradičního oděvu. První pokus o státem řízené plošné rozmístění romských rodin je znám z nařízení roku 1784, kdy každé romské rodině byl přidělen opuštěný dům s polem, na kterém musela hospodařit. Dále jim byla přidělena nová počestěná jména, které tvoří převážnou část příjmení současných Romů žijících v ČR. Koncem 18st. se již řada romských rodin začala usazovat dobrovolně. (Miklušáková In: Fraser, 1998)

V průběhu 19st. se společenské postavení romské populace příliš nezměnila. Dochované údaje z Moravy dokládají, že se romské usedlosti v první polovině 19st. rychle rozrůstaly. Tradiční romská řemesla již nestačila uživit všechny romské rodiny, a proto se Romové začali věnovat jiným zdrojům obživy, např. nádenickým a sezónním pracím pro majoritu. Romové se začali sžívat s majoritou a přibližovali nebo alespoň napodobovali své neromské sousedy. (Nečas, 1999b.)

Období první republiky

V roce 1918 po vyhlášení samostatné Československé republiky byli Romové oficiálně uznáni za svébytnou národnostní menšinu, avšak i přesto byl vůči nim uplatňován zákon o potulce z roku 1885. (Miklušáková In: Fraser, 1998) V tomto období stále probíhal proces asimilace a k jeho podpoře byl v roce 1927 přijat zákon č. 117 O potulných Cikánech.⁶ Tento zákon měl podobu řádně vedeného soupisu romského obyvatelstva, za účelem podchycení všech kočovných a usedlých Romů na našem území První soupis proběhl za asistence četnictva v průběhu let 1928-1929.

Téměř 40 000 Romů dostalo tzv. „*cikánskou legitimaci*“, kterou se museli na vyzvání vždy prokázat. V předválečném období na našem území žili převážně usedlým způsobem života na Slovensku tzv. slovenští Romové. V Čechách a na Moravě pak

⁶ První ucelená koncepce řešení romské problematiky a kočovného způsobu života Romů na našem území. Osoba žijící kočovným způsobem života starší 14 let se prokazovala tzv. „cikánským průkazem“ a usedlý Rom se prokazoval občanským průkazem.

skupina tzv. českých a moravských Romů. Kočovným způsobem života žili pouze menší skupiny tzv. německých Romů (Sintů) a tzv. olšských Romů. (Lhotka, 2010)

Dosavadní snahy o asimilaci romské populace žijící na území bývalého Československa byly zhatěny norimberskými zákony z roku 1939 v období protektorátu Čechy a Morava. Protektorátní vláda r. 1942 vydala nařízení o preventivním potírání *tzv. cikánského zlořádu*, které bylo cíleně namířeno proti Romům. Jeho účel spočíval především k získání přesného přehledu o počtu a rozmístění Romů na našem území pro potřeby říše a *tzv. „konečném řešení“*. Podkladem pro přesný soupis romské populace se stal již zmíněný zákon O potulných Cikánech č. 117/1927Sb. Tento soupis se také vztahoval na děti ze smíšených romských manželství a podle těchto nařízení neměla romská populace právo na život v lidské společnosti. Soupis označoval 6500-7000 osob označených za Cikány. Z tohoto počtu 4870 mužů, žen a dětí bylo deportováno do tábora nucené koncentrace, kde byli z větší části vyhlazeni. (Nečas, 1999) *„Mezi dubnem 1942 a únorem 1944 bylo vypraveno čtrnáct transportů tz. „asociálů“, mezi něž Romové na základě taxativního vymezení patřili.“ (Miklušáková In: Fraser, 1998, s. 274)*

V průběhu druhé světové války byli usedlí čeští a moravští Romové, systematicky vyvražděni v koncentračních táborech. Po skončení války zůstalo na českém území pouze 100 romských rodin. Odhaduje se, že v koncentračním táboře v Osvětimi zahynulo během roku 1942 - 1944 přibližně 20 000 Romů z celé Evropy a v průběhu celé druhé světové války asi půl milionů Romů. Z celkového počtu 7000 Romů deportovaných z českých zemí do koncentračních táborů se po válce z Osvětimi vrátilo pouze 200 osob. (Lhotka, 2010)

Poválečný vývoj

Genocidu za druhé světové války přežilo v českých zemích nanejvýš 1000 Romů. Na Slovensku genocida romského obyvatelstva neproběhla v takové míře jak v českých zemích. Válku zde přežilo desetitisíce Romů. Po válce byli však zcela vyčleněni ze společnosti do uzavřených romských osad. V padesátých letech se komunistický režim snažil znovu s *„cikánskou otázkou“* vypořádat. Romové byli opět degradováni na asociální vrstvu a jejich etnická identita měla být zničena.

Jediným účinným prostředkem byla považována řízená asimilace. Následoval přesun slovenských Romů do pohraničí v Čechách, odkud byli odsunuti Němci. Romové zde měli posílit pracovní sílu v zemědělství a průmyslu. Postupně byli Romové asimilováni do všech velkých průmyslových měst jako Praha, Brno, Ostrava, Ústí nad Labem apd. V souladu s Usnesením vlády ČSSR č. 502/1965Sb. byly v letech 1965 až 1970 zlikvidovány převážně všechny větší romské osady na Slovensku. (Miklušáková In: Fraser, 1998)

Dle Kaleji (Kaleja, Knejp (eds.), 2009) po roce 1945 nastalo období socializačních přeměn, zapříčiněné zásahem majoritní společnosti a rovněž migračními vlnami slovenských Romů do českých zemí. Dle mého názoru měly právě tyto migrační vlny Romů ze Slovenska zcela zásadní vliv na celou romskou problematiku. V následujícím textu se toto pokusím vysvětlit. V souvislosti s bídým životem Romů v osadách, a nařízením vlády č. 502/1965 Sb., začali Romové nekontrolovatelně migrovat do českých zemí v několika vlnách:

„První vlna migrace romského obyvatelstva se datuje těsně po skončení 2. světové války, kdy se především jednalo o mladé muže, kteří hledali v českých zemích bydlení a práci. Po té, co našli uplatnění na trhu práce, převážně v dělnických profesích, přivedli si ze Slovenska celé své rodiny. Jedná se o Romy, kteří přišli na území Čech a Moravy dobrovolně. Do současné doby žijí potomci těchto Romů vedle majoritní společnosti v místech, kde se prvotně usadili a našli uplatnění jejich otcové. Tito Romové si zachovali své zvyky, jazyk a hodnoty. Převážná část těchto Romů nemá vážné sociální problémy.“ K této skupině Romů patří i moji rodiče, respektive moji prarodiče.

„Druhá vlna migrace se datuje k padesátým a šedesátým letům. Je pojena s organizovanými náborů realizovanými na Slovensku, pro práci v Čechách. Převážně se jednalo o práce velmi namáhavé a to na stavbách a v těžkém hutním průmyslu. Z těchto důvodů také byli náborováni pouze mladí a silní muži z různých míst na Slovensku, kteří si měli jen vydělat peníze a vrátit se zpět. Převážná část mladých mužů se již na Slovensko nikdy nevrátila. V Čechách již zůstali a založili zde rodiny.“

„Třetí vlna migrace je pojena s usnesením vlády tehdejšího Československa č. 502 z října r. 1956, jehož hlavním cílem byla likvidace romských osad, čtvrtí a ulic na Slovensku. Pro Romy to znamenalo násilné vystěhování z původních domovů bez

jejich vůle, kdy toto zcela změnilo jejich způsob života a prohloubilo špatné vztahy s majoritní společností. Právě tyto Romové mají v české společnosti dodnes nejvíce problémů. Došlo k tomu, že na jednom místě začali žít Romové z různých vesnic, v nichž se dodržovaly zcela různé normy chování, tradice, zvyky i jazyk, což zákonitě sebou přineslo řadu negativních projevů.“ (Ferenc, 2008, s. 7)

V rámci výzkumného šetření si jeden z respondentů dokonce vzpomněl na jméno člověka, který dohlížel na demontáž osad v jednotlivých romských čtvrtích na Slovensku. G.H. během rozhovoru uvedl: *„Tenkrát jsem byl ještě malý, bylo mi asi deset, ale pamatuji si to dobře. Bylo to v roce 1968, kdy k nám domů přišel nějaký pan Konečný z Čech a říkal tátovi, že se musíme vystěhovat, že náš dům musí být zbourán a my pojedeme za lepším životem do České republiky, že tam budeme mít všechno, práci, byt, peníze. Vzpomínám si, že táta a děda nikam nechtěli, měli jsme malé hospodářství, pole a dobytek. Měli jsme se fakt dobře, děda byl primáš (kapelník) chodil o sobotách hrát na svatby a do kaváren. Bylo nás doma hodně, ale nikdy jsem neměl hlad. Tady v Česku jsem už hlad se svými dětmi zažil a na stará kolena žiju tady v ghettu. Nebudete mi věřit, ale i za těch komunistů jsme se měli líp než teďka, měli jsme totiž práci.“*

Třetí migrační vlna se z různých důvodů jeví jako nejvíce problematická. Hlavní důvod spatřuji především v tom, že Romové z různých osad na východním Slovensku byly rozptýleny do velkých průmyslových měst, kdy likvidací tradičních romských osad zanikly také rodové komunity, které byly zárukou jistého morálního řádu jejich členů. Tento krok v sobě zahrnoval především necitlivé usidlování Romů z nejrůznějších prostředí. Nebrala se v potaz subetnická diferenciacie samotných Romů (*žuže* – čistí, *melale* (degeša-dupkara)-nečistí) a umísťovali se vedle sebe na jedno sídliště, do jednoho městského bloku, či ulice. Ve velkoměstech byly takovým to způsobem uměle vytvořeny problémy v podobě nových izolovaných romských osídlení jako je Chánov apd.. Zde se výše uvedené aspekty negativně projeví v celé své podobě. Anonymita velkoměst také znemožnila vzájemný dohled nad dodržováním pravidel norem chování jednotlivých členů v rodovém zřízení.

1.3 Romové po roce 1989

Polistopadový vývoj a jeho dopady na romskou populaci nelze vystihnout v krátkém textu. Z tohoto důvodu budou nastíněny pouze nejpodstatnější vývojové aspekty, z pohledu autora.

Do roku 1989 nebyli Romové minulým režimem uznáváni jako svébytná etnická skupina. Polistopadové změny probudily emancipační snahy romské elity na participaci Romů v zemi, které byly na začátku 70 let komunistickou stranou potlačeny. Začínají vznikat romské organizace a sdružení, které kromě krátkého období v letech 1969-1973, kdy působil Svaz Cikánů-Romů, neexistovaly. (Navrátil, 2003)

Politické ambice romské reprezentace vrcholili v rámci politického uskupení „*Romská občanská iniciativa*“ (dále ROI). V roce 1990 zaznamenala ROI první, ale nutno podotknout, že i poslední historický úspěch ve volbách, kdy do poslaneckých lavic usedlo za různé politické strany celkem 11 Romů. V následujících parlamentních volbách v roce 1992, však ROI zcela propadla, do parlamentu se nedostal žádný její představitel (výjimkou byl kandidát romského původu Ladislav Body, který kandidoval za KSČ).⁷ Po těchto volbách se již žádná politická strana, která by zastupovala práva a zájmy nepočtenější etnické menšiny v České republice, na politické scéně neobjevila.

V rámci sčítání lidu v roce 1991 byl učiněn první pokus sečíst Romy na základě vlastní svobodné vůle k přihlášení se k romské národnosti. Výsledky však byli více než překvapivé, k romské národnosti se přihlásilo celkem 32 903 osob, tj. 03.% z celkového počtu obyvatel. Drtivá část romské populace uvedla při sčítání národnost jinou (většinou českou), buď kvůli neidentifikaci se s vlastním etnikem nebo z obavy před diskriminací (nejen fyzickou, ale i společenskou). V následujícím sčítání, které probíhalo o 10 let později v roce 2001, se tento počet ještě rapidně snížil a to na číslo 11 746 osob. Výsledky posledního sčítání lidu, z roku 2011, poukazují na mírný nárůst. V tomto roce se přihlásilo ke své národnosti 13 150 osob romské národnosti.⁸ Uvedené empirické údaje však nekorespondují se skutečností.

Romové se ke své národnosti nehlásí z různých obav, co lze považovat za negativní kategorii. Podle odborných odhadů žije v České republice na počátku tohoto tisíciletí

⁷ Situace Romů v letech 1989-1992. Dostupné na [www: http://www.romove.radio.cz/cs/clanek/18896](http://www.romove.radio.cz/cs/clanek/18896)

⁸ Dostupné na [www: http://www.czso.cz](http://www.czso.cz)

okolo 200-250 tisíc Romů, což představuje okolo 2,5 procenta obyvatelstva naší země. (Langhamrová, Fiala In: Jakoubek, Budilová (eds.), 2008)

Postavení Romů v českém prostředí se zkomplikovalo po rozdělení naší země v roce 1993. Rozdělení země sebou přinášelo řadu legislativních opatření, avšak ve vztahu k Romům lze poukázat především na zákon č. 40/1993Sb. o nabytí a pozbytí občanství. Prostřednictvím tohoto zákona se totiž z většiny Romů, ze dne na den, stali cizinci v zemi, kde se narodili. Aplikace tohoto zákona byla značně byrokratická a většina Romů nebyla schopna splnit podmínky a včas si občanství zvolit. K dnešnímu dni má tisíce dospělých Romů, jejich rodiny a stovky dětí v ústavních zařízeních postavení nelegálních cizinců. (Miklušáková In: Fraser, 1998) Z desetitisíců slovenských rodin, kteří byli na základě zákona č. 502/1956Sb. asimilováni ze slovenských osad na území ČR, nebo migrovali v druhé a třetí vlně v padesátých a šedesátých letech za svými příbuznými se k 01.07.1993 stali bezdomovci. Paradoxem bylo především to, že se předmětný zákon vztahoval na i na romské děti, které se narodily na území ČR, kde zahájily povinnou školní docházku a hovořily pouze českým jazykem.

V období od roku 1993-1994 došlo k hlubokému socio-ekonomickému propadu Romů, především k jejich až 95% nezaměstnanosti. (Miklušáková In: Fraser, 1998) Socio-ekonomický propad Romů má své kořeny v transformačních změnách naší země po roce 1989, které negativně postihly především sociálně slabé obyvatelstvo. Romská populace na tyto změny nebyla připravena. V obecné rovině jsou dnes Romové izolovanou skupinou obyvatel, jejichž charakteristickým rysem je nízké vzdělání a absence odborné kvalifikace. To vede k obtížné uplatnitelnosti Romů na trhu práce, což zapříčiňuje jejich dlouhodobou nezaměstnanost, rostoucí chudobu a závislost na sociální pomoci státu, která je trnem v oku majoritní společnosti.

Od rozdělení země sílilo také fyzické násilí vůči Romům ze strany extremistických skupin, což bylo hlavním terčem kritiky mezinárodních organizací, zabývajících se dodržováním lidských práv. V roce 1993 bylo v ČR evidováno 55 rasově motivovaných trestných činů. Po pádu komunismu se objevila i nová tvář svobody, rasismus. Tohoto negativního postavení Romů v ČR si v roce 1994 všiml i Helsinský výbor pro lidská práva. Výroční zpráva o postavení romské menšiny v České republice

za rok 1993 konstatovala, že Romové jsou předmětem výrazných předsudků veřejnosti České republiky a patří mezi nejchudší menšinu podílející se na kriminalitě.⁹

Od roku 1993 byla, a troufám si tvrdit, že stále je, romská problematika komplexně opomíjena a přehlížena. „*Vláda sice nadále problémy Romy sleduje, ve svých situačních zprávách o stavu romské komunity se však po léta opakovala tatáž tvrzení, ale jakékoli návrhy na řešení chyběly.*“ (Miklušáková In: Fraser, 1998, s. 283)

V průběhu roku 1995-1996 se sociální a společenský propad romského obyvatelstva neustále prohluboval. Na tyto skutečnosti poukázala i výroční zpráva Ministerstva zahraničních věcí USA o dodržování lidských práv v ČR za rok 1996. Zpráva konstatovala, že Romové jsou diskriminováni v oblastech jako vzdělání, bydlení, pracovních příležitostí a spoluúčasti na veřejné správě. Poukazovala rovněž na xenofobní násilí „*hnutí Skinheads*“ vůči Romům a špatné vymáhání práva v zemi.¹⁰

Neutěšená životní situace Romů v ČR vrcholila v létě roku 1997 a to v podobě masivní migrace Romů z ČR do Kanady a Velké Británie. Až události kolem hojné migrace Romů z ČR otevřely veřejnou debatu o stavu romské kultury, jejich kvalitě života a především vzájemném soužitím s majoritou. Nutno konstatovat, že tyto debaty se vedou stále, avšak řešení se jeví jako neviditelný cíl.

Posledním důležitým momentem, který je nutno uvést, je především privatizace a restituce bytového fondu po roce 1989. Tato transformace bytového fondu dala předpoklad pro sociálně-prostorovou diferenciaci společnosti, především pak ve vztahu k romské populaci a trvá dodnes. Romové se touto transformací ocitli mimo chráněné nájemní bydlení a životu na ubytovnách a romských ghettech v sociálně vyloučených lokalit. Na rozsah této faktické *rezidenční (prostorové) segregaci* Romů poukázala až v roce 2006 analýza GAC (Gabal, 2006). Její závěry poukazují na skutečný rozsah a stav chudinských romských lokalit na území ČR. Výsledek analýzy konstatuje, že v ČR existuje více než 310 chudinských romských lokalit, které se ocitly na okraji společnosti. Dle této analýzy v nich žije až 80.000 lidí. Za alarmující lze považovat

⁹ Zpráva Českého helsinského výboru o stavu lidských práv v České republice z roku 1994.

¹⁰ Zpráva Ministerstva zahraničních věcí USA o dodržování lidských práv za rok 1996: United States, Informatik Servise.

to, že Romů, kteří končí v těchto vyloučených lokalitách, neustále přibývá a nekontrolovatelně se zvyšuje jejich počet. Současné odhady neziskových organizací, poukazují na to, že se počet chudinských romských lokalit navýšil na více než 400.

Zcela výstižným a nadčasovým způsobem popsal stav a vývoj romské populace po roce 1989 náš přední intelektuální publicista Petr Příhoda již v roce 1996, těmito slovy: *„Soužití s Romy představuje společenský problém číslo jedna této země, bohužel hluboce podceňovaný a fakticky neřešený. Jde o problém politický, ekonomický, zdravotní, bezpečnostní a především mravní. Počet našich romských spoluobčanů zatím nepřesahuje 3% obyvatel naší země. Dokud však zůstanou tak jako dosud diskriminovanou, odstrkovanou, párijskou okrajovou skupinou, nebude tato republika vsutku demokratickým a právním státem.“ (Říčan, 1998, s. 119)*

Od výše uvedených řádků uběhlo více než 15 let a čítatel by mohl předmětné údaje považovat, vzhledem k jejich stáří, za neaktuální. Zastávám však opačný názor. Romská problematika je stále podceňována a fakticky neřešená oblast společenského dění v České republice. Slova Petra Příhody mají proto vypovídající hodnotu i v aktuálním čase. Další, podrobnější informace k vývoji a aktuálnímu stavu romské populace na našem území budou obsaženy v následujících kapitolách.

1.4 Subetnické členění Romů: „Roma nane jekhetane“

„Mnohokrát již bylo a bude z úst Romů vysloveno „Nehažte nás do jednoho pytle!“ Odpověď příslušníka majoritní společnosti by ve většině případech zněla: „Proč? Vždyť vy jste všichni stejní a chováte se stejně.“ (Ferenc, 2008, s. 11) Tato negativní kategorizace Romů, vycházející z celkové neznalosti romské kultury a Romů samotných vůbec, pak negativně postihuje všechny oblasti jejich života ve většinové společnosti. V této podkapitole se proto pokusím přiblížit základní specifika subetnického dělení Romů žijících na našem území.

„Romové žijící v České republice jsou vnímání „i když mylně“ jako jeden celek. Většinová společnost směšuje romské obyvatelstvo na základě fyzických charakteristik, čili na základě vzhledu. Tento předpoklad je však velmi chybný a zavádějící. Fyzický

vzhled Romů je mylným vodítkem pro určení toho, zda jedinec sdílí stejné či různé hodnoty, normy a životní strategie, které jsou mu ze strany majoritní společnosti přisuzovány. Každá z jednotlivých skupin Romů žijících na našem území má své specifika a jsou si odlišné nejenom jazykem, ale především vzorci chování a dodržováním norem jak uvnitř rodiny, tak vůči většinové společnosti. Mezi těmito skupinami Romů panují velmi špatné až rodově konfliktní vztahy.“ (Ferenc, 2008, s. 11)

Romové se vnitřně stratifikují jak subetnicky, tj. např. na Manuše, Olachy, Kale Rumugry, aj., tak zejména prostřednictvím institutu *rituální nečistoty*, způsobem obživy a nejvíce pak rodinnou příslušností. Toto dělení poukazuje na to, že pro Romy je jejich etnická identita sekundární kategorií. (Jakoubek, 2004)

I v současné době žijí Romové na našem území ve struktuře rodových klanů. Romská rodina není tvořena pouze manželským párem a jejich dětmi, případně prarodiči, ale široce rozvětveným příbuzenstvím. „*Dále Komunita rozlišuje termín „famelija“.* Jde o tzv. širší rodinu, do které spadají i staří rodiče, strýcové, bratrance. „*Fajta*“ u Romů vyjadřuje rodinný klan.“ (Kaleja, 2009, s. 102)

Romové sami sebe dělí do dvou hlavních skupin, **žuže (čistí)** a **melale-degeša-dupkar (nečistí)**. Příslušnost rodin v těchto dvou skupinách se dědí z generace na generaci a vymanění se ze skupiny nečistých je možné pouze sňatkem s příslušníkem rodiny čistých (*žuže*). Fenomén „**degešství**“ se vyznačuje rituálně znečištěnou osobou, např. po jídání psiho masa, což obvykle znamená velmi nízký status celé „*famelije-fajty*“. (Jakoubek, 2004)

„Spory mezi čistými a nečistými rodinami jsou běžné a pro příslušníka majoritní většiny nepochopitelné. Bariéra mezi hlavními dvěma skupinami je neprostupná a často si příslušníci různě postavených rodin nesesdnou společně ani za jeden stůl. Výjimkou nejsou ani předáci různých romských politických hnutí a seskupení, kteří nedokáží vytvořit jednotnou politickou stranu, která by zastupovala Romy v politice.“(Ferenc, 2008, s. 11)

Na našem území v současné době žije několik specificky odlišných romských skupin: „*Původní čeští a moravští Romové v drtivé většině nepřežili druhou světovou válku. Za protektorátu byla tato subetnická skupina téměř vyvražděna. V současné době na našem území žije velmi malé procento potomků původních moravských a českých Romů. Charakteristické pro tuto skupinu Romů je vysoká míra asimilace. Velmi malé procento příslušníků této komunity umí romský jazyk. Zcela u této komunity zanikly romské tradice a hodnoty. Způsob jejich života zcela odpovídá životu majoritní společnosti.*“ (Ferenc, 2008, s. 12) Charakteristickým rysem této subetnické skupiny Romů je nejvyšší stupeň vzdělání ze všech skupin. Většinová společnost jim přisuzuje status *romské elity*. Typická příjmení této subetnické skupiny Romů jsou např. Holomek, Ščuka, Daniel, Zima. Ostatními Romy, např. Sinti, jsou označováni jako *Khejbre* a olašskou komunitou *Rumungre*.

„*Nejpočetnější skupinou jsou tzv. Romové slovenští, sami sebe označují za „servike Roma“.* Na naše území přišli po roce 1945 jako pomoc sedlákům při sezónních pracích. Dnes tvoří zhruba 90 % romské populace v ČR. Před příchodem na naše území se živilo jako kováři, korytáři, či hudebníci, tedy tradičními romskými řemesly.

Tito Romové byli a jsou zvyklí žít se manuální prací, což také vychází z tradičních romských řemesel. Převážná část tohoto obyvatelstva ovládá a aktivně používá romský jazyk, žijí převážně v romském partnerském svazku a dodržují romské tradice a kulturu.“ (Ferenc, 2008, s. 12) V současné době se jedná o nejchudší část romské populace a u nás. Charakteristickým rysem pro tuto komunitu Romů je velmi nízké, či žádné vzdělání, špatné vyjadřovací schopnosti, hygiena a vyšší počet dětí. Na druhé straně jsou velmi ochotní, pohostinní a jsou ochotni komukoli poskytnou pomoc. V českém prostředí jsou to právě ti Romové, kteří žijí v sociálně vyloučených lokalitách. Typické příjmení pro tuto subetnickou skupinu Romů je např. Čureja, Kaleja, Mirga, Sivák, Koki, Haluška. Sinti tuto subetnickou skupinu Romů označují jako *Khejbra*, Olaši jako *Rumungre* a česko-moravští Romové jako *Degeša*.

„*Specificky odlišnou subetnickou skupinou Romů žijících na území ČR jsou Romové olašští, sami se označují „vlachike Roma“.* Název je odvozen od území Valachie v Rumunsku odkud pochází. V současné době tvoří 10% romské populace v ČR. Mají

o sobě velmi vysoké mínění, považují se za výjimečné a ostatními skupinami Romů pohrdají, jakož to i majoritní společnosti. Toto mínění se pravděpodobně dědí generačně a vychází z postavení nejvyšších kast původní indické společnosti, od kast vládců. Olašští Romové se živili jako obchodníci, překupníci koní, jejich ženy prosluly věštěním z rukou a vykládáním karet. Mají zcela odlišný dialekt jazyka, který je i ostatním Romům cizí, jelikož tato komunita si ho bedlivě střeží. Olašská komunita Romů má odmítavý postoj k fyzické práci, nikdy ve své historii manuálně nepracovala a pravděpodobně ani pracovat nechce a nebude. V současné době patří mezi nejbohatší Romy, především díky 90 % kriminalitě jejich členů. Patřili k nejděle kočujícím romským skupinám na našem území. Žili kočovným způsobem života až do roku 1959, kdy byli násilně usazeni legislativním opatřením.“ (Ferenc, 2008, s. 12)

Charakteristickým rysem této komunity je rovněž hlučné chování, kterým na sebe upozorňují. Dále také to, že všichni členové fakticky dodržují nepsané zákony komunity. (psané zákony většinové společnosti jsou jim lhostejné) Do čela si olašská komunita, i v současné době, volí svého *olašského krále*, (zpravidla nejbohatšího člena komunity), který má v komunitě velkou úctu. Ten rozhoduje případné spory a jeho rozhodnutí je fakticky komunitou respektováno. Příjmení typická pro tuto subetnickou skupinu Romů jsou např. Lakatoš, Stojka, Daniš, Biháři. Ostatními Romy jsou obecně označováni jako Vlachi, Olaši, či Kotláři.

*„Poslední větší subetnickou-skupinou jsou **Romové mad'arští**, sami sebe označují „ungrige Roma“. Jedná se o Romy, kteří žili v maďarských částech Slovenska. Od slovenských Romů „servika Roma“ se liší především odlišným dialektem jazyka. Dodržují poměrně stejné tradice a normy chování jako Romové slovenští“. (Ferenc, 2008, s. 12) Typickým příjmením této subetnické skupiny Romů je např. Žiga, Hangerbadžo, Ferenc.*

*Mezi nejmenší skupinu romské komunity žijící na našem území patří tzv. **němečtí Romové**, kteří se sami označují za „Sinti“. Hovoří odlišným dialektem romštiny, který v sobě zahrnuje prvky němčiny a romského argotu. V současné době v ČR žije pouze několik rodin. Převážně osidlují německy hovořící oblasti Čech. Velké skupiny těchto Romů jsou rozptýleny po celé západní Evropě. Nejvíce v Německu a jejich příbuzní „Manušové“, žijí ve Francii. V Německu jsou známí pod označením „Zigeuner“. Jedná*

*se o poměrně uzavřenou komunitu, kterou nelze dle zjevných fyzických znaků k Romům přiřadit. Rozsah a způsob dodržování romských tradic a hodnot nelze u této komunity romského obyvatelstva na našem území jednoznačně specifikovat. (Ferenc, 2008, s. 12) Každopádně patří mezi nejbohatší a nejvlivnější romskou komunitu u nás. Odhaduje se, že v českém prostředí žije přibližně 10 takových rodin. Tyto rodiny jsou mezi sebou vzájemně propojeny a jejich zdrojem obživy je podnikání. Uctívají pouze nejstarší zákony rodiny, prioritní postavení mají v rodině jejich děti, ženy jsou pokládány za služby. Zajímají se a jsou ochotni pomoci pouze své komunitě, ostatními Romy opovrhují, označují je jednotně *Khejbre*. Typickým příjmením této subetnické skupiny Romů je např. Vrba, Fatrla, Kraus, Weber. Ostatní Romové je označují jako *Sinti*, Olaši jako *Cinti*.*

*Poslední specifickou a svébytnou komunitou, která vykazuje znaky romského způsobu života na našem území jsou tzv. **světští Romové**, sami se označují za „**Světáky**“. Název se odvozuje od jejich způsobu života, který poukazuje na kočovné předky. Ať již si to převážná část majoritní společnosti neuvědomuje, jedná se o všem známé kolotočáře. Život v maringotkách a neustálý pohyb s místa na místo se stal nedílnou součástí jejich života i v současné době. Jedná se o velmi uzavřenou komunitu, která klade hlavní důraz na mravní výchovu svých dětí a udržení tradiční obživy rodiny pouťovými atrakcemi. Za účelem udržení těchto tradic jsou ve většině případech sňatky potomstva dohodnuty mezi rodiči již v útlém věku dítěte, uvnitř světské komunity. V zimních měsících žijí usedlým způsobem života a v letním období kočují.“. (Ferenc, 2008, s. 13) Používají svůj vlastní jazyk, tzv. *hatmatilku* Základem všeho jsou pro ně peníze a jejich rodina, své děti považují za svůj majetek. Každá světská rodina je defakto malá uzavřená komunita, kde hlavní slovo má vždy nejstarší muž rodu. Ostatní romskou komunitu pokládají za druhořadé, pokládají je za odpad. Výjimku tvoří bohaté rodiny *Sintů* nebo *Olachů*. Typickým příjmením této subetnické skupiny Romů je např. Fleger, Berousek, Smitka, Kočka. Ostatní Romové je označují převážně stejně jako *Komedianti*.*

Pro úplnost je třeba uvést fakt, že stejně tak jako na českém území, tak i všude ve světě, jsou Romové různě diferenciováni dle různých hledisek a specifik. K nejvýznamnějším subetnickým skupinám Romů v celosvětovém měřítku patří tzv. ***Kalderaši (kotláři)***

a **Lovarové** (Rusko-Rumunsko-Francie-Anglie-Kanada-USA-Latinská Amerika atd.), nebo **Kale**. (Portugalsko-Španělsko-Finsko atd.)

Chybná představa pojetí Romů, jakožto jedné skupiny, je mylná. Jádrem je přesvědčení, že s Romy je možno jednat coby jednou skupinou, což je příčinou mnoha neúspěchů státních projektů a aktivit nevládních organizací. Tato mylná představa ovlivňuje nejenom sociální politiku naší země, ale i Evropské unie (Jakoubek, 2004)

Chybné pojetí Romů a neuvědomění si kulturních specifík jednotlivých skupin (subetnické členění), může být jednou z mnoha příčin neúspěšných pokusů státu, integrovat Romy do většinové společnosti.

1.5 Shrnutí

Dějiny romského národa jsou mlhavé, avšak historický výzkum poukazuje na skutečnost, že kořeny romského národa sahají do Indie. Exodus Romů na evropský kontinent probíhal ve dvou migračních vlnách ve třetím až pátém století a devátém až desátém století. Přesný důvod migrace Romů není znám, pravděpodobným důvodem bylo přelidnění, válečné konflikty a hladomor.

První písemné zmínky o výskytu Romů na českém a slovenském území se datují již k roku 1219. Romové českými zeměmi zprvu jenom procházeli a prokazovali se přitom ochrannými glejty, které jim vydávali panovníci. Glejty jim zaručovaly bezpečný průchod zemí, vlídné přijetí a ochranu na dalších cestách. Od poloviny 16. st. se však zásluhou církve, mění postoj k Romům nejen v našich zemích, ale i v celé Evropě. Romové byli exkomunikováni z církve, v důsledku údajných nekřesťanských rituálů, které si sebou měli přinést z Indie. Postupná nedůvěra církve k Romům přerostla v otevřenou represi. V období od 17. st.-18. století. byli Romové českým panovníkem vypovězeni ze země a prohlášeni za psance. Byli prohlášeni za „*Vogelfrey*“, a každý je mohl beztrestně zastřelit jako škodnou zvěř.

Vstřícnější postoje vůči romskému obyvatelstvu zaznamenala historie za vlády osvěcenských panovníků Marie Terezie a Josefa II. Za jejich panování Romové již nebyli vyháněni ze země a sílila snaha panovníků o trvalé usazení romského obyvatelstva. Koncem 18st. se již řada romských rodin začala na našem území usazovat trvale a dobrovolně. V průběhu 19st. se romské usedlosti rychle rozrůstaly a Romové se začali sžívat s majoritou a žít usedlým způsobem života.

V roce 1918 byli Romové oficiálně uznáni za svébytnou národnostní menšinu. V tomto období stále probíhal proces asimilace a k jeho podpoře byl v roce 1927 přijat zákon, který měl podobu řádně vedeného soupisu romského obyvatelstva, kdy téměř 40 000 Romů dostalo tzv. „*cikánskou legitimaci*“.

V průběhu druhé světové války byli usedlí čeští a moravští Romové, systematicky vyvražďeni v koncentračních táborech. Genocidu za druhé světové války přežilo v českých zemích asi 1000 Romů, avšak na Slovensku desetitisíce. V padesátých letech se komunistický režim snažil znovu s „*cikánskou otázkou*“ vypořádat. Hlavním a jednaným nástrojem se stala asimilace slovenských Romů z uzavřených osad na české území Romové z romských osad na Slovensku byli asimilováni na české území ve třech migračních vlnách v průběhu let 1945-1956. Jejich novým domovem se stala velká průmyslová města na českém území. Tímto krokem došlo k umělému vytvoření nových, izolovaných romských osídlení na území ČR, typu sídliště Chánov ap.

Polistopadové změny daly Romům možnost se politicky angažovat. V roce 1990 zaznamenala proromská politická strana ROI první, ale nutno podotknout, že i poslední historický úspěch ve volbách. Socio-ekonomický propad Romů má své kořeny v transformačních změnách naší země po roce 1989, které negativně postihly především sociálně slabé obyvatelstvo. Romská populace na tyto změny nebyla připravena. Privatizace a restituce bytového fondu po roce 1989. dala předpoklad pro sociálně-prostorovou diferenciaci společnosti, především pak ve vztahu k romské populaci, která trvá dodnes. Romové dnes tvoří izolovanou skupinu obyvatel, jejichž charakteristickým rysem je nízké vzdělání a absence odborné kvalifikace. Ta vede k obtížné uplatnitelnosti Romů na trhu práce, což zapříčiňuje jejich dlouhodobou

nezaměstnanost, rostoucí chudobu a život v sociální exkluzi. Jejich závislost na sociální pomoci státu je trnem v oku majoritní společnosti.

Na našem území v současné době žije několik specificky odlišných romských skupin, patří k nim „čeští a moravští Romové“, slovenští Romové, kteří sami sebe označují za „*servike Roma*“, němečtí Romové, kteří se sami označují za „*Sinti*“, světští Romové, sami se označují za „*Světáky*“ Romové maďarští, sami sebe označují „*ungrige Roma*“ a olašští Romové, sami se označují „*vlachike Roma*“. Každá z těchto subetnických skupin Romů hovoří odlišnou *romštinou* a uznává zcela odlišné nepsané normy chování, zvyky či rituální zásady. Obraz většinové společnosti o Romech, jakožto jednoho národa, je proto více než mylný. Je třeba vycházet z historického kontextu. Romové nikdy jako jedna etnická skupina nežili pospolitým životem na jednom území, nýbrž kočovali světem v různých rodinných klanech. Z tohoto úhlu pohledu je také odvozována jejich skupinová identita (pocit sounáležitosti), která se primárně váže od příslušnosti k rodu (*fajty*) nikoli od členství v *etnické skupině*.

2. SPECIFIKA ROMSKÉ POPULACE

2.1. Sociální aspekty: *Vzdělanost-Zaměstnanost-Bydlení*

Komunisté chápali Romy jako civilizačně zaostalou část obyvatelstva, kterou je třeba sociokulturně povznést, proto romskou problematiku redukovali na otázku *sociální*. Polistopadová vláda však sociální problémy Romů zcela podcenila. (Říčan, 2000) Proto se dnes můžeme setkat s názory Romů, že za komunistického režimu se měli lépe, jelikož měli placenou práci, jídlo a střechu nad hlavou. Na faktické podcenění romské problematiky poukazuje i aktuální sociální status Romů v České republice, jakožto nechudší a nejméně vzdělané části obyvatelstva. Tento nejnižší sociální status na sebe váže řadu negativních kategorií v oblasti vzdělání, zaměstnání a bydlení.

Vzdělanost

Jádro problému vzdělávání Romů úzce souvisí s jejich negativním postavením ve společnosti, stejně tak jako v případě jiných etnických skupin, které byly vytlačeny na okraj společnosti. V uplynulých padesáti letech nebyla reflektována potřeba romské děti začlenit do hlavního vzdělávacího proudu dětí z majorit. (Balabánová In: kol., 1999) Nutno konstatovat, že i dnes stále přetrvává trend segregace romských dětí mimo hlavní vzdělávací proud majority a jsou vzdělávání dle vzdělávacích programů pro *mentálně retardované děti*, stejně tak, jak před rokem 1989.¹¹ Přesný empirický údaj, dosaženého základního vzdělání Romů v ČR není možné zjistit. Jedním z mnoha důvodů je to, že Romové se ke své národnosti nehlásí a tudíž ani výsledky statistických údajů v rámci sčítání lidu neobsahují relevantní čísla. Kaleja (2011) na základě procentuálního výpočtu, v rámci sčítání lidu z roku 1991, poukazuje na to, že v tomto roce 78,4% (tj. cca 133tis.) Romů disponovalo základním (včetně neukončeným) vzděláním. Při dalším sčítání v roce 2001 se ke své národnosti přihlásilo pouze 11 746, kdy dle stejného procentuálního výpočtu, základní vzdělání (včetně neukončeného)

¹¹ „Při této příležitosti bych Vás ráda seznámila s některými skutečnostmi, které se týkají dětí, budoucích žáků a žáků, jež pocházejí ze sociálního prostředí, které je ve vztahu ke vzdělávání znevýhodňuje.“ „Velmi často se jedná o děti romské.“ „Z průzkumů realizovaných v uplynulém roce jednoznačně vyplývá, že více než 26% romských dětí realizuje svou povinnou školní docházku ve školách zřízených pro žáky a žákyně s lehkým mentálním postižením a podle vzdělávacího programu upraveného pro lehce mentálně postižené. Jistě se shodneme, že je velmi nepravděpodobné, že by počet dětí romského původu s mentálním postižením byl tak vysoký.“ Dopis ministryně MŠMT, (online). (cit. 2013-17-03). Dostupné na [www:http://www.msmt.cz/ministerstvo/dopis-ministryne-skolam-u-prilezitosti-zapisu-do-1-trid](http://www.msmt.cz/ministerstvo/dopis-ministryne-skolam-u-prilezitosti-zapisu-do-1-trid)

dosahovalo 65,4% Romů. Kaleja (2011) se domnívá, že obdobné procentuální zastoupení romské populace, se základním vzděláním, bude i u zbytku Romů, kteří se z různých důvodů ke své národnosti nepřihlásili. Výsledky posledního sčítání lidu, z roku 2011, poukazují na mírný nárůst. V tomto roce se přihlásilo ke své národnosti 13 150 osob romské národnosti. Uvedené výsledky však (z mého pohledu) nemají žádný podstatný vliv na úroveň (číslo) dosaženého základního vzdělání u Romů dnes.

Balabánová (1999) považuje právě základní vzdělání romských dětí v hlavním vzdělávacím proudu za klíčový, a to nejenom pro samotné Romy, nýbrž i pro celou společnost. Dle autorky plnohodnotné základní vzdělání Romů v naší zemi otevře cestu k multikulturalizaci celé společnosti.

Nutno však konstatovat, že druhou stránkou mince v oblasti vzdělanosti Romů je i také fakt, že, Romové nedoceňují význam vzdělání pro své děti. Romové žijí „*ted' a tady*“ a vzdělání, jakožto ekonomická investice do budoucna, přináší zisk až za mnoho let, což má pro Romy nehmatatelný význam v současnosti. Romové nevěří v tom, že jim vyšší vzdělání napomůže získat zaměstnání, či respekt u majoritní společnosti a zvýšení stávajícího sociálního statusu. Poukazují na to, že i vzdělaným Romům jejich snaha nepřinesla úspěch a i když mají potřebnou kvalifikaci, končí na úradech práce z důvodu barvy pleti a sdílejí tak stejný osud jako oni, nekvalifikovaní. Je třeba si uvědomit fakt, že především pro Romy ze sociálně vyloučených lokalit nemá v hodnotovém žebříčku vzdělání prakticky žádný význam. Ekonomicky zisk po jeho dosažení se totiž, jak z dlouhodobého charakteru, tak i efektivity, nejeví smysluplný proto, aby napomohl v tíživé životní situaci a ekonomické stabilitě celé rodiny. (Ferenc, 2008)

Jak na akademické půdě, tak i v řadách široké veřejnosti, převládá negativní hodnocení a kritika Romů za to, že své děti neposílají řádně do škol apd. Proto se pokusím (dovolím) tento negativní přístup Romů vysvětlit. Jako příklad mě poslouží Maslow a jeho *hierarchický model lidských potřeb*. Dle Maslowa jsou možnosti *osobního růstu, možnosti změny a sebeuskutečnění*, podmíněny důsledkem vhodných podmínek.

Tyto podmínky jsou vyjádřeny hierarchickým modelem základních pěti lidských potřeb (Vízdal, 2003):

5) potřeby *biologické* (např. potrava, teplo, voda), 4) potřeba *jistoty a bezpečí* (např. zaměstnání, domov), 3) potřeba *sounáležitosti a lásky*, 2) potřeba *úcty a uznání*, 1) potřeba *seberealizace*.

K tomu, aby se člověk seberealizoval (např. vzděláním nebo v jiném odvětví) je třeba aby naplnil potřeby, které samotné potřebě seberealizace předchází. Otázkou tedy je, kolik lidských potřeb naplňuje život Romů v sociální exkluzi? Kolik, že to lidských potřeb naplňuje život v chudobě, v ghettech na okraji společnosti a ve většinové společnosti, která trpí rasovými předsudky. Viděno touto optikou nelze předpokládat, že přístup Romů ke vzdělání bude pozitivní. Nelze vyčítat a kritizovat Romy za to, že mají negativní přístup ke vzdělání z pohody domova, bez nenávisti okolí, úcty a sounáležitosti s většinou. Je třeba si uvědomit, že život Romů v sociální exkluzi zřídka kdy nenaplňuje potřeby *biologické* a většinová společnost po nich požaduje již samotnou *seberealizaci*, bez toho, aniž by si uvědomovala, co ji musí předcházet...

Významný podíl na vzdělanosti romské populace má i jazyková bariéra. Jazyková vybavenost romských dětí, při započítání jejich školní docházky, má podobu *romského etnolektu češtiny*. Slovní zásoba neodpovídá jazykové úrovni věku dítěte, některé děti česky vůbec neumí, v komunikaci uplatňují *etnolekt*, jazyková kompetence v porovnání s většinovou společností (dítěte stejného věku) je velmi nízká. (Kaleja, 2011)

Další informace k dané problematice jsou obsaženy i v podkapitole 5.1.

Nezaměstnanost

Problematiky zaměstnatelnosti Romů je dnes nejpálčivějším problémem v České republice. Před rokem 1989 Romové pracovali, jelikož všem občanům, bez rozdílu, zajišťovalo zaměstnání socialistické zřízení státu. V průběhu první poloviny 90 let 20 století přišla o zaměstnání drtivá většina Romů a to důsledku ekonomické transformace země. Tato transformace postihla především nekvalifikované romské obyvatelstvo, které vykonávalo manuální práce v průmyslovém odvětví, kde nepotřebovalo žádné kvalifikační předpoklady. Přeměna země sebou přinesla řadu nových změn a především celkovou modernizaci. Ta se odrazila i na kvalifikačních

předpokladech v oblasti pracovního trhu. Nutno konstatovat, že tento trend neustále stoupá, což u nekvalifikovaných Romů snižuje šanci se opět začlenit do pracovního procesu. (Ferenc, 2008)

Vzdělanost a nízká kvalifikovanost Romů komplikuje jejich postavení na trhu práce. Tento handicap je umocňován špatnou pracovní morálkou, nespolehlivostí, malou pracovní vytrvalostí a nepřiměřeným mzdovým očekáváním. Přičítají se i nové faktory, jako je diskriminace Romů na trhu práce, či kupříkladu zahraniční pracovní síla a dokonce i skryté rasistické předsudky. Zásluhou těchto faktorů dochází k nekonečnému koloběhu postupujících důsledků extrémní nezaměstnanosti Romů a jejich sociálnímu propadu. (Sekot, 2004) Tento stav vede, dle autora, u Romů k sociálně patologickým jevům a k asociálnímu jednání. Stejný názor má i Říčan (2000), který konstatuje, že nezaměstnanost romskou komunitu demoralizuje a kriminalizuje.

Dle odborných odhadů míra nezaměstnanosti Romů, v roce 1997, dosahovala mezi 70 a 85 procenty. (Říčan, 2000, s. 38) Autor již v té době předpokládal další růst nezaměstnanosti Romů, konstatováním, že: „*čím ostřejší je konkurence na trhu práce, tím horší vyhlídka Romů.*“

Zpráva Světové banky (WB, 2008) poukázala na to, že nezaměstnanost Romů představuje velké ekonomické ztráty pro ČR, spojené s chybějícími daňovými příjmy a s vyššími výdaji na sociální dávky. Dle expertů Světové banky v roce 2008 pouhých 27 % Romů v produktivním věku mělo zaměstnání, a to ve srovnání s celostátním průměrem, kde mělo zaměstnání 66 % ekonomicky aktivních obyvatel.

Dlouhodobá nezaměstnanost Romů je ovlivněna řadou negativních faktorů. Jedním z nich je demotivující systém sociálních dávek, a výše minimální mzdy v zemi. Pro romskou populaci je kombinace sociálních dávek s „*práci na černo*“ mnohem výhodnější, než minimální mzda za nekvalifikovanou práci. Faktorem, který negativně ovlivňuje celkovou motivaci Romů pracovat v zaměstnaneckém poměru je rovněž vysoká míra jejich předlužení. Jde o to, že jakmile by vstoupili do zaměstnaneckého poměru, tak jejich mzda by se stala příjmem exekutorů. Z tohoto důvodu chrání rodinný

příjem „prací na černo.“ Na tyto negativní faktory poukázala i Koncepce romské integrace na období 2010-2013. (Kocáb, 2009) Dle této koncepce nerovného postavení Romů na trhu práce zneužívají poskytovatelé nelegální práce, kteří vyhledávají levnou pracovní sílu v sociálně vyloučených lokalitách. Dále konstatuje, že Romové si nemají uvědomovat dlouhodobé důsledky takového pracovního poměru, kdy sami sebe ohrožují v oblasti sociálního zabezpečení v období nemoci, mateřství či stáří. Negativní kategorii se jeví především to, že tato životní strategie se mezigeneračně upevňuje a reprodukuje se u další generace Romů. Vede k podceňování významu vzdělání a práce v zaměstnaneckém poměru.

K dalším negativním faktorům patří dlouhodobě, po generace utvářené rasistické předsudky ze strany majority, které vedou k znevýhodnění romského etnika na trhu práce, potažmo jejich exkluzi z pracovního trhu. Oprávněné jsou stížnosti Romů na diskriminaci při přijetí do zaměstnání. (Říčan, 2000) Většinová společnost vidí v Romech „cikány“, kteří se vyhýbají práci, občanským povinnostem a zneužívají sociální dávky. (Sekot, 2004) *„Ve zprávě o stavu romských komunit v ČR z roku 2004 se uvádí, že 80,4% Romů za hlavní důvod potíží při hledání zaměstnání považuje etnickou příslušnost.“* (Kaleja, 2011, s. 32) Výsledky výzkumu této diplomové práce na tuto skutečnost rovněž poukazovaly, 78% dotázaných respondentů již tuto negativní zkušenost mělo opakovaně a část z nich proto rezignovala ucházet se o další zaměstnání.

Nutno však uvést i tu skutečnost, že poměrný podíl na své nezaměstnanosti mají i sami Romové. V mnoha případech (především u mladé generace) lze vyzorovat celkovou neochotu (lenost) aktivně si hledat práci a zdroje obživy si zajistit poctivou prací. Lze u nich vyzorovat celkovou absenci pracovat, sebevzdělávat se a zlepšit tak svůj socio-ekonomický status ve společnosti.

Bydlení

Nízká kvalita bydlení patří k nejpalčivějšímu a nejviditelnějšímu problému romské populace, je charakteristickým rysem jejich sociální exkluze vůbec. Život v nedůstojných a ponižujících podmínkách vyloučených lokalit, či ubytoven s nulovou nadějí na změnu k lepšímu je líhni patologických jevů, které jsou trnem v oku majoritní

společnosti. Privatizace a restituce bytového fondu po roce 1989 dala předpoklad pro sociálně-prostorovou diferenciaci společnosti, především pak ve vztahu k romské populaci, která trvá dodnes. Romové se touto transformací ocitli mimo chráněné nájemní bydlení a životu na ubytovnách a romských ghettech v sociálně vyloučených lokalit. Dle Kaleji (2011) žijí Romové vyloučených lokalit v katastrofálních bytových podmínkách, které mají souvislost se sociálně-patologickými jevy a špatnou ekonomickou stránkou jejich života (lichva-exekuce aj.).

Na faktický rozsah *prostorové segregace* Romů poukázala v roce 2006 analýza GAC. (Gabal, 2006) Její závěry poukazují na početní stav chudinských romských lokalit na území ČR a zároveň poskytuje jejich podrobnou charakteristiku. Analyzuje nejenom stav těchto lokalit, ale i jejich vývoj a důsledky vzniku, včetně struktury a počtu obyvatelstva, které je obývají.

Problematika bydlení je nosným tématem sociální exkluze Romů a prolíná se celou diplomovou prací. Patříčná pozornost ji proto bude věnována i v následujících kapitolách (kap. 3 a 5).

2.2 Zvykové obyčeje a hodnoty Romů

Podobně jako ve všech jiných kulturách, tak i zvykové obyčeje Romů, podlely mnoha vývojovým vlivům a zachovaly se v různých podobách a odlišných modifikacích. Nejpočetnější skupinou Romů v České republice je subetnická skupina „*servike Roma*“. Dnes tvoří zhruba 90 % romské populace v ČR. Většina českých Romů přišla do země ze Slovenska v letech 1945-1993. (Sekyt In: Šišková (ed.), 2001) Zvyky českých Romů jsou tedy ovlivněny východoslovenským venkovem, kde Romové žili s místním obyvatelstvem více než 400 let. (Hájková In: Šišková (ed.), 2001)

Následující text bude vycházet nejenom z odborné literatury, ale i z autorova osobních postřehů a zkušeností se zvyky a hodnotovým zaměřením Romů, jakožto potomka příslušníků subetnické skupiny „*servike Roma*“ na našem území. Výčet jednotlivých zvykových obyčejů a hodnot bude tedy reflektovat aktuální podobu a rozsah jejich dodržování v českém prostředí.

Zvykové obyčeje

Těhotenství

Romové kladou velké nároky na chování ženy. Těhotná žena (*phari-těžká*) se musí podřídit systému zákazů, příkazů a různých omezení, které mají zabezpečit zdraví matky a nenarozeného dítěte. (Hájková In: Šišková (ed.), 2001)

Žena se během těhotenství nesmí dívat na nic, co je „*džungalo*“ (ošklivé-škarédé), např. hororové filmy, dokumenty o zvířatech, ale také postižené či zesnulé osoby. Ženě se nedoporučuje navštěvovat hřbitov či zúčastnit se pohřbu. Důraz je kladen i na stravování gravidní ženy. V tomto ohledu nesmí být v ničem omezována. Měla by vždy jíst to, na co má chuť. S tím se váže i povinnost hostitele, který je povinen těhotné ženě vždy něco k jídlu nabídnout a žena musí jídlo alespoň ochutnat. Romové vychází z přesvědčení, že neukojená chuť, či hladovění ženy vede k potratu. Ženě v průběhu těhotenství nepřísluší aby proklínala či mluvila vulgárně. I během těhotenství je žena povinna starat se o řádný chod rodiny a věnovat se všem domácím pracím. (Ferenc, 2008)

Narození dítěte

„*Nešťastný den narození je podle Romů pondělí a pátek nebo den, kdy někdo zemřel. Smůla potká i dítě narozené na dušičky. Nešťastnou částí dne pro zrození je půlnoc, šťastnou ráno. Štěstí znamená narození v období vánočních svátků.*“ (Hájková In: Šišková (ed.), 2001, s. 129) Narozením dítěte se žena stává pro Romy dospělou a nehraje při tom roli, zda je či není zletilá. Žena, která není schopná zplodit potomka má v komunitě Romů nejnižší sociální pozici. Zřídka kdy si založí svou vlastní rodinu, zpravidla prožije svůj život u svých rodičů nebo sourozenců. V případě, že žena zemře při porodu, dítě nikdy nejde na adopci, vychovávají ho rodiče matky, i když dítě má svého biologického otce. Krátce po narození dostane dítě druhé jméno (přezdívku) tzv. „*aver nav*“ (*jiné jméno*). Dle starých Romů „*aver nav*“ slouží k tomu, aby byl zlý duch (*mulo-mrtvý*) oklamán, nezjevoval se dítěti ve snech (*sunech*) a neovládal ho. *Aver nav* se odvíjí od charakteristických rysů dítěte. Během života dostane dítě několik přezdívek. (v závislosti na tom, jak se mění) *Aver nav* dítě provází až do dospělosti. Nutno podotknout, že převážná část Romů se zná jenom dle *aver nav* a křestní jméno

téměř nepoužívají. Nejrozšířenějším *aver nav* je např. Thulo-li (tlustý-tá), Šuko-ki (tenký-ká), Kálo-li (černý-ná), Vuštvalo-li (hubaty-tá), Barekana (ušatý), apod. Romové věří, že upřený nebo dlouhý pohled na novorozeně či batole způsobuje *uhranutí dítěte*, tzv. „*jakhendar*“ (z očí), které vede k bezdůvodnému pláči. Proto je zcela neslušné se takovým způsobem na dítě dívat či ho obdivovat v přítomnosti matky. Romové „*jakhendar*“ léčí tím, že dítěti podají vodu, do které byly ponořeny zápalky či uhlíky a nebo „*čungaren andro jakha*“ (vyplíváním z očí), které je provázeno slovním doprovodem. Matky proto před „*jakhendar*“ chrání své dítě různými způsoby, např. tím, že dítěti na ručičku nebo na peřinku přivážou červenou stužku, nebo mu oblečou jednu ponožku obráceně. Účelem je upřít zrak pozorovatele. na tuto část. (Ferenc, 2008)

Křtiny (bolipen)

Romové do dnešní doby křtí své děti, jelikož věří v tom, že nepokřtěné dítě je vystaveno různým nástrahám a nebezpečí, které ho ohrožuje. (Hájková In: Šišková (ed.), 2001) Nutno konstatovat, že v českém prostředí je tento zvykový obyčej spíše na ústupu. Všeobecný úpadek křesťanství postihl i mladou generaci Romů, která odmítá chodit do kostela a absolvovat povinný proces, který předchází samotnému církevnímu křestu dítěte. Na slovenském území je však romských obyvatelstvem fakticky a masově dodržován.

Svatba-námluvy (bijav -mangavipen)

Samotné svatbě (*bijav*) předchází obřad, který Romové nazývají *mangavipen*. (formální žádost o ruku nevěsty) Pojem manželství má pro Romy zcela odlišný význam a podobu, než u majoritní společnosti. Jde o to, že pokud se nesezdanému páru (druh-družka) narodí dítě, kterého vychovávají společně, tak již jsou, dle romských nepsaných zákonů, považováni jako manželský pár. Formální sňatek (křesťanský nebo civilní) bývá uzavírán až po několika letech soužití a v některých případech vůbec. V minulosti si byl budoucí pár zaslíben jejich rodiči dlouho před tím, než došlo k *mangavipen*, zpravidla již v dětském věku. V českém prostředí se s tímto zvykem střetneme výjimečně. Pouze ortodoxní romské *famel'ie-fajty* stále domlouvají sňatky svých dětí s romskými komunitami na Slovenku, kde se tento zvyk fakticky dodržuje. Zaslíbení však mělo

(má) své opodstatnění, bylo zárukou toho, že „*famel'ija-fajta*“ neztratí svůj status, že se *žuže* (čistí) nestanou *melale-degeša* (špinaví).

Svatební oslava probíhá vždy v domě nevěsty. Rodiče se tímto způsobem loučí se svou dcerou, která po svatbě bude patřit jen svému muži. Nejrozšířenějším zvykem na tradičních romských oslavách je tzv. „*po tanieris*“ (vybírání na talíř pro nevěstu). Uskutečňuje se při tanci s nevěstou. (v minulosti musela být oděna do tradičního kroje) Zpravidla je to naposled, kdy může žena bez souhlasu svého manžela tančit s jiným mužem. První tanec zahajuje otec nevěsty a postupně se v tanci vystřídá celá nejbližší *famel'ija*. Až následně zbytek svatebčanů. Povinnosti každého, kdo tančí s nevěstou, je přispět peněžní částkou „*po tanieris*.“ Socio-ekonomický status *famel'ije* a její soudržnost lze určit výši vybraných finančních prostředků. Vybrané finanční částky mnohdy dosahují stotisícových hodnot. Tento zvyk má zaručit finanční výpomoc novomanželům. Hlavním důvodem rozpadnutí romského manželství je bezdětnost nebo nevěra manželky. Nevěře ze strany muže se nepřikládá taková váha. (Ferenc, 2008) Nevěra ze strany ženy je pro muže velkou potupou. V minulosti bylo zvykem, že muž své ženě vždy ostříhal vlasy, fyzicky ji ztrestal a vyhnal ji z domova, což komunita považovala za potupu *famil'ije* manželky. Výchovy dětí se v takových případech ujala matka muže. Vzhledem k ekonomickému úpadku romské populace se v českém prostředí s tradiční romskou svatbou setkáme jen zřídka.

Pohřeb (pohrebos)

Romové věří v *mule* (duchy mrtvého) a proto smrti a pohřbu se v romské komunitě přikládá velká vážnost a pozornost. (Hájková In: Šišková (ed.), 2001) Smrt v rodině je jedna z nejvýznamnějších událostí v životě všech Romů. Romové preferují čistě církevní podobu pohřbu, věří na z mrtvých vstání a proto, až na výjimky, nesvolují k pohřbu žehem. Mrtvému je zapotřebí projevit na poslední cestě patřičnou úctu. V rámci *famil'ije* je proto zcela nepřipustné aby se s nebožtíkem nepřišel rozloučit primární člen rodiny. Zpravidla se pohřbu účastní celá *famel'ija-fajta*. Mrtvému se do rakve vloží všechny jeho oblíbené předměty, které měl za života rád. (např. cigarety, peníze, alkohol aj.) Nebožtík nesmí být v rakvi obut. Jak už bylo řečeno, Romové věří na „*mule*“ (ducha mrtvého), který by je mohl navštěvovat.

Nejrozšířenějším zvykem je, tzv. *vartování*“ (hlídání-bdění). Na Slovensku se v minulosti *vartovalo* u těla zemřelého tři dny a tři noci, a až potom byl nebožtík pochován. V českém prostředí se tento zvyk (jako jeden z mála) rovněž masově dodržuje. *Vartování* plní především funkci psychické podpory rodiny zemřelého. Zpravidla se vartuje v domě, kde nebožtík žil a to od doby jeho úmrtí, až do jeho pohřbení (nepřetržitě). *Vartování* není omezeno pouze na rodinné příslušníky. V průběhu *vartování* se vzpomíná na mrtvého, muži hrají karty nebo vyprávějí „*paramisi*“ (romské pohádky - příběhy). Ženy sedí v oddělené místnosti od mužů. Ve všech místnostech jsou zakryta zrcadla, jedná se o ochranu živých před neživými, kteří se mohou v zrcadle objevit.

Je zvykem, že nejbližší rodina drží smutek přibližně jeden rok. Během této doby se pozůstalí nesmí zúčastňovat žádných zábav. Je zakázán i zpěv. Považuje se za *romani lač* (ostudu), když rodina během této doby pořádá *bijav* nebo *bolípen*. Partner nebožtíka si jen ve výjimečných případech najde jiného partnera. Jsou-li děti již dospělé, tak je hanbou vstoupit do svazku s jiným partnerem. „*Jekh bareder čhavo*“ (nejstarší syn) má povinnost postarat se o otce či matku. Vdova(ve) pak žije jen pro své děti a vnoučata, žádný jiný smysl jeho život již nemá. V tradiční romské rodině má ovdovělá *phuri daj* (stará matka) nejvyšší status a z toho plynoucí respekt všech členů rodiny. (Ferenc, 2008)

Hodnoty

Hodnotový svět Romů zrcadlí jeho dlouholetou historii. Kořeny těchto hodnot lze hledat v jejich prapůvodní vlasti, Indii. Hodnotové vnímání světa a přístup k životu je tedy v mnoha ohledech shodný s obyvatelstvem prapůvodních kast v Indii. I když Romové žijí na evropském kontinentě od 9 – 10 století, tak i přesto si udrželi svůj jazyk, vlastní nepsané zákony, tradice a normy, tedy svou kulturní identitu. (Ferenc, 2008)

Největší hodnotou pro Romy je především *život*. (Sekyt In: Šišková (ed.), 2001) Narození nebo smrt člena rodiny jsou významné mezníky v životě Romů. Proto se k nim váže řada zvykových obyčejů. (viz. výše)

Přední místo v hodnotovém žebříčku Romů zaujímá *rodina (famel'ija)*. Romská rodina by z hlediska soudružnosti a interpersonálních vazeb mohla být příkladem pro všechny národy. (Kaleja, 2011) Tato hodnota odráží prapůvodní kočovný život, kdy se Romové sdružovali a kočovali v rodinných klanech, *fajtách*. Proto i dnes, stejně jako v minulosti, udržují úzké rodinné vazby. Tradiční romská rodina je patriarchální, důležitý význam se přikládá pohlaví a věku. Členové rodiny jsou vázání přísnými pravidly a etickými vzorci chování. (Ferenc, 2008)

Zvláštní hodnotou pro Romy jsou jejich *děti*. Kaleja (2011) poukazuje na pedagogy z praxe, kteří zastávají názor, že romské rodiče milují své děti nadevše a jsou schopni pro ně udělat téměř cokoli. Lásky k dětem je pro Romy typická, především malé děti jsou až nekriticky hýčkány. (Sekyt In: Šišková (ed.), 2001) Dítě v útlém věku má v romské rodině prioritní postavení a podřizuje se mu chod domácnosti. Romové považují své *čhavore* (děti) za dar od boha, jakož to pokračovatelé „*famel'ije-fajty*.“ Lásky k dětem a jejich postavení v rodině má však svůj význam i v budoucnosti. Souvisí s tím *úcta* k rodičům ve stáří a stáří vůbec. Velmi zřídka nalezneme v domově důchodců starce romského původu. Pro romské děti je naprosto přirozené a žádoucí se o své rodiče ve stáří postarat a zaopatřit je. (Ferenc, 2008)

Cudnost v hodnotovém zaměření tradiční romské rodiny hraje významnou roli. Rodiče a členové opačného pohlaví se v rodině před sebou neobnažují, nechodí ve spodním prádle. Prohřešky se netolerují, zásadně se v rodině nehovoří o sexuálním životě. (Ferenc, 2008) Považuje se za zcela neslušné, aby manželé, či pár, si projevovali na veřejnosti svou náklonnost např. voděním za ruce nebo polibky. Komunikace otce s dcerou v sexuálních oblastech je nepřipustná (tabu), otec se nebaví o sexu ani se synem. (Kaleja, 2011)

Zvláštní hodnotu zaujímá u Romů *žužipen (rituální čistota)*. Vychází z indických tradic a udržela se v romské komunitě dodnes. Je základním klasifikátorem subetnického členění Romů. (viz. kap.1) *Žužipen* je hodnota, kterou se vykazuje celá komunita, děvčátka již od útlého věku byla (jsou) vedena k tomu aby dovedla udržovat čistotu v domácnosti. Proto je za *žužipen* odpovědná především žena. (Hübshmannová In: a kol. 1999) V reálu se pak můžeme setkat s tím, že čistota v domácnosti zcela

nekoresponduje s pořádkem za dveřmi bytu. Jedná se o typický jev v romských ghettech, kde jsou vedle sebe necitelně usídleni *melale* (nečistí) a *žuže* (čistí) Romové. Pokud si syn nebo dcera vybere partnera s nižším sociálním statutem (melale), *famel'ija* neakceptuje manželství a dochází k exkomunikaci. Dochází ke ztrátě sociálních vazeb člena a jeho sociální vazby jsou následně budovány s druhou *famel'iji*. (Kaleja, 2011)

Výčet hodnotového světa Romů je opravdu pestrý a je provázán se znalostmi jazyka, tradic a zvykových obyčejů. Pro Romy vzdělání a postavení ve společnosti, či majetek nemá takovou hodnotu jako pro majoritu. Pro Romy je hodnotou být „*láčo manuš*“ (dobrým člověkem), která v sobě zahrnuje *úctu* k rodičům, ale i ostatním starším lidem. Lásku k dětem, zdvořilost a vychování dle romských tradic, které v sobě zahrnuje pohostinnost a především solidaritu. Být *láčo manuš* je žádoucí především uvnitř romské komunity. Malá hodnota je přičítána budoucnosti, Romové žijí „*ted' a tady*.“ Budoucnost je nahmatatelná, proto jejich myšlení je impulsivní a směřuje ke konkrétnímu. (Ferenc, 2008)

2.3 Rodina ve výchově romského dítěte

Struktura romské rodiny

Pojetí a členění romské rodiny je zcela odlišné než v majoritě. Romská komunita kromě základní (nukleární) rodiny, kterou tvoří rodiče a jejich děti, uznává i širší rodinu *tzv. famel'ii*. Tu představují i prarodiče, strýcové a bratřenci. Rozšířenějším uskupením rodinných vazeb představuje „*fajta*“, zahrnuje celý rodinný klan. (Kaleja, 2011) Romská rodina má značně *patriarchální ráz*. (Říčan, 2000) Pohlaví a věk mají klíčový význam. Muž (*o dad*-otec, *o rom*-manžel) je postaven na vyšší úroveň než žena. Očekává se od něj především materiální zabezpečení rodiny. Povinnosti ženy (*e daj*-matka, *e romni*-manželka) je starost o děti (čhave) a celkový chod domácnosti.

Od ženy se v komunitě Romů očekává, že bude dobrou manželkou a matkou. Očekává se od ní pokora, péče a úcta ke svému muži, ale i zajištění všech domácích prací a prezentace rodiny navenek. (Kaleja, 2011) Postavení ženy se v rodině upevňuje opakovaným mateřstvím. S přibývajícím věkem stoupá její vážnost a úcta. Ve stáří zaujímá *phuri daj* (stará matka) nejvyšší status v rodině. Její postavení, úloha

a funkce v romské rodině je nezastupitelná, pro majoritu těžko pochopitelná. Vztah dětí ke své matce je emocionálně intenzivní, proto když umře, zpravidla se rozpadne celá rodina (rodina se přestává tak intenzivně stýkat v domě svých rodičů). Výstižně to vyjadřuje romské přísloví: „*Te merel dat, rovel e vodi, te merel daj, rovel o jilo. -Zemře-li otec, pláče duše, zemře-li matka, pláče srdce.*“ (Hájková In: Šišková (ed.), 2001, s. 139)

Výchova romského dítěte a její vliv

Romské děti (čhavore) vyrůstají v početnějším rodinném uskupení než děti z majority. Soužití více generací se členy širší rodiny znamená vyšší počet dětí a dalších členů v rodině, které dítě považuje rovněž za blízké příbuzné. (Ferenc, 2008) Výchova malých dětí a chod domácnosti je nejenom povinností matky, ale i nejstarší dcery (jekh bareder pheň). Vzhledem k vysokému počtu dětí v rodině je významnou pomocnicí. Pečuje o své sourozence od té doby, co je matka přestane kojit. Péče matky o kojence končí i narozením dalšího dítěte. Nemusí to být pouze starší sestra, která pečuje o sourozence, ale i mladší sestra matky, neteř, či sestřenice. Nejstarší syn (jekh bareder čhavo) má v rodině stejnou autoritu jako otec. V nepřítomnosti rodičů vychovává své sourozence. Může své sourozence trestat fyzicky, či jim dávat zákazy. Má na své sourozence vliv a působí na ně i v jejich dospělosti po smrti rodičů. Nejstarší dcera a syn tedy velmi brzy přebírají část úkolů a výchovnou funkci svých rodičů. To je také jeden z mnoha důvodů zanedbávání povinné školní docházky a špatného školního prospěchu romských dětí. Dle Kaleji (2011) jsou starší sourozenci smíření s tím, že se rodina orientuje především na nejmladšího člena a přizpůsobuje se mu celý chod domácnosti, včetně jejich členů.

Vzhledem k vyššímu počtu členů v domácnosti je žádoucí určitý stupeň hierarchie. Proto, má každé dítě a člen rodiny svoje místo a z toho plynoucí povinnost. Děti jsou vedeny k samostatnosti a rodiče s nimi jednájí jako rovnocennými partnery. I slovo malého dítěte má svoji váhu, dítě se nebojí vyslovit svou myšlenku (názor) nahlas a nečeká, až mu někdo dá slovo. To se samozřejmě projevuje i na školní půdě a řadou pedagogů je toto negativně přijímáno. (Ferenc, 2008) Přirozená impulzivita (ventilování emocí) se projevuje i v dospělosti, např. při úředním jednání, což majoritou je považováno za negativní kategorii.

Romská rodina se vyznačuje vysokým stupněm *solidarity*. Problém jednoho člena je problémem celé rodiny, nikoli pouze jednotlivce. Rozhodování je proto kolektivní a absence zodpovědnosti za sebe samého v romské rodině nevytváří u jedince vlastní životní ambice (např. vzdělání, seberealizace, splnění představ apd.). Proces individualizace jedince prakticky není ukončen. *Urážka člena rodiny je urážkou celé rodiny, hodnoty (např. majetkové) jednotlivce jsou rovněž hodnotami celé rodiny. Úspěch jednotlivce je úspěchem celé rodiny.* Typická je participace dětí na řešení rodinných problémů, do kterých se aktivně zapojují. Tento přístup rodičů otevírá dětem svět dospělých se všemi jeho stinnými stránkami a rozvíjí tak sociální vnímání a chování romských dětí. Zároveň ale krátí jejich dětství. (Ferenc, 2008) Na tento fakt poukazuje i Říčan (1998), který je názoru, že romské dětství je *kratší* na rozdíl od toho gádžovského. Důvody jsou *biologické* (dřívější puberta), *sexuálním dozráváním* (dřívější zahájení sexuálního života), a také *dřívější zapojování do aktivit dospělých členů komunity.*

Výchova v romské rodině je poměrně volná a nedirektivní. Zřídka kdy se střetneme s tím, že by romské rodiče své děti trestali jinak než fyzicky. Nutno podotknout, že i fyzické trestání má své pravidla a mají podobu jednorázového trestu. V romské rodině se nestřetneme s typickými majoritními zákazy, či tresty jako jsou např. klečení v rohu, zákaz televize, počítače, či možnost jít ven. Na rozdíl od majoritních rodin se zřídka kdy střetneme s týráním, či pohlavním zneužíváním dětí v romské rodině. Jak už bylo řečeno, romské rodiče své děti opravdu milují a oni je, což jim prokazují především ve stáří. Romského starce těžko nalezneme odloženého v domově důchodců. *„Volný čas romské děti tráví velmi svobodně.“* (Kaleja, 2011, s. 45) Děti rozhodují samy co bude obsahem volnočasových aktivit a s kým je budou trávit. Kaleja hovoří o tom, že volnočasové aktivity romských dětí jsou v rukou „ulice“. Na rozdíl od majoritních dětí, mají romské, zcela nepravidelný denní režim. Zpravidla jí a chodí spát až tehdy, když se jim chce. Mají-li hlad, matka je ochotna (v některých případech i povinna) uvařit teplé jídlo i po 22 hodině.

Již z úzce vymezeného výčtu je zcela zřejmé, že proces socializace, který probíhá v romské rodině, je zcela odlišný než v majoritních rodinách. Dle Kaleji (2011) romské dítě vyrůstá v prostředí a výchovných limitech, které jsou pro většinovou společnost

nepřijatelné. Je třeba si ale uvědomit, že každá kultura (především ta romská) má zcela odlišné hodnotové zaměření (orientaci). V každé kultuře zastává jedinec sociální role, které jsou spojovány s určitými vzory chování, které vyplývají z individuální příslušnosti ke konkrétním skupinám (v našem případě k romské komunitě). Jedná se o sumu chování, postojů a hodnot, které jsou od jedince jako člena určité skupiny fakticky očekávány. (Sekot, 2004) Viděno touto optikou, výchova v romské rodině směřuje a fakticky naplňuje očekávání romské komunity a jeho hodnot, *tzv. romipenu* (faktického romství), což ale zcela vybočuje s hodnotovým zaměřením (orientací) majoritní společnosti.

Nutno uvést, že *romipen* má (dle mého názoru) řadu negativních dopadů na další sociální vývoj romského dítěte a jeho dospělost. Činí mu problémy respektovat běžné sociální normy většinové společnosti. Např. v dospělosti při dodržování pracovní morálky a v období dětství se projevuje nedodržováním školního řádu. Romský rodič klade při výchově svého dítěte hlavní důraz na dodržování základních norem uvnitř komunity, tj. úcty k rodičům, stáří obecně, solidaritě apd. Výchova je značně emocionální záležitostí. Typická je absence či neschopnost rodičů učit své děti čemukoli jinému než je nezbytně nutné. Vše ostatní je nepotřebné. Z tohoto úhlu pohledu je rodinné prostředí v romské rodině málo podnětné, pro život v majoritní společnosti nedostačující. (Ferenc, 2008)

V závěru lze dále konstatovat, že v souvislosti se socializačním procesem uvnitř romské rodiny, můžeme hovořit o přejímání *rodových rolí*. Obsahem *rodových (gender) rolí* je očekávání směřující k naplňování chování a jednání činnosti mužů a žen, kteří si osvojují normy maskulinity či feminity. (Sekot, 2004) Viděno touto optikou je přejímání rodových rolí (výchovou dětí v romské rodině) a jejich návaznost na multigenerační způsob života Romů, více než pravděpodobný. „*Romipen*“, znamená pochopit a převzít hodnoty, normy a zvykové obyčeje romské komunity a jejich způsobu života. Příkladem mohou být romské děti vychované majoritou v dětských domovech. Tyto děti ztratily (nemají) *romipen* a proto si těžko hledají cestu zpět do romské komunity. (Ferenc, 2008)

2.4 Shrnutí

Romové dnes vykazují nejnižší sociální status v zemi, který je spojován s nejnižším vzděláním, dlouhodobou nezaměstnaností a špatnou kvalitou bydlení.

Jádro problému nízké úrovně vzdělávání Romů lze hledat v segregaci romského žactva mimo hlavní vzdělávací proud. Dnes, stejně tak jako v uplynulých padesáti letech, není ve společnosti reflektována potřeba romské děti začlenit do hlavního vzdělávacího proudu majoritních dětí. Druhou stránkou mince je fakt, že Romové nedoceňují význam vzdělání pro své děti, jakožto ekonomickou investici do budoucna. Významný podíl na vzdělanosti romské populace má i jazyková bariéra. Slovní zásoba romských dětí při započítání školní docházky neodpovídá jazykové úrovni věku dítěte, některé děti česky vůbec neumí, v komunikaci uplatňují tzv. *etnolekt*.

Vzdělanost a nízká kvalifikovanost Romů komplikuje jejich postavení na trhu práce. Polistopadové změny vedly k ekonomické transformaci a celkové modernizaci země. Ta se odrazila i na kvalifikačních předpokladech v oblasti pracovního trhu, což negativně postihlo nekvalifikované romské obyvatelstvo. Jejich dlouhodobá nezaměstnanost je v dnešní době umocňována demotivujícím sociálním systémem, výši minimální mzdy v zemi a vysokou mírou zadlužení romských rodin. Mnohem výhodnější je pro Romy kombinace sociálních dávek s „*práci na černo*.“ Motivace pracovat v zaměstnaneckém poměru je snížena i obavou z exekucí. Tato negativní životní strategie se mezigeneračně upevňuje a reprodukuje se u další generace Romů, což vede k podceňování významu vzdělání a práce v zaměstnaneckém poměru. Na exkluzi Romů z pracovního trhu se nemalou měrou podílí i po generace utvářené rasistické předsudky ze strany majority. Poměrný podíl na své nezaměstnanosti mají i sami Romové a to svou celkovou neochotou (leností) aktivně práci vyhledávat nebo si zdroje obživy zajišťovat poctivou prací.

Nízká kvalita bydlení patří k nejpálčivějšímu a nejviditelnějšímu problému romské populace. Privatizace a restituce bytového fondu po roce 1989 dala předpoklad pro sociálně-prostorovou diferenciaci společnosti. Nezaměstnanost Romů vedla k platební neschopnosti a ta ke ztrátě důstojného bydlení. Romové se ocitli mimo chráněné

nájemní bydlení a životu na ubytovnách a romských ghettech v sociálně vyloučených lokalit. Život v nedůstojných a ponižujících podmínkách vyloučených lokalit, či ubytoven s nulovou nadějí na změnu k lepšímu, je líhni patologických jevů.

Zvykové obyčeje Romů, podlehly mnoha vývojovým vlivům a zachovaly se v různých podobách. Většina českých Romů přišla do země ze Slovenska a z tohoto důvodu jsou zvyky českých Romů ovlivněny východoslovenským venkovem. Romské zvykové obyčeje se vážou k významným životním mezníkům jako je *těhotenství*, *narození dítěte*, *křtiny (bol'ipen)*, *svatba-námluvy (bijav-mangavipen)* a *pohřeb (pohrebos)*. Hodnotové vnímání světa a přístup k životu je v mnoha ohledech shodný s obyvatelstvem prapůvodních kast v Indii, avšak zcela odlišný od majoritní společnosti. Základní výčet hodnotového světa Romů se zrcadlí v *rodině*, *dětech*, ale i oblastech jako je *cudnost*, *žužipen (rituální čistota)* a *láčo manuš (dobrý člověk)*.

Pojetí a členění romské rodiny je zcela odlišné než v majoritě. Soužití více generací se členy širší rodiny znamená vyšší počet členů v rodině, které dítě považuje rovněž za blízké příbuzné. Romská rodina má značně patriarchální ráz. Nejstarší dcera (jekh bareder pheň) a syn (jekh bareder čhavo) velmi brzy přebírají část úkolů a výchovnou funkci svých rodičů. To je také jeden z mnoha důvodů zanedbávání povinné školní docházky a špatného školního prospěchu romských dětí. Děti se aktivně zapojují do řešení rodinných problémů a tím se jim otevírá svět dospělých, ale zároveň krátí jejich dětství. Kolektivní rozhodování a absence zodpovědnosti za sebe samého v romské rodině nevytváří u jedince vlastní životní ambice. Výchova romského dítěte je volná a nedirektivní. Volnočasové aktivity děti tráví svobodně, denní režim dítěte je zcela nepravidelný, jí a chodí spát až když se mu chce. Výchova směřuje a fakticky naplňuje očekávání romské komunity a jeho hodnot, tzv. *romipenu* (faktického romství), což ale zcela vybočuje s hodnotovým zaměřením (orientací) majoritní společnosti. Výchova je značně emocionální záležitostí. Typická je absence či neschopnost rodičů učit své děti čemukoli jinému než je nezbytně nutné. Z tohoto úhlu pohledu je rodinné prostředí v romské rodině málo podnětné, pro život v majoritní společnosti nedostačující. Socializační proces uvnitř romské rodiny směřuje k přejímání *rodových rolí*, které se zrcadlí v multigeneračním způsobu života dětí v jejich dospělosti.

3 SOCIÁLNÍ EXKLUZE VERSUS INKLUZE

Pojem *sociální exkluze*¹² je předmětem velkých diskuzí v sociální věděch. V českém kontextu je spojován především s romskou komunitou. Co je obsahem tohoto pojmu a kam vlastně inklinuje? Jak vlastně tento pojem vznikl a proč jsou jeho mechanismy spojovány právě s romskou komunitou? Tak na tyto a další otázky se pokusím odpovědět v následující kapitole.

3.1 Sociální exkluze a její diskurs

Kořeny pojmu sociální exkluze sahají do sedmdesátých let 19. st., poprvé se objevil ve francouzské literatuře. „*Za jeho autora je označován Lenoir, který v roce 1974 publikoval knihu *Les exclus: un Français sur Dix (Vyloučení, jeden Francouz z deseti)*.“ (Navrátil a kol., 2003 s. 30) Tento pojem byl odvozen z představy, že lidé, kteří sdílí stejná práva a povinnosti určitého morálního řádu dané společností a následně jsou z něj vyloučení, se stávají marginální skupinou v oblasti práce a vztahu ke státu a jeho sociální pomoci. V obecné rovině lze stejnou představu aplikovat i ve vztahu k romské populaci u nás. Postupnou transformací se tento sociologický pojem rozšířil i do celoevropského kontextu, kdy v rámci sociálních věd se stal substituentem konceptu *chudoba*. „*V devadesátých letech se boj proti sociálnímu vyloučení stal dokonce jedním z hlavních cílů politiky Evropské unie (Maastrichtská smlouva, 1993)*.“ (Navrátil a kol., 2003, s. 30)*

Diskurs sociální exkluze

Výklad problematiky sociální exkluze se dělí do tří oblastí, které sociální teorie označuje jako „*diskursy*“. Navrátil (a kol. 2003, s. 31), stejně tak jako Vavřík (2010, s. 32) se odkazují na interpretační výklad těchto diskursů z textu Leviatasové (1998), která rozlišuje:

- **redistributivní diskurs:** ten zdůrazňuje sociální vlivy nerovnoměrného rozdělení (distribuce) zdrojů, které způsobují nerovnost ve společnosti a chudobu společenských skupin,

¹² *Exkluze* (z latinského slova *excludo*) znamená vylučovat, nepustit, vzdalovat se.

- **sociálně-integrační diskurs:** ten zdůrazňuje placené zaměstnání a sociální vyloučení z trhu práce, kdy sociální soudržnost má být obecně dosahována placenou prací,
- **morální underclass¹³ diskurs:** ten zdůrazňuje delikventní jednání a morální úpadek individua, který je zobecněn na celé sociální skupiny, kdy např. celá deprimovaná městská čtvrť (v našem případě romské ghetto), bude vnímána majoritou jako oblast s lidmi bez, či nedostatkem pracovní etiky a kriminální minulostí, nebo může zdůrazňovat problematické naplňování významných rolí jako je otec, matka.

Navrátil (a kol. 2003) v souvislosti se sociální exkluzí romské populace specifikuje i oblasti, ve kterých se nejvíce exkluze projevuje. Jako nejdůležitější, avšak ne výlučnou, považuje *omezený přístup na trh práce*. V rámci tohoto faktoru má vznikat *chudoba a nízký příjem* a z nich pramenící problémy. Další oblastí je *nízká míra sociální podpory a omezený přístup ke službám*. Ve vztahu k romské exkluzi to jsou např. služby spojené s dodávkou ústřední elektřiny, centrálním vytápěním či dodávkou teplé vody v bytě nebo vlastní sociální zařízení. Nutno podotknout, že i v obecních bytech tato majoritní samozřejmost není Romům v určitých případech k dispozici. S Romy je sice spojováno zneužívání státní sociální pomoci, avšak realita má poukazovat na to, že Romové z důvodu své nevzdělanosti (negramotnosti) a sociální izolaci neumějí a nevyužívají všech možností, který státní systém sociální pomoci poskytuje v takové míře, jako majoritní částí populace. Specifickou oblastí je pak *bydlení a život v kontextu lokality*, která se projevuje vysokou koncentrací romských obyvatel v nevyhovujícím (starém) bytovém fondu a segregačních praktik obcí (vznik rezidenční segregace), či nucené (samo)segregaci z důvodu rasových předsudků potencionálních nájemců. Na tuto oblast navazuje řídká nebo *neexistující sociální síť*.

Vavřík (2010, s. 31) mezi typické důvody a projevy sociální exkluze řadí:

- **nedostatek finančních prostředků**, projevuje se např. zjevnou chudobou,
- **nedostatečné vzdělání a znalosti**, v širším smyslu sem řadí kromě úrovně vzdělání i jazykovou bariéru, či občanská práva a povinnosti,
- **diskriminace**, ve smyslu špatného zacházení na základě odlišností.

¹³ *Underclass* - nejnižší třída.

Dle mého názoru předmětné determinanty zcela naplňují příčiny sociální exkluze romské populace v České republice. Na tyto závěry poukazují i výsledky výzkumného šetření této diplomové práce (viz. blíže výsledky výzkumu, kap. 4).

V současné době můžeme reflektovat řadu vymezení a dimenzí sociální exkluze. Interpretace pojmu sociální exkluze není v sociálních vědách definován jednoznačně. Značný rozdíl lze spatřovat ve francouzském a anglosaském pojetí. Zatímco francouzské pojetí chápe sociální exkluzi jako narušení sociálního pouta mezi státem a jednotlivcem, anglosaské pojetí se pojí s inkluzivním diskursem a progresivním rozšířením občanských, politických a sociálních práv, která představují souhrn nároků na spoluúčasť jednotlivce při řízení společnosti. (Navrátil a kol., 2003)

Z obou výše uvedených pojetí pravděpodobně vychází i Vavřík (2010), který zastává názor, že v rámci sociální exkluze je jedinec vyloučen ze života společnosti (srov. francouzské pojetí), kdy opakem je sociální začlenění (inkluzie), které umožňuje jednotlivci mít rovné příležitosti, žít kvalitně jako ostatní, mít práci jako ostatní, účastnit se společenského života, mít přiměřený podíl na rozhodovacích procesech a především vymáhat svá práva (srov. anglosaské pojetí).

Z anglosaského pojetí sociální exkluze, ve vztahu k etnickým minoritám, vychází pravděpodobně i Mareš (2000) konstatováním, že „*sociální exkluze minoritních etnik je založena na odmítnutí jejich kolektivních (kulturních) práv. Identita minorit je sice tolerována jako fatální aspekt plurality dnešního světa, ale občanská integrace jejich příslušníků je podmiňována oslabením této identity.*“ (Mareš, 2000, s. 293)

Navrátil (a kol. 2003) pak v souvislosti se sociální exkluzí hovoří o procesu (nebo stavu), prostřednictvím kterého je část obyvatelstva odříznutá od institucí a služeb, sociálních sítí a rozvojových příležitostí, které má k dispozici většina obyvatel ve společnosti. Vavřík (2010) naopak spatřuje v konceptu sociální exkluze stav nastolovaného průběhu *tzv. sociálního uzavírání*. Vidí v něm mechanismus, ve kterém jedna sociální skupina uzavírá přístup k uplatnění jiné (zpravidla menší) skupině. Toto vymezení lze v obecné rovině aplikovat na sociální exkluzi Romů u nás, např. v oblasti

segregace romského žactva mimo hlavní vzdělávací proud, či participaci v rozhodovacích procesech, které se bezprostředně této menšiny dotýkají.

Mareš ve své akademické stati (2003, s. 67) odkazuje na obecné chápání sociální exkluze dle definice (Social Exkluzion Unit, 2001) jako „*vyločení nejenom z trhu práce (a dobrých příjmů), ale i vyloučení (často v důsledku diskriminace) z adekvátního bydlení, vzdělání, zdravotní péče, integrace v lokálních komunitách a občanství.*“ Autor dále konstatuje, že Romové jsou dle uvedené definice sociálně vyloučenými, kdy jako pádné argumenty uvádí obecně vyšší nezaměstnanost a chudobu Romů, nevyhovující bytové podmínky v devastovaných bytových zástavbách, které nabývají podoby *slumů*, nebo ztížený přístup a rozsah ke službám, která je pro majoritní obyvatelstvo standardem, či to, že jejich děti navštěvují velmi často zvláštní školy (dnešní praktické). Mareš (In: Sirovátka, 2004) pak v souvislosti s romskou exkluzí hovoří o tom, že tato exkluze ohrožuje nejenom vyloučené, *ale i ty, z jejichž společenství jsou vylučováni*, tedy jak Romy samotné, tak i majoritní společnost. Majorita je dle jeho názoru ohrožována růstem napětí a konflikty ve společnosti v podobě zvýšené kriminality, ale i finančních nákladů s kompenzací vyloučení z pracovního trhu, spojených se sociálním zabezpečením vyloučených v podobě sociálních dávek ap.

S přihlédnutím k výše uvedeným aspektům se pokusím vymezit pojem sociální exkluze i já, a to jako proces, prostřednictvím kterého majoritní většina uplatňuje svou nadřazenost vůči minoritním skupinám, či jednotlivcům dané společnosti, kdy je izoluje na participaci společenského života v oblastech zdravotních, sociálních, ekonomických, politických a občanských práv. Je to proces, který zcela vybočuje z etických zásad, demokratických principů a lidských práv vyspělé společnosti 21. století.

3.2 Determinanty a obecné indikátory romské exkluze

Determinanty vztahující se k romské exkluzi můžeme primárně diferencovat na *vnější* a *vnitřní*. *Vnější* determinanty představují faktory, které jsou na rozdíl od těch *vnitřních*, nezávislé na vůli jedince, či komunity. Působí jakoby zvenčí a mají charakter povinností či závazných pravidel, jejichž porušení je sankcionováno. *Vnitřní* determinanty sociální exkluze již z názvu vypovídají o tom, že jejich těžiště působení vychází z vnitřního

hodnotového zaměření jedince, či komunity, které je z velké části utvářeno podmínkami života v sociální exkluzi, potažmo sociálně vyloučenou lokalitou. Mají charakter pevně zakotvených pravidel, hodnot a norem chování či životních strategií, rekrutujících se z podmínek života v dané lokalitě. Životní podmínky v takovém nepodnětném prostředí vytváří uzavřený svět nepsaných pravidel a hodnot, které jsou zcela odlišné od kulturních vzorců většinové majoritní společnosti.

Obě uvedená vymezení (dle mého názoru) mohou korespondovat s Mühlpachrem (2010, str. 22), který říká, že „*Prostředí (společně s výchovou) je důležitým činitelem podílejícím se na formování rozvoje osobnosti a na kvalitě života (genotyp-prostředí+výchova-fenotyp).*“ Nebo Krausem (2001), který zastává názor, že prostor, který člověka obklopuje (v našem případě život v romských lokalitách), a se kterým je ve vzájemné interakci, na člověka působí svými podněty, které ovlivňují jeho vývoj natolik, že na tyto podněty (v našem případě život v chudobě) reaguje a přizpůsobuje se jim (v našem případě alternativní životní strategii).

Vzhledem k rozsáhlé šíři dané problematiky je zřejmé, že v následujícím textu nebudou vyčerpány a zodpovězeny všechny otázky posilující či podmiňující sociální exkluzi Romů. Text poukáže pouze na ty nejpalčivější faktory sociální exkluze, které jsou reflektovány optikou autora.

Vnější determinanty

Mezi ty *vnější* faktory bezpochybně patří krátkozraká *bytová politika samospráv*, kdy dochází k tomu, že obce (města) samy katapultují romské obyvatelství do sociálně vyloučených lokalit a velkou měrou tak vědomě přispívají k jejich prostorové segregaci a životu v sociální exkluzi. (viz. blíže modelový příklad kap. 5.1 Bydlení) Všeobecnou praxi je to, že uvolněné byty lepší kategorie v neromských čtvrtích, či lokalit, jsou přednostně nabízeny majoritnímu obyvatelstvu, zatímco uvolněné nájemné byty z romských čtvrtí pouze Romům. Do jisté míry zde hraje podstatnou roli *etnicita* v tenzích majoritních úvah: „*Je to Cikán, půjde bydlet ke svým, tam mu bude dobře, nový byt by zdevastoval.*“

S výše uvedenou oblastí souvisí i další *vnější* faktor sociální exkluze, a to *prostorová (rezidenční) segregace*. Mnohé obce považují *prostorovou segregaci* romského obyvatelstva za efektivní a z bezpečnostního hlediska pro majoritní obyvatelstvo žádoucí. Opak je však pravdou, fyzické oddělení majoritních skupin od minoritních je z hlediska vzájemného soužití obou skupin nebezpečné. V případě konfliktů totiž vytváří nosnou půdu pro sociální nepokoje. Jestliže obě skupiny žijí a vzdělávají se v jiném než společném prostředí, pak zákonitě bude dané prostředí, a potažmo i jeho hodnoty a způsob žití v něm, považovat za normální. Vliv prostředí do jisté míry negativně ovlivní zásadní kategorii vnímání „*my*“ a „*oni*“. „*My*“ Romové z ghett a „*oni*“ rasističtí Gádžové z měst. Na druhé straně „*my*“ Češi a „*oni*“ nepřizpůsobiví Cikáni.

K dalším *vnějším* faktorům se řadí *předškolní vzdělávání* romských dětí a jejich *segregace mimo hlavní vzdělávací proud* do praktických škol. Absence vzdělání, potažmo edukace v praktických školách, má u romských dětí za následek nízkou kvalifikaci v dospělosti. Děti z chudinských čtvrtí se v dospělosti utvrzují v tom, že okraj společnosti je jejich přirozené prostředí, kde vzdělání nehraje žádnou významnou roli. Proto také v dospělosti kopírují osud svých rodičů a jejich *alternativní životní strategie*.

Z dalších *vnějších* faktorů sociální exkluze Romů je nutno uvést *diskriminaci* v oblasti přístupu k zaměstnání z důvodů etnicity. Výsledky výzkumu na tuto skutečnost poukazovaly, 78% dotázaných respondentů již tuto negativní zkušenost mělo opakovaně a část z nich proto rezignovala ucházet se o další zaměstnání. Jestliže v průběhu svého života romské obyvatelstvo vidí to, že práce a vzdělání se nevyplácí, protože jejich etnicita v rámci pracovního trhu je negativní kategorií, celý jejich život je již tímto *negativně* poznamenán. Tato rovnice se netýká pouze Romů, ale všech lidí bez rozdílu barvy pleti žijících na okraji společnosti z důvodu jakéhokoli znevýhodnění.

Posledním *vnějším* determinantem, o kterém bych se chtěl zmínit, je *mediální obraz o romské populaci*, který dle mého názoru sociální exkluzi Romů prohlubuje a buduje hlubokou propast vzájemného soužití s majoritou. Pro většinu české populace představuje Rom jen snědého asociála a vyvolává v něm pocit averze. Postavení Romů

v české společnosti a jejich soužití s majoritou se dlouhodobě jeví jako negativní kategorie. Média tuto negativní propast averze posilují ve formě stereotypů o Romech, jakožto nevzdělaných, líných primitivech, kteří dlouhodobě nemají potřebu a zájem pracovat. Charakterizují je jako nepřizpůsobivou část obyvatelstva či neplatiče, kteří devastují byty apd. Právě média byla ta, která v rámci společenské korektnosti dala v život pojmy jako je *nepřizpůsobiví*, či *neplatič*. Pro většinovou společnost se rázem tyto pojmy staly *synonymem* slova Rom. Čím silnější negativní obraz a stereotyp převládá u majoritní společnosti, tím více se prohlubuje propast vzájemné tolerance a sociální exkluze romského etnika. Všechna negativa pak mají charakter sebenaplňujícího se proroctví. *Položme si otázku, kolik pozitivních pořadů či zpráv o Romech, jsme měli možnost sledovat ve veřejnoprávní televizi a kolik právě těch negativních?*

Vnitřní determinanty

Základním *vnitřním* determinantem romské exkluze jsou *příbuzenské vazby a velkorodina*. Na rozdíl od většinové společnosti model romské rodiny není omezen na primární členy jedné rodinné jednotky otec (*rom*), matka (*romňi*) a jejich děti (*čhave*), avšak širších rodinných vazeb tzv. *famelie*, či *fajty*. Typicky je nejen vyšší počet dětí v rodině a soužití více generací, ale i bydlení s dalšími členy širší rodiny, jež jsou rovněž považováni za blízké příbuzné. Proces socializace, který probíhá v romské rodině je zcela odlišný než v majoritních rodinách. Výchova je zaměřena v rámci velkorodiny na kolektivismus a ne na individualismus, tak jako u majoritní společnosti. Kolektivní rozhodování a absence zodpovědnosti v romské rodině nevytváří u jedince vlastní životní ambice, což se citelně projevuje ve vzdělávání a následné profesní kvalifikaci. Individualismus zpravidla končí odloučením se od primární rodiny a životní samostatnosti, avšak u Romů tento proces není prakticky nikdy ukončen. Úzké vazby s širší rodinou jsou pro Romy velmi důležité. Tento způsob života ve velkorodině vychází z kulturních vzorců přírodních národů, kteří žili v těžkých podmínkách na okraji civilizace, kdy rodina musela být velká a semknutá, aby přežila.

Mezi další *vnitřní* faktory romské exkluze lze řadit *způsob jejich myšlení a uvažování*, které je velmi impulzivní a iracionální. Případné problémy jak už v té sociální, ekonomické nebo té školní oblasti, nejsou schopni řešit s dostatečným předstihem.

Problémy odkládají a řeší je až tehdy, když už je zpravidla pozdě. Pokud někdo cizí na problém nepoukáže a nepožaduje jeho nápravu, tak pro ně vlastně problém neexistuje. Způsob myšlení a uvažování je v tenzích „*co tě nepálí, nehas.*“ Typickým příkladem je školní docházka dětí, pokud se škola sama nedotazuje proč jejich dítě není ve škole, tak rodiče nemají potřebu dítě ze školy řádně omluvit a doložit relevantní důvod. Až když jsou upozorněni na problém, tak až poté řeší způsob omluvy dítěti a hledají nějaké důvody školní absence. Podobným způsobem jsou řešeny i finanční závazky a z nich plynoucí penále, či exekuce. Romové žijí způsobem „*ted' a tady*“, což se odráží i v jejich způsobu myšlení. Nepřemýšlejí o budoucnosti a v myšlenkách se příliš nevracejí ani do minulosti. Nepředvídají možné důsledky současných rozhodnutí v budoucnu. Jejich okamžitá rozhodnutí mají krátký efekt v přítomnosti, ale katastrofální dohru v budoucnosti (např. v neúměrném bankovním či nebankovním zadlužování).

S předchozími řádky úzce souvisí další *vnitřní* faktor exkluze, což je *neúměrné zadlužování a absence ekonomické gramotnosti*. Jak už bylo uvedeno, Romové nepřemýšlí do budoucna, což je častou příčinou špatného hospodaření s financemi. Chod romské domácnosti je zpravidla ženskou záležitostí. Romské ženy nedokážou sestavit rodinný rozpočet tak, aby pokryl měsíční výdaje. „*Žije se ted' a tady*“ a tímto způsobem je přistupováno i k rodinnému rozpočtu, který rodině zřídka kdy pokryje měsíční výdaje na nákup základních potravin. Pravděpodobně se jedná o okamžité uspokojování primárních potřeb, které souvisí s jejich dlouhodobou ekonomickou frustrací. Pokud nejsou finance na potraviny, nezaplatí se nájem nebo se neposílají děti do školy, protože by tam měly děti hlad a Gadže by se na jejich děti dívali přes prsty. Vzniká nutná potřeba peněz a rozjíždí se bludný kruh zadlužování. Jelikož zadluženým rodinám banka nepůjčí žádné peníze, rodiny hledají alternativní způsob a nalézají je v nebankovním sektoru nebo u romských lichvářů v podobě tzv. „*úžera*“, či „*intereseš*“¹⁴

¹⁴ *Úžera-intereseš - (lichva-slovensky)* jedná se o nevýhodné půjčování peněz na vysoký až stoprocentní měsíční úrok. Dlužník odevzdává lichváři veškerý příjem (sociální dávky) a vzápětí si od něho opět půjčuje.

Obecné indikátory sociální exkluze

Výčet indikátorů sociální exkluze, ve vztahu k romské populaci je bezpochybně celá řada. Sociální věda, vzhledem k aktuálnosti tématu, disponuje řadou formulací či podrobných výčtů indikátorů. Pravděpodobně to souvisí se snahou najít jejich komplexní soubor, který by byl nosný pro adekvátní identifikaci osob v sociální exkluzi. Vzhledem k tomu, že tyto soubory a jejich obsah zaobírají širší oblast problematiky, než kterou je možné touto diplomovou prací definovat, bude jejich výčet zúžen v tenzích *lokalit* a *rodin s dětmi*. Tento výčet indikátorů vychází ze série výzkumů (Howarth a kol. 1999), na který se odkazuje i Navrátil (a kol., 2003, s. 35) ve své publikaci:

- *pro určení lokalit ohrožených sociálním vyloučením*: větší počet přeplněných bytů, menší míra dobrovolných aktivit, horší zdravotní stav populace, nižší střední délka života, nízké vzdělání obyvatel, vyšší podíl obyvatel bez bankovních účtů (specificky stavebního spoření), vyšší podíl přečinů a trestných činů (přepadení, loupeži apod.),
- *indikátory sociálního vyloučení u rodin s dětmi*: vyšší počet dětí v domácnostech bez práce, nízká porodní váha dětí, vyšší dětská úmrtnost, nízká účast na výuce ve škole, horší výsledky ve škole, vyšší míra porodnosti u dívek v nižších věkových skupinách, vyšší počet dětí ve výchovných institucích.

3.3 Sociální inkluze Romů a její determinanty

„Sociální inkluze je v sociologii „vyšší stupeň integrace postižených nebo znevýhodněných jedinců do společnosti a jejich institucí.“ (Jandourek, 2001, s. 107)

„Integrace je včlenění jednotlivce nebo skupiny do nového prostředí nebo nových poměrů a to bez proměny vlastní identity nebo ztráty specifčnosti.“ (Sekot, 2004, s. 187)

Inkluze je své podstatě vrcholným stádiem integrace (začlenění), kdy jejím hlavním úkolem je připravit sociální prostředí a s tím související podmínky pro tuto integraci. V obecné rovině se inkluze může týkat jak jednotlivců, tak i společenských skupin,

kteří jsou z různých příčin znevýhodnění vůči majoritní většině. Může se jednat např. o osoby se zdravotním handicapem, příslušníky etnických a kulturních menšin, uprchlíky a přistěhovalce, stejně tak ale i seniory, mladistvé delikventy či osoby propuštěné z vězení.

Mareš (In: Sirovátka, 2004) v sociální inkluzi spatřuje začlenění marginalizovaných jedinců, či skupin různých kategorií (etnik, subkultur apd.) do hlavního proudu majoritní společnosti, které by jim mělo zajistit nejenom formálně, ale i fakticky využívat občanská, politická a sociální práva, které sdílí majorita. Dle Vavříka (2010) je sociální inkluze opakem exkluze a tudíž předpokládá přiměřený podíl na rozhodovacích procesech v oblastech, které se bezprostředně znevýhodněných dotýkají a zároveň jim zaručuje efektivní domáhání se svých práv. *„Koncept sociální inkluze je často vnímán jen jako opak sociální exkluze, řada autorů však zdůrazňuje, že jde o svébytný koncept, jehož existence není od konceptu sociální exkluze bez zbytku odvozen.“* (Mareš, 2003 s. 70) Dle Mareše nejde nezbytně o zrcadlení těchto dvou dimenzí, kdy jejich přímá souvislost má na jedné straně platit pouze pro funkcionální rovinu sociální integrace a na druhé straně inkluze do jednoho společenství, může mít přímou souvislost s exkluzí v jiné dimenzi. (Mareš, 2000)

Výklad konceptu sociální inkluze je stejně nejednoznačný jako v případě sociální exkluze. Zatímco klasický *liberální koncept inkluze* je založen na *„přístupu a rovnosti potřeb“* druhý *solidaristický koncept* na *„rovnosti přístupu a rovnosti potřeb.“* Nejvlivnější koncept má vycházet z aktivního občanství, založeném na principu *„rovnosti participace.“* (Mareš, 2003) Pro Mareše je ale otázkou o jaký koncept má být usilováno v rámci pozitivní inkluze Romů. Zda optikou konceptu liberálního, který směřuje k jednotlivci, či zbývajících koncepty, které směřují ke kolektivitě. Otázkou taky zůstává jakými prostředky toho dosáhnout a zda prostřednictvím emancipace Romů, či bez ní.

„Jako jeden ze základních mechanismů překonání sociální exkluze je proto dnes chápána zejména sociální inkluze skrze status občanství a občanská práva.“ Tento mechanismus inkluze vychází z teze, že *sociální exkluze minoritních etnik je založena na odmítnutí jejich kolektivních (kulturních) práv.* Identita a specifika minorit je sice

majoritní společnosti tolerována jako multikulturní aspekt, avšak *občanská integrace jejich příslušníků je podmiňována oslabením této identity.*“ (Mareš, 2000, s. 293)

Mareš ve své akademické stati (2003) poukazuje na orientaci inkluzivní politiky evropského společenství, které je orientováno na boj proti sociální exkluzi, především prostřednictvím trhu práce. Tento boj má zdůrazňovat začlenění do placeného zaměstnání pomocí tvorby pracovních příležitostí a účasti na komunitním životě. Nutno konstatovat, že do současné doby se tento boj, ve vztahu k romské exkluzi u nás, jeví (z mého pohledu) jako negativní kategorie. Vyhledky Romů v tomto ohledu nejsou dle Mareše povzbuzující vzhledem k úrovni dosaženého vzdělání a kvalifikačních předpokladů na trhu práce. Jako negativní kategorie se také jeví stereotypizace Romů, jakožto *nespolehlivé a nemotivované pracovní síly*. Z tohoto úhlu pohledu se inkluze v oblasti vzdělání Romů jeví jako primární kategorie. Význam vzdělání se zvyšuje a má své opodstatnění i pro další generace.

V souvislosti s inkluzivní politikou evropského společenství je třeba poukázat na iniciativu dvanácti států střední a jihovýchodní Evropy v rámci programu *Decade of Roma Inclusion 2005-2015* (Dekáda romské integrace 2005-2015). Jedná se o první mezinárodní projekt v Evropě, který vyvíjí snahy o zlepšení kvality života Romů v oblasti jejich sociálně-ekonomického statutu a participaci romské národnostní menšiny v těchto oblastech.¹⁵

V souvislosti s výše uvedeným lze konstatovat, že posláním sociální inkluze je nastolovat trendy vedoucí ke zmírnění a posléze i k odstranění všech negativních faktorů, které vedou k sociální exkluzi Romů. Inkluze by měla směřovat k opatřením,

¹⁵ Dekáda romské inkluze 2005-2015 (*Deshbersh le Romengo Anderyaripnasko* - v romštině), je mezinárodní iniciativa dvanácti států (Albánie, Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Chorvatsko, Černá Hora, Česká republika, Maďarsko, Makedonie, Rumunsko, Slovensko, Srbsko, Španělsko), která probíhá od roku 2005 do roku 2015. Jde o politický závazek zúčastněných států, jež dává jedinečnou možnost řešit chudobu, sociální vyloučení a diskriminaci romských komunit v regionálním měřítku. Dekáda byla oficiálně zahájena v únoru 2005 v Sofii v Bulharsku za účasti premiérů z 9 zakládajících zemí, předsedou Open Society Institute a prezidenta Světové banky. Každý ze zúčastněných států Dekády předsedá po dobu jednoho roku Mezinárodnímu řídicímu výboru, koordinuje mezinárodní aktivity. Vlády všech zúčastněných států se zavázaly snižovat rozdíly mezi životními podmínkami rómské a nerómské populace a dále vymýtit chudobu a diskriminaci. Česká republika přistoupila do této iniciativy na základě vládního usnesení ze dne 26. ledna 2005 č. 136 o přistoupení k mezinárodní iniciativě Dekáda romské inkluze 2005–2015. Ve stejném roce přijala vláda Národní akční plán, který určuje směr, kterým se *Dekáda* v České republice bude vydávat. Dostupné z [www: http://www.romadecade.org](http://www.romadecade.org) (oficiální stránky Dekády v anglickém jazyce).

kteří zaručí plnohodnotné začlenění Romů do všech oblastí života společnosti. Za tímto účelem je třeba prosazovat občanská práva Romů v oblastech jako je vzdělání, uplatnění na trhu práce, zkvalitnění bytových podmínek, či participaci Romů na veřejné moci a celkového pozvednutí životní úrovně romské populace vůbec. (viz. blíže kap. 5. Návrhy a opatření)

3.4 Rezidenční segregace a Romů

Rezidenční (prostorová) segregace¹⁶ je jedním z primárních a nejviditelnějších rysů sociální exkluze romské populace u nás. Na otázky proč jsou Romové prostorově vyloučenou skupinou obyvatel a z čeho pramení vznik segregovaných lokalit, jakožto jeho mechanismy, se pokusím odpovědět v následující kapitole. Vzhledem k hloubce dané problematiky bude věnována pozornost především základním charakteristickým rysům rezidenční segregace vztahující se výhradně k romské populaci.

„Rezidenční segregace zahrnuje prostorovou koncentraci určitých skupin obyvatelstva.“ (Baršová, 2002, str. 5) Sýkora (2010, s. 11), vymezuje rezidenční segregaci jako „sociálně - prostorové oddělení bydlišť sociálních skupin, které mají ve společnosti vzájemně nerovné postavení.“ Ve své podstatě jde o to, že některé sociální skupiny obyvatel, jako jsou např. Romové, přistěhovalci, či jiné sociálně slabé obyvatelstvo je vytěsňováno do specifických lokalit v důsledku sociální nerovnosti ve společnosti. Baršová poukazuje na to, že segregace není nový fenomén, jelikož se objevuje ve všech kulturách po celá staletí, kdy různé společnosti diferencovali své obyvatelstvo v obývaném prostoru dle sociálních, ekonomických, etnických nebo náboženských faktorů.

Sýkora (2010) zastává názor, že rezidenční segregace si zaslouží větší pozornost ze strany společnosti, jelikož dlouhodobě utváří charakter lokálních společenství, z nichž se rodí nové generace obyvatel. Dle jeho názoru se ji společnost nevyhne, jelikož je do jisté míry přirozeným důsledkem nerovnosti ve společnosti, avšak představuje společenský problém tam, kde se projevuje ve velkém rozsahu. Autor konstatuje, že segregace je zapříčiněna izolací jedné sociální skupiny

¹⁶ *Segregace* - (z latinského slova sé-grefó) původně znamená oddělení, vyloučení ze stáda, v obdobném smyslu se užívá ve významu oddělování, odlučování, či vylučování.

od druhé. „*Vyhraněným příkladem segregace je situace, kdy většina příslušníků určité sociální skupiny trvale žije v lokalitách obývaných především takovou sociální skupinou.*“ (Sýkora, 2010, s. 13)

V souvislosti s tímto pojetím je třeba poukázat na výsledky analýzy GAC z roku 2006 (Gabal, 2006), která zmapovala počet sociálně vyloučených lokalit obývaných výhradně romskou populací.¹⁷

Baršová (2002) považuje, za patologickou segregaci, vznik městských čtvrtí, které obývají lidé s nejnižším sociálním statutem v rámci dané společnosti s typickými doprovodnými jevy jako je nezaměstnanost či nedostatek vzdělání v porovnání s majoritní společností. Budeme-li se držet tohoto pojetí, tak lze konstatovat, že sociální exkluze romské populace, která se projevuje životem v sociálně vyloučených lokalitách, tedy prostorové segregaci, je více než patologická. Vzhledem k socio-ekonomickému statusu romské populace u nás lze nahlížet na jejich prostorovou segregaci optikou *segregace sociální*. Avšak v procesu rezidenční segregace, ve vztahu k Romům, nutno brát v potaz i hledisko etnicity, tedy romské národnosti. Touto optikou vidí koncept etnické segregace Romů i Baršová (2002), která konstatuje, že rezidenční diferenciace má vůči Romům i svou etnickou dimenzi. „*Trend k segregaci podél etnických linií se týká především Romů jako jediné „viditelné“ historické menšiny.*“ (Baršová, 2010, s. 27) Autorka poukazuje na to, že tento celospolečenský trend lze vypočítat výtěšňováním romské komunity z center měst na periferie. (blíže analýza GAC, Gabal, 2006)

Obdobnou optikou vidí segregaci Romů i jiní autoři, např. Navrátil (a kol. 2003, str. 68), který uvádí, že „*Z převládajících charakteristik romské komunity jde kromě etnického sdílení segregace také o segregaci sociální, neboť v těchto lokalitách žijí příslušníci romské komunity, kteří zároveň patří k nejnižším vrstvám obyvatel.*“ Sýkora (2010) pak poukazuje na nejvýraznější formu segregace, která zahrnuje provázanost socio-ekonomické nerovnosti a etnické diskriminace. Autor na tuto formu poukazuje

¹⁷ V ČR bylo identifikováno na 310 sociálně vyloučených romských lokalit, ve kterých žije přes 80 tisíc lidí. Většina z nich vznikla až v průběhu 90 let v důsledku postsocialistické transformace. 65% z nich existuje déle než 10 let, do většiny se průběžně stěhují a/nebo jsou tam sestěhováni další Romové 35% lokalit vzniklo v posledních 10 letech, (dle odborných odhadů jejich počet neustále stoupá, v současné době má dosahovat čtyř stovek) Dostupné na [www: http://www.esfcr.cz/mapa/CR.html](http://www.esfcr.cz/mapa/CR.html)

příkladem ze Spojených států amerických, kde rasová diskriminace je zásadním determinantem *ekonomické nerovnosti, sociální nespravedlnosti a segregace*. Ve vztahu k českému prostředí pak uvádí, že „*Specificky případ segregace sociálně slabých obyvatel představují lokality obývané převážně Romy, kde se nízký socioekonomický status snoubí s jejich kulturní odlišností a s diskriminačními praktikami většinové populace a obecních samospráv.* (Sýkora, Matoušek, 2010, s. 82)

V rámci popisu dané problematiky je třeba poukázat také na rozdílné pojetí nedobrovolného prostorového vyloučení a jeho opakem, tedy dle svobodné vůle jedince či skupiny. V tomto ohledu Sýkora (2010) rozlišuje mezi tzv. *prostorovou (rezidenční) separací*, která je dobrovolná (chtěná) a *prostorovou (rezidenční) segregací*, která je nedobrovolná, vynucená. Dle Sýkory je *nedobrovolná segregace* do jisté míry daná omezením při výběru lokality a na druhé straně nemožností lokalitu vůbec opustit. Hlavním důvodem má být důsledek diskriminace menšiny většinou. O *seperaci* pak hovoří v kontextu společenských elit, kdy tato společenská skupina se sama dobrovolně vyčleňuje na základě *ekonomických a politických možností* či *vlastních preferencí*. Podoba prostorového vyloučení Romů v České republice má tedy charakter nedobrovolné segregace.

Příčiny vzniku rezidenční (prostorové) segregace Romů

Baršová (2002) prostorovou segregaci Romů dává do souvislosti s ekonomickou proměnou naší země po roce 1990. V důsledku transformace ekonomiky došlo k privatizaci a restituci bytového fondu, který dal předpoklad pro sociálně-prostorovou diferenciaci společnosti. Vznik nových prostorově vyloučených míst, s velkou koncentrací Romů, ovlivnila řada kumulujících faktorů. Zásadním kritériem byly nové vlastnické vztahy k bytům.

Barošová hovoří o tom, že „*se část sociálně slabých romských domácností a domácností s problémy (dlužníci nájemného, neoprávnění uživatelé bytů) dostala do soukromého nájemního sektoru, kde je minimální prostor pro sociální ohled.*“ (Baršová, 2002, s. 27) Na vysvětlenou je třeba uvést, že v důsledku zprivatizování obecního bytového fondu docházelo k prodeji bytů stávajícím nájemníkům, avšak

Romové se vzhledem ke svému ekonomickému postavení, které bylo způsobeno jejich 90% nezaměstnaností, této privatizace účastnili jen v mizivém procentu. Předmětné byty či bytové domy, se sociálně slabým romským obyvatelstvem, se v převážné části nacházely v atraktivních částech měst, čeho využili spekulanti s nemovitostmi a odkoupili je i s nájemníky. V jiných případech byly bytové domy v rámci restitucí vráceny zpět původním vlastníkům. Každopádně pro nové vlastníky nemovitosti představovali Romové překážku ekonomického zhodnocení nemovitosti, či brzdu podnikatelských záměrů. V této souvislosti Baršová (2002) reflektuje v českém prostředí jev, který je znám z USA, kde etnické složení obyvatel mělo dopad na cenu nemovitosti. Proto se Romové stali dle Baršové „obětí nejrůznějších praktik vlastníků směřujících ke zbavení se nežádoucích nájemníků, od legálních až po nátlak a vyhrůžky.“ (Baršová, 2002, s. 28) Sociální a kulturní znevýhodnění neumožňovalo Romům se úspěšně bránit. Šlo o to, že noví majitelé domu nabídli, či zprostředkovali Romům levnější variantu bydlení na městských neatraktivních periferiích nebo je přinutili podepsat nové nájemní (nevýhodné) smlouvy s dobou určitou. Následně jim tyto smlouvy neprodloužili nebo jim je z důvodu porušení smluvních podmínek vypověděli. Slabá ekonomická situace pak Romy přinutila hledat si přístřeší u svých příbuzných či na ubytovnách.

Zvláštní pozornost, v rámci vytváření segregovaných romských lokalit, si bezpochybně zaslouží krátkozraká bytové politika samospráv. (viz. blíže modelový příklad v kap. 5.1 Bydlení) „*Místní samosprávy často využívají možnosti přestěhovat obyvatelé lokalit do jiných částí města nebo i lokalit v jiných obcích. Přestěhování však řeší nepříjemnosti pociťované vedením obce a majoritou, nevede k odstranění segregace, ale k jejímu vymístění z existující lokality a založení nové segregované lokality.* (Janků In: Sýkora, 2010, s. 88)

Podoba rezidenční (prostorové) segregace Romů v ČR

Romská rezidenční segregace je viditelná zejména v bývalých průmyslových městech z období komunistického režimu, tedy před rokem 1989, jako např. Praha, Ústí nad Labem, Brno, Ostrava apd. (viz. blíže příloha č. 3) „*Romské segregované lokality se v současné době v České republice vyskytují zejména v bývalých průmyslových*

oblastech (ostravsko-karvinská aglomerace, severočeská hnědouhelná pánev, průmyslově čtvrtě Prahy, Brna i menších měst) a v periferních oblastech republiky (Šluknovský výběžek, Jesenicko).“ (Janků In: Sýkora, 2010, s. 88)

Charakteristická je pro uvedené lokality nízká životní úroveň, pramenící z dlouhodobé nezaměstnanosti, a vysoký výskyt patologických jevů. Romové zde bydlí v domech, které jsou v dezolátním stavu zchátralého bytového fondu samospráv, či soukromých vlastníků. Děti z těchto lokalit jsou zpravidla segregovány mimo hlavní vzdělávací proud, navštěvují praktické školy. Segregované lokality mají různou podobu i rozsah. Jsou tvořeny jak jednotlivými bytovými domy, tak čtvrtí, či částí obce. Často se nacházejí na městských periferiích. Od majoritní zástavby je zpravidla odděluje železniční trať nebo zdevastované průmyslové celky jako např. areály továren, či bývalé objekty zemědělských družstev. (viz. blíže příloha P II)

Schéma segregovaného bydlení v okolí vlakového nádraží v Přerově.

Autor schématu: Stanislav Martinát, In: Sýkora (ed.), a kol. 2010, s. 132.

Tržní nájemné bydlení v perspektivnější lokalitě, je pro tuto část romské populace nedostupné. Jeho příčiny mají soci-ekonomickou podobu a v řadě případech i diskriminační dimenzi. Vlastníci nejsou ochotni Romům lepší bydlení pronajímat z obavy vybydlení bytu, či narušení sousedských vztahů a poměrů s případnými majoritními sousedy, kteří vůči Romům trpí rasovými předsudky. Jediným alternativním východiskem při řešení jejich bytové situace je předražené bydlení na ubytovnách. Nutno konstatovat, že v tomto typu ubytování je výše nájemného a služeb zcela shodné jako v panelovém bytě. Vlastníci ubytoven tohoto nerovného postavení Romů na trhu bydlení záměrně využívají ve svůj prospěch. Rezidenční segregace Romů je do jisté míry zapříčiněná nejenom prudkým přechodem na tržní ekonomiku po revoluci, ale i rozprodáním bytového fondu samospráv s absencí komplexních legislativních úprav bytové politiky v oblasti sociálního bydlení. Nemalý podíl na tomto negativním stavu má však i dlouhodobé neplatičství romských nájemníků, které samosprávy začaly řešit velmi pozdě. V současné době je rezidenční segregace Romů neutěšená, daří se ji řešit jen ojediněle. (Janků In: Sýkora, 2010)

Podobu prostorové segregace Romů v ČR lze dle Sýkory (2010) přirovnat ghettům v amerických městech.,,Ghetto je oblast, ve které se koncentrují členové určité sociální skupiny a mají v této oblasti převažující podíl na její celkové populaci.“ (Sýkora, 2010, s. 26) V českém prostředí se jedná o sociálně vyloučené lokality s vysokou koncentrací romské populace. Na vzájemnou podobnost poukazuje i to, že ghettová problematika je zpravidla spojována s nedobrovolnou segregací, stejně tak jako prostorové vyloučení Romů u nás. Další společný rys lze vypořádat při procesu jejich vzniku. Americká ghetta, stejně tak jako ta romská, vznikají současným působením rasové/etnické diskriminace, socio-ekonomickým vyloučením a neúčasti na participaci veřejného života. I když se svou hloubkou a rozsahem problémů nemůže prostorová segregace Romů v českém prostředí srovnávat s černošskými ghetty, nelze jim upřít řadu sdílených aspektů. (Sýkora, 2010)

3.5 Souhrn

Sociální exkluze je v českém kontextu spojována především s romskou komunitou. Interpretace pojmu sociální exkluze není v sociálních vědách definován jednoznačně. Výklad problematiky sociální exkluze se dělí do tří oblastí, sociální věda hovoří o *distributivním-sociálně-integračním morálním diskursu*.

Determinanty vztahující se k romské exkluzi se diferencují na *vnější* a *vnitřní*. *Vnější* determinanty představují faktory, které jsou na rozdíl od těch *vnitřních* nezávislé na vůli jedince či komunity. Proces sociální exkluze Romů je primárně důsledkem jejich dlouhodobé nezaměstnanosti, která je zapříčiněná nízkou kvalitací a úrovní vzdělání Romů vůbec. Na tyto dva primární faktory navazují další determinanty jako je život v chudobě s nízkými příjmy a závislosti na sociální pomoci státu. Romy tyto determinanty katapultují do prostorově vyloučených míst, které jsou líní kumulujících se patologických jevů. Nemalý podíl na tomto negativním stavu má i vnímání romské populace ze strany majority, pro které je Rom pouze snědý asociál. Media posilují negativní stereotyp o Romech, jakožto nevzdělaných, nespolehlivých a líných primitivech, kteří dlouhodobě nemají zájem pracovat. Čím silnější negativní stereotyp převládá u většinové společnosti, tím více se prohlubuje sociální exkluze romské menšiny. Sociální exkluze tak dostává romské obyvatelstvo do pastí chudoby, ze které je velmi těžké až nemožné se vymanit. Obyvatelé vyloučených lokalit proto vyhledávají nové *alternativní životní strategie* v podobě práce *na černo*, *předčasného mateřství*, či *kriminalitě*, což je charakteristickým rysem *kultury chudoby* nejenom u nás, ale i všude ve světě. Vzniká tak bludný negativně uzavřený kruh sociální exkluze Romů, který se neustále zvětšuje a není z něho pro Romy úniku.

Pro identifikaci osob v sociální exkluzi používá sociální věda řadu indikátorů. Příkladem mohou být indikátory pro určení *lokalit* ohrožených sociálním vyloučením, či indikátory pro určení exkluze *u rodin s dětmi*.

Výklad konceptu sociální inkluze je stejně nejednoznačný jako v případě sociální exkluze. Inkluze je ve své podstatě vrcholným stádiem integrace (začlenění), kdy jejím hlavním úkolem je připravit sociální prostředí a s tím související podmínky pro tuto

integraci. Posláním sociální inkluze je tedy nastolovat trendy vedoucí ke zmírnění a posléze i k odstranění všech negativních faktorů, které vedou k sociální exkluzi Romů. V souvislosti s tímto pojetím inkluze lze reflektovat politiku evropského společenství, které vyvíjí snahy o zlepšení kvality života Romů. Lze tedy konstatovat, že sociální exkluze zákonitě mobilizuje inklusivní mechanismy.

Rezidenční (prostorová) segregace je jedním z primárních a nejviditelnějších rysů sociální exkluze romské populace u nás. Romové rovněž patří z hlediska tvorby rezidenční segregace k jedné z nejohroženějších sociální skupin nejenom u nás, ale i ve střední Evropě. Podoba rezidenční segregace Romů sdílí stejné či podobné aspekty jako americká ghetta. Příčiny prostorového vyloučení Romů v České republice mají podobu různorodých mechanismů, jejichž živná půda pramení především z ekonomicko-sociálních nerovnosti ve společnosti. Významný podíl na tomto stavu má i samotná etnicita Romů, spojená s negativním postojem majoritní společnosti k romskému etniku a menšinám vůbec. Dále bytová politika samospráv a veřejných institucí. V neposlední řadě je nutno uvést i přístup k bydlení samotných Romů, který pramení z jejich rozdílné kulturní a hodnotové orientace. Nediskutabilním hlediskem však stále zůstává, že podoba rezidenční segregace romské populace u nás není příznivá jak pro romskou populaci, tak i pro jejich bezprostřední okolí, především ve vztahu k soužití s majoritní společností. Je živnou půdou řady patologických a negativních jevů či důsledků, které jenom prohlubují propast sociální exkluzi romské populace.

4 Výzkumné šetření

4.1. Výzkumný projekt

Cíl výzkumu

Cílem výzkumu bylo zjistit determinanty, které mají výrazný podíl na sociální exkluzi romského etnika se všemi jejími negativními dopady. Zjištěná fakta byla po důkladné analýze použita jako východisko pro návrh opatření směřující k eliminaci nežádoucích vlivů sociální exkluze a její prevence. (viz. kap. 5)

Primární cíl:

Analyzovat příčiny sociální exkluze romské populace.

Parciální cíle:

1. Zjistit, jaké faktory zapříčiňují sociální exkluzi romské populace.
2. Zjistit, zda bytová politika měst neovlivňuje sociální exkluzi romské populace.
3. Zjistit, zda dlouhodobá nezaměstnanost má vliv na sociální exkluzi.
4. Zjistit, jaké jsou postoje Romů ke vzdělání jakožto hodnotě pro zlepšení osobních perspektiv do budoucna a celkové kvalitě života vůbec.
5. Zjistit, zda sociálně vyloučení Romové se přizpůsobují podmínkám sociální exkluze a osvojují si specifické vzorce jednání, které jsou v rozporu s hodnotami většinové společnosti.

Stanovení hypotéz

V souladu se stanovenými cíli jsem stanovil a ověřoval 5 hypotéz:

H1: Romové z výzkumného souboru budou vykazovat nejčastěji základní vzdělání.

H2: Romové vykazují převážně bydlení ve vlastních či městských bytech.

H3: Romové vykazují se svým bydlením spokojenost.

H4: Romové z důvodů své špatné životní úrovně uvažují o emigraci.

H5: Romové nepřikládají vzdělání vysokou hodnotu.

Metodika výzkumu

Pro ověření stanovených hypotéz jsem zvolil výzkumné šetření, které má charakter kvantitativně orientovaného výzkumu. Pomocí této formy výzkumu testujeme hypotézu na záměrně vybraném souboru, tedy výběru oslovených respondentů. Vzhledem k počtu respondentů byla uplatněna explorativní metoda výzkumu a to dotazník. „*Dotazníkové šetření patří k základní sociologické technice sběru dat informací. Jedná se o výzkumný nástroj k získávání empirických údajů prostřednictvím dotazníku, hovoří se proto také o technice dotazníku.*“ (Řehoř, 2004, s. 67)

Pro předmětnou výzkumnou metodu jsem se rozhodl z toho důvodu, že má značně standardizovanou formu a umožňuje s poměrně nízkými náklady získat větší množství empirických dat, které lze relativně snadně zpracovat a následně interpretovat. Nutno však dodat, že dotazníková technika má i svou negativní stránku. Klade nároky na gramotnost respondenta. Vzhledem k cílové skupině respondentů předmětného výzkumu se právě tato negativní stránka ukázala jako problematická. Již při prvotních kontaktech s respondenty vycházelo najevo, že značná část oslovených respondentů žijících v sociálně vyloučených lokalitách neuměla číst ani psát. Naopak ti, kteří disponovali alespoň základním vzděláním, měli značné problémy při čtení textu v dotazníku a zvláště pak porozumění obsahu sdělení výzkumných otázek.

Po uvedeném zjištění jsem se rozhodl zkombinovat dvě různé výzkumné metody, kdy kvantitativně orientovaný výzkum ve formě dotazníkového šetření jsem doplnil o řízený výzkumný rozhovor, tedy o kvalitativní metodu výzkumu, která byla realizována formou osobních kontaktů s respondenty. „*Rozhovor jako výzkumná metoda je proces záměrné a podle potřeby opakovatelné přímé interakce mezi tazatelem a respondentem s cílem vyvolat takové verbální reakce, které by poskytly potřebné informace v dané oblasti výzkumu.*“ (Palovčíková, 2009, s. 19) Zjednodušeně řečeno, podstata výzkumné metody rozhovoru spočívá v dotazování. Je jednou z nejvíce užívaných výzkumných metod, které se využívá v sociálních vědách. Realizovat sociální výzkum kombinací obou výzkumných metod jsem volil po zvážení všech negativních aspektů dotazníkové techniky, především pak za účelem dodržení objektivity a validity výzkumu.

Příprava výzkumu

V rámci výzkumu jsem zpracoval dotazník, který jsem rozdělil do čtyř částí, ve kterých jsem formuloval celkem 24 otázek (viz. Příloha P I).

V úvodu první části dotazníku jsem krátkým textem seznámil respondenty s účelem dotazníkového šetření, způsobem vyplňování dotazníku a poděkoval jim za účast. Dále text ubezpečoval respondenta o tom, že poskytnuté údaje nebudou použity v rozporu se zákonem, ale poslouží výhradně pro účely diplomové práce. Následně jsem formuloval celkem šest nečíslovaných otázek zaměřených na tzv. tvrdá data tj. osobní údaje respondenta jako je pohlaví, věk, vzdělání, rodinný stav, místo trvalého pobytu a jednu otázku ze znalosti romského jazyka a to za účelem zjištění *romipen* (sounáležitost s romskou kulturou).

Druhá část dotazníku obsahovala skupinu 8 otázek, kterými jsem zkoumal typ bydlení respondenta, jeho celkovou spokojenost s bydlením a počet osob v domácnosti.

Třetí část dotazníku zjišťovala pomocí skupiny 8 otázek to, zda respondent má děti, jaký typ školského zřízení jeho dítě navštěvuje a zda mu nějakým způsobem rodič pomáhá v přípravě do vyučování. Součástí této části dotazníku byly také otázky směřující ke zjištění, zda je respondent zaměstnaný, zda někdy pracoval na základě pracovní smlouvy, či jakým způsobem bylo ukončeno jeho poslední zaměstnání. Dále také jedna otázka, která zjišťovala, zda respondent měl někdy zkušenost s tím, že jeho příslušnost k romskému etniku byla důvodem nepřijetí na pracovní pozici, o kterou se ucházel.

Ve čtvrté části dotazníku jsem pomocí skupiny 8 otázek zjišťoval pořadí důležitosti priorit respondenta v oblastech jako je rodina, bydlení, vzdělání, zaměstnání, koníčky, či záliby a to pomocí škálové otázky. Další otázky byly zaměřené na finanční příjmy, půjčky, exekuce, způsoby pokrytí měsíčních finančních výdajů, pocitu chudoby a návštěvy kulturních zařízení.

Otázky v dotazníku jsem se snažil formulovat tak, aby byly pro respondenta co nejsrozumitelnější. Využil jsem k tomu kombinaci uzavřených otázek, na které mohl respondent odpovídat alternativou ANO/NE nebo vyznačením X. U každé otázky bylo možno označit pouze jednu z možností, popřípadě ji doplnit krátkým písemným projevem v otevřené otázce typu „jiné.“ Tento typ otázek jsem volil záměrně, neboť tyto otázky se snáze zpracovávají a nekladou vysoké nároky na vyjadřovací schopnosti respondenta. V celém dotazníku jsem použil pouze jednu škálovou otázku. Pro úplnost je ovšem nutno uvést, že respondent u takto definovaných otázek nemá možnost zcela volně vyjádřit svůj postoj k dotazovanému a při vyhodnocení získaných dat a následné interpretaci výsledků dochází k jistým zjednodušením.

Jak už bylo výše řečeno, po prvních kontaktech s respondenty jsem v zájmu objektivitě a validity výzkumu zkombinoval dvě různé metody výzkumného šetření, kdy jsem dotazníkovou metodu rozšířil o metodu řízeného výzkumného rozhovoru. Zpočátku jsem chtěl využít pouze výhod dotazníkové metody, ale jak se později ukázalo z prvních 20 oslovených respondentů, žijících v *sociálně vyloučené lokalitě*¹⁸ na ul. Kojetínské v Přerově, neumělo 10 respondentů číst ani psát. Druhá polovina se i s poměrně jednoduchými otázkami v dotazníku nedokázala zcela samostatně vypořádat. K tomuto zjištění jsem dospěl po vyhodnocení získaných dat z prvních distribuovaných dotazníků, které nebyly vyplněny vůbec nebo jen z části. Jednotlivé odpovědi v dotaznících si značně odporovaly. Z těchto důvodů jsem prvních 20 dotazníků z výzkumu vyřadil pro jejich zmatečnost.

V zájmu minimalizování dalšího znehodnocení a vyřazení většího počtu dotazníků jsem proto dotazníkovou metodu rozšířil o řízený výzkumný rozhovor.

¹⁸ „, Jako sociálně vyloučenou romskou lokalitu označujeme prostor obývaný skupinou, jejíž členové se sami považují za Romy a/nebo jsou za Romy označováni svým okolím, a jsou sociálně vyloučení. Na jedné straně se může jednat o jednotlivý dům, ve kterém žije několik jednotlivců či rodin, nebo celou městskou čtvrť čítající několik stovek nebo dokonce tisíc obyvatel na straně druhé.“ citace: Gabal Analysis & Consulting. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Zadavatel projektu: MPSV a Rada vlády ČR pro záležitosti romské komunity. Praha: 2006. s. 10.

4.2 Etapy výzkumu

Tabulka etap výzkumu

ETAPA PŘÍPRAVNÁ	listopad 2011 až srpen 2012	sběr odborné literatury a informačních zdrojů k dané problematice, zpracování projektu DP, zvolení reprezentativního vzorku respondentů, stanovení hypotéz, zvolení metod výzkumu a jejich zpracování, odborné konzultace s vedoucím diplomové práce.
ETAPA REALIZAČNÍ	září - prosinec 2012	zpracování teoretické části DP, dotazníku, realizace výzkumného šetření v podobě oslovení a navázání kontaktu s respondenty, včetně oslovení neziskových organizací s žádostí o distribuci dotazníků.
ETAPA ZAVĚREČNÁ	leden -březen 2013	zpracování praktické části DP, včetně empirických dat získaných v rámci výzkumu, jejich analýza, interpretace výsledků výzkumu a jejich grafických výstupů, kompletizace teoretické a praktické části diplomové práce, odevzdání diplomové práce, příprava na obhajobu.

Realizace výzkumu proběhla v sociálně vyloučených lokalitách Olomouckého kraje, ve městech Přerov, Kojetín, Lipník nad Bečvou a Hranice na Moravě. Cílovou skupinou respondentů byli sociální vyloučení Romové, či sociálně vyloučením ohrožena část této populace.

Vzhledem k časové náročnosti výzkumu a snaze kontaktovat co největší počet respondentů bylo osloveno několik neziskových organizací a státních institucí s pomocí při distribuci dotazníků. Jednalo se o organizace, které byli při své každodenní činnosti v úzkém kontaktu s cílovou skupinou výzkumného souboru.

Tabulka zúčastněných organizací výzkumu

město	organizace	
Přerov	ÚP Přerov	Kontaktní místok Přerov, Žerotinovo nám., čp. 21.
	Člověk v tísní	kontaktní místo v Přerově na ul. Kojetínská čp. 36 (dvorní trakt romského ghetta).
	Charita	kontaktní místo v Přerově na ul. Kojetínská čp. 38 (dvorní trakt romského ghetta).
	Armáda spásy	kontaktní místo v Přerově na ul. Husova čp. 13 (dvorní trakt romského ghetta).
	Občanské sdružení ZSP- Pavel Mirga	kontaktní místo v Přerov na ul. Čechova čp.11.
Kojetín	Charita-Klub Maria	manželé Pompovi, kontaktní místo Kojetín na ul. Kroměřížská čp. 198.
Lipník nad Bečvou	Člověk v tísní Olomouc	kontaktní terénní sociální pracovník pro lokalitu Lipník n. B., Mgr. Říhová.
Hranice na Moravě	ÚP Hranice	kontaktní místo v Hranicích na Moravě na ul. Purgešová čp. 6.

Uvedené organizace a instituce jsem vybral záměrně, jelikož jsem předpokládal, že jejich pracovníci mají již s respondenty navázaný osobní kontakt v rámci své úřední činnosti a cílová skupina respondentů jim alespoň částečně důvěřuje.

Dotazníky byly distribuovány terénními sociálními pracovníky neziskových organizací a pracovníci oslovených Úřadů práce. Před samotnou distribucí dotazníků jsem provedl zácvek všech zúčastněných, a to pomocí modelového příkladu s přesnými instrukcemi o scénáři vyplňování dotazníku formou asistence nebo řízených rozhovorů. Konstrukce zvolených otázek, v rámci řízeného rozhovoru, byla zcela shodná s otázkami v dotazníku. Jednotlivé dotazníky tedy byly s každým respondentem vyplněny v rámci individuálních rozhovorů. Každému respondentovi byl vysvětlen účel dotazníku, podstata a smysl jednotlivých otázek v něm obsažených.

Po odevzdání vyplněných dotazníků jsem provedl s každým, kdo ho distribuoval, krátký rozhovor, s cílem získat informace o průběhu výzkumného šetření a názorů respondentů na jednotlivé odpovědi, potažmo dotazníkového šetření jako celku.

Velmi překvapivý výsledek, co do počtu odevzdaných vyplněných dotazníků, měly tři neziskové organizace z vyloučených lokalit města Přerova, kdy se jednalo o neziskovou organizaci Člověk v tísni, Charita a Armáda spásy. Každý terénní pracovník ode mě obdržel 20 dotazníků, přičemž pracovník Člověka v tísni odevzdal 6ks vyplněných dotazníků, pracovnice Charity 4ks vyplněných dotazníků a pracovnice Armády spásy pouze 1ks dotazníku. Tyto výsledky byly velmi překvapivé a do jisté míry výzkumné šetření obohatili o nezamýšlené zjištění.

Nutno dodat, že uvedené neziskové organizace mají kontaktní pracoviště přímo ve dvorních traktech vyloučených lokalit a všechny se profilují sociální terénní práci pro sociálně znevýhodněné, či sociálně vyloučené jedince nebo rodiny s dětmi. V návaznosti na tuto jejich profilaci a faktu, že jsou v rámci své činnosti v úzkém kontaktu s osobami výzkumného souboru, by se dalo předpokládat, že výsledky dotazníkového šetření budou příznivější, než tomu bylo ve skutečnosti. Výsledky byly dále překvapivé i z jiného úhlu pohledu a z toho, že ostatní oslovené neziskové organizace a instituce měly nadprůměrné výsledky odevzdaných dotazníků, kdy celkovou účast respondentů na výzkumném šetření hodnotili kladně. Na základě těchto skutečností jsem se relativně neúspěšných terénních pracovníků dotazoval na důvody a okolnosti, které měly vliv na výsledky výzkumného šetření. Dostalo se mi převážně shodných odpovědí, že oslovení respondenti využívali dobrovolnosti při vyplňování dotazníku a výzkumného šetření se odmítali účastnit.

Jelikož se v daných případech jednalo o velmi důležitý výzkumný soubor respondentů s místem pobytu v sociálně vyloučených lokalitách (ghettech), rozhodl jsem se provést vlastní výzkumné šetření v daných lokalitách, kdy zájmovou skupinu respondentů jsem začal oslovovat osobně.

Při osobním setkání jsem respondenty požádal o jejich čas, seznámil jsem je s cílem výzkumu a zodpověděl jsem jejich případné dotazy. Velmi pozitivně mě překvapila

ochota respondentů účastnit se výzkumného šetření, což zcela nekorespondovalo s vyjádřením terénních pracovníků z kontaktních neziskových organizací v daných lokalitách. Využil jsem proto možnosti rozhovorů, kdy mi oslovení respondenti zodpověděli i na další doplňující otázky, které zcela nekorespondovali s konstrukcemi otázek v dotazníku. Jednou z otázek byl dotaz, zda jsou s činností neziskových organizací v dané lokalitě spokojeni.

Někteří respondenti byli velmi otevření a ochotní diskutovat na dané téma, jako např. K.H, který na otázku odpověděl:

„Gádže (Neromové) z neziskovek, tu nejsou pro nás pro Romáky, aby nám alespoň trochu pomohli, ale jsou tu jen pro sebe, pro peníze, které na nás berou. Jejich práce je jen naoko, na Romáky serou. Je jim jedno, že naše děti nemají co jíst, hlavně že oni mají na svou výplatu. Vždyť ty ženský se štítí chodit k nám domů, štítí se dokonce našich děcek. Jestli mi nevěříte, zeptejte se J.K, jeho malá tam šla a oni ji řekly, že smrdí, ať se doma okoupe a pak ať přijde. Ty žensky jsou furt zalezlé v kanceláři a vidíte je vyjít ven jen na oběd. Taková práce by se mě taky líbila, ale Romák takovou práci nikdy nedostane, taková práce je jenom pro vychcany Gádže se školou, kteří umí vydělávat na značce Cikáni. Neznám tady nikoho komu by pomohli, hubou toho umí hodně, ale nic víc. Nikdo je tady nemá rád.“

S touto spontánní, avšak negativní odpovědí se shodovala převážná část dotázaných respondentů, což mě vedlo k zamyšlení, zda výpovědi neúspěšných terénních pracovníků o neochotě oslovených respondentů účastnit se výzkumného šetření byly vůbec pravdivé. Po zvážení všech aspektů pro a proti, především pak zachování objektivity a validity výzkumu, jsem dalších 11ks vyplněných dotazníků, které distribuovali terénní pracovníci neziskové organizace Člověk v tísni Přerov (6ks), Charita Přerov (4ks) a Armáda spásy Přerov (1ks), z výzkumného šetření vyřadil pro jejich nevěrohodnost.

Uvedené osobní výzkumné šetření proběhlo v měsíci prosinec 2012. Celkem bylo osloveno 35 respondentů s místem trvalého pobytu na ul. Kojetínské a Husové v Přerově. Z daného počtu se čtyři respondenti odmítli účastnit výzkumného šetření z důvodu toho, že již stejný dotazník s nimi byl vyplněn pracovníci Úřadů práce

v Přerově a dva respondenti svou účast na výzkumném šetření odmítli z osobních důvodů.

Kombinace kvalitativního výzkumu s výzkumem kvalitativním, v podobě rozhovorů s respondenty v rámci vyplňování dotazníků, mi napomohly proniknout hlouběji do problematiky sociální exkluze romské populace. Především mi to napomohlo poznat, v jakých katastrofálních podmínkách tato část populace bydlí a jak se s těmito podmínkami vypořádá bez práce, vzdělání a opovržením ze strany většinové společnosti.

4.3. Výsledky výzkumu a jeho interpretace

Výsledky jednotlivých výzkumných otázek z dotazníkového šetření jsou zpracovány do tabulek a grafů. Tabulky obsahují absolutní a relativní četnost jednotlivých analýz odpovědí, grafy pouze relativní (procenta). Výsledky obou forem grafických výstupů analýz výzkumných otázek sebou korelují. Každá otázka je doprovázena slovní interpretací (textem) a její analýzou. Celkem bylo distribuováno 250 dotazníků a to mezi romské obyvatelstvo, které žije v sociálně vyloučených lokalitách, či lokalit ohrožených sociálním vyloučením. Jednalo se o lokality v Olomouckém kraji, ve městech Přerov, Kojetín, Lipník nad Bečvou a Hranice na Moravě. Z uvedeného počtu se 75 oslovených respondentů odmítlo výzkumu účastnit. Celkem bylo vyhodnoceno 175 dotazníků, přičemž 31 z nich bylo z výzkumu vyřazeno z důvodu zmatečnosti (nedostatečné vyplnění dotazníku nebo značné rozpory ve výpovědích), či jejich nevěrohodném původu. Výzkumný vzorek tvořilo 144 respondentů romské národnosti.¹⁹

Tabulka věkové struktury respondentů

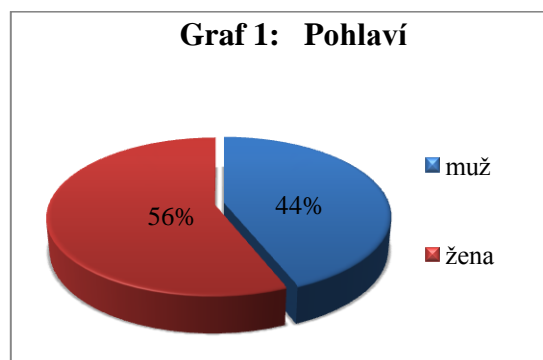
Pohlaví	Věk	Přerov	Kojetín	Lipník n.B.	Hranice n. M.
Ženy	18 - 25	9	6	7	3
	26 - 35	9	3	5	4
	36 - 45	7	2	4	4
	46 - 55	5	2	2	3
	56 - 63	1	0	1	1
Ženy celkem	81	31	13	19	15
Muži	18 - 25	8	3	2	5
	26 - 35	7	2	4	2
	36 - 45	6	2	2	3
	46 - 55	3	3	5	2
	56 - 63	2	1	3	1
Muži celkem	63	26	11	16	13
Celkem	144	57	24	35	28

¹⁹ „ Za Roma považujeme takového jedince, který se za Roma sám považuje, aniž by se nutně k této příslušnosti za všech okolností (např. při sčítání lidu) hlásil, a/nebo je za Roma považován významnou částí svého okolí na základě skutečných či domnělých (antropologických, kulturních nebo sociálních) indikátorů. Toto vymezení pojmu „Rom“ může být vnímáno jako politicky nekorektní, zdůrazňuje však skutečnost, že právě připsané romství je jednou z hlavních příčin sociálního vyloučení řady obyvatel zkoumaných lokalit.“ citace: Gabal Analysis & Consulting. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Zadávatel projektu: MPSV a Rada vlády ČR pro záležitosti romské komunity. Praha: 2006. s. 10.

Pohlaví: Z celkového počtu 144 respondentů bylo 81 žen a 63 mužů. Ženy tak tvořily 56% výzkumného vzorku, muži 44%.

Tabulka č.1: Pohlaví

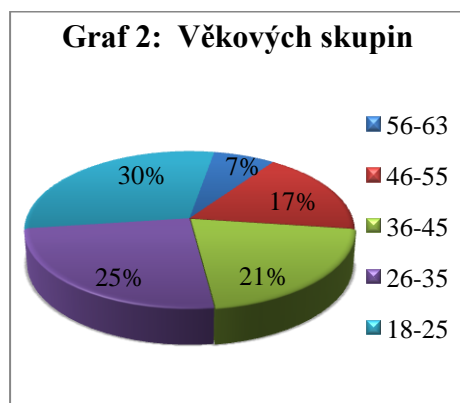
	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
muži	63	44%
ženy	81	56%
Celkem	144	100%

Věk: Věkové rozpětí respondentů bylo od 18 do 63 let. Nejpočetnější zastoupenou skupinou byli respondenti mezi 18-25 lety, v počtu 43, tvořili 30% výzkumného vzorku. Následovala skupina 36 respondentů mezi 26-35 lety, tvořila 25% výzkumného vzorku. 30 respondentů, ve věku mezi 36-45 lety, tvořili 21% výzkumného vzorku. Věková skupina 25 respondentů, ve věku 46-55let, tvořila 17% výzkumu. Nejméně početné zastoupení měla skupina 10 respondentů, ve věkovém rozpětí 56-63let, tvořila 7% výzkumu.

Tabulka č. 2: Věkových skupin

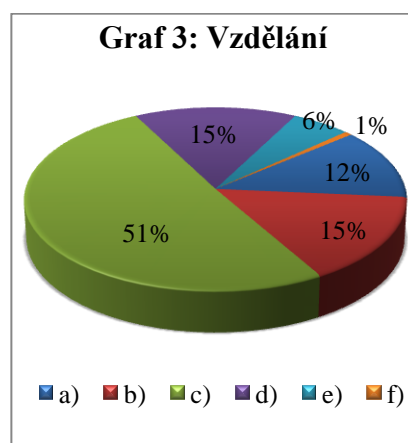
Pohlaví		Věk	Absolutní četnost	Relativní četnost (v%)
Muži	Ženy	18 - 25	43	30%
		26 - 35	36	25%
		36 - 45	30	21%
		46 - 55	25	17%
		56 - 63	10	7%
Celkem			144	100%

Vzdělání: Jak znázorňuje tabulka vzdělání, 18 respondentů (tj.12%) nedisponovalo žádným vzděláním. Základní vzdělání v běžné ZŠ absolvovalo 22 respondentů (tj.15%), zvláštní školu, či základní školu praktickou 73 osob (tj.51%). Vyučeno bylo 22 dotázaných respondentů (tj.15%). Středoškolského vzdělání dosahovalo 8 respondentů (tj.6%) a jeden vysokoškolský vzdělaný respondent, tvořil 1% výzkumného vzorku.

Tabulka č. 3: Vzdělání

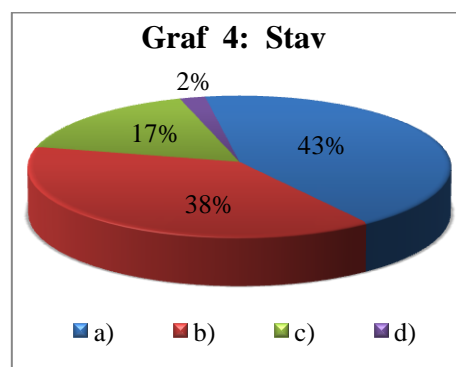
	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) bez vzdělání	18	12%
b) základní škola	22	15%
c) zvláštní škola /ZŠ praktická	73	51%
d) vyučen (a)	22	15%
e) středoškolské	8	6%
f) vysokoškolské	1	1%
celkem	144	100%

Stav: Celkem 62 respondentů (tj.43%) uvedlo rodinný stav svobodný (a), rodinný stav vdaný/ženatý uvedlo 55 osob (tj.38%). Rozvedených se účastnilo výzkumu celkem 24 respondentů (tj.17%) a vdovec/vdova 3 osoby (tj.2%).

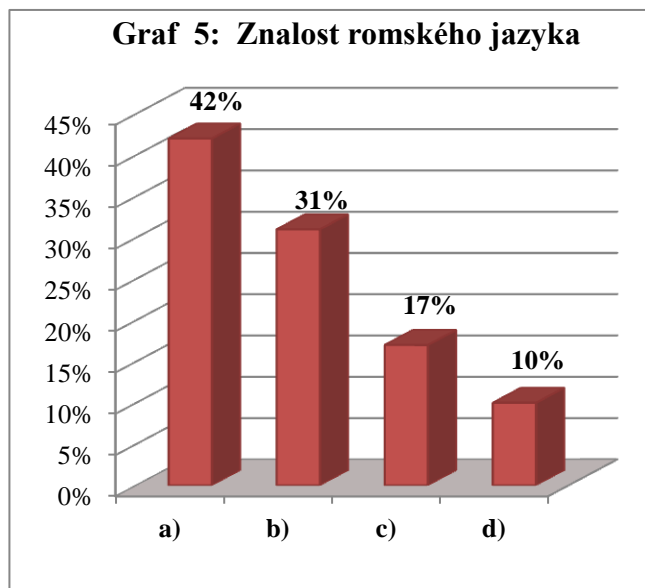
Tabulka č. 4: Stav

	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) svobodný	62	43%
b) vdaná/ženatý	55	38%
c) rozvedený (á)	24	17%
d) vdova/vdovec	3	2%
celkem	144	100%

Romským jazykem:

Hovořilo plynule 61 (tj.42%) dotázaných respondentů, částečně této řeči rozumělo 44 (tj.31%) dotázaných. Zbylá část dotázaných romskému jazyku nerozuměla vůbec, kdy 24 (tj.17%) z nich romsky nemluvila vůbec i když jejich rodiče ano a 15 (tj.10%) z nich nejen, že romštinu neuměli, ale také se tuto řeč nechtěli naučit.

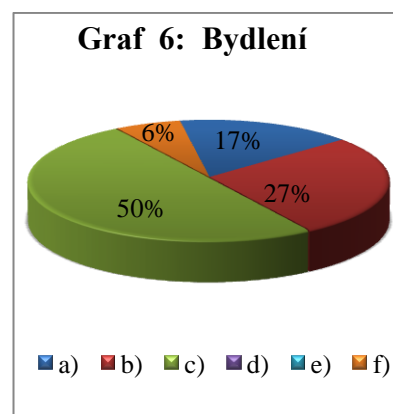

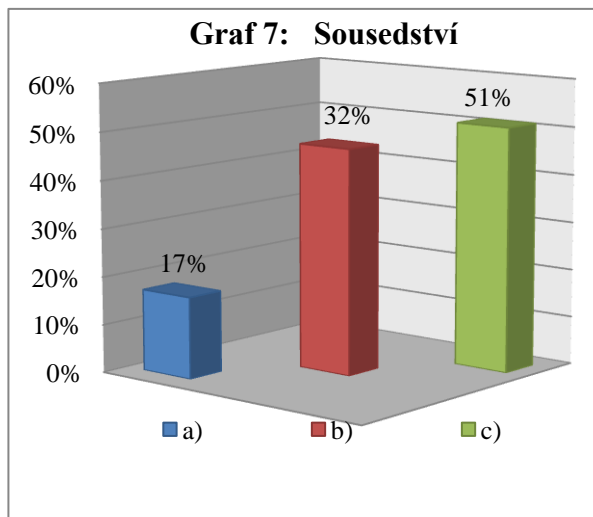
Tabulka č. 5: Znalost romského jazyka	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) hovořím plynule, doma mluvíme pouze romsky	61	42%
b) plynule romsky nemluvím, ale částečně rozumím této řeči	44	31%
c) romsky nemluvím vůbec, ale rodiče ano	24	17%
d) romsky nemluvím, ani se tuto řeč nehodlám naučit	15	10%
celkem	144	100%

Ot. č. 1) Bydlíte? Jak znázorňuje tabulka, 24 (tj.17%) respondentů bydlelo na tuto otázku, že bydlí v rodinném domě, 39 (tj.27%) v městském bytě. Nejpočetnější skupina 72 (tj.50%) osob bydlela na ubytovně nebo v holobytu. Jiný typ bydlení uvedlo 9 dotázaných, žádný s respondentů nebydlel v domově pro seniory nebo domě s pečovatelskou službou.

Tabulka č. 6: Bydlení

	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) rodinném domě	24	17%
b) městském bytě	39	27%
c) ubytovna/ holobyt	72	50%
d) domov pro seniory	0	0%
e) dům s pečovatelskou služ.	0	0%
f) jiný typ	9	6%
celkem	144	100%

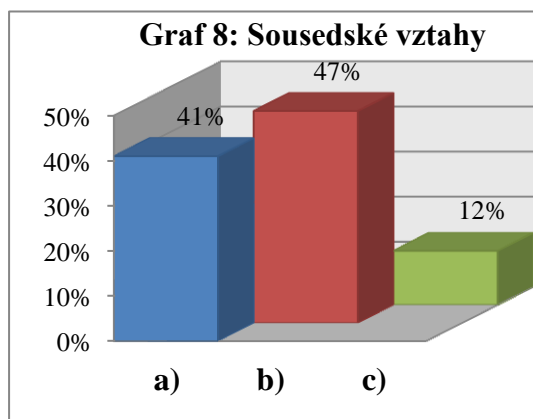

2) Vaším sousedem je? Na tuto otázku 24 (tj.17%) respondentů odpovědělo, že jeho sousedem(y) je (jsou) pouze Gádžo(vé) (Nerom(ové), 47 (tj.32%) dotázaných mělo za souseda(y) jak Roma(y), tak i Gádže (Neroma(y). Nejpočetnější skupina 73 (tj.51%) respondentů měla za souseda(y), či bydlelo v sousedství, pouze s Romem(y).

Tabulka č. 7: Sousedství

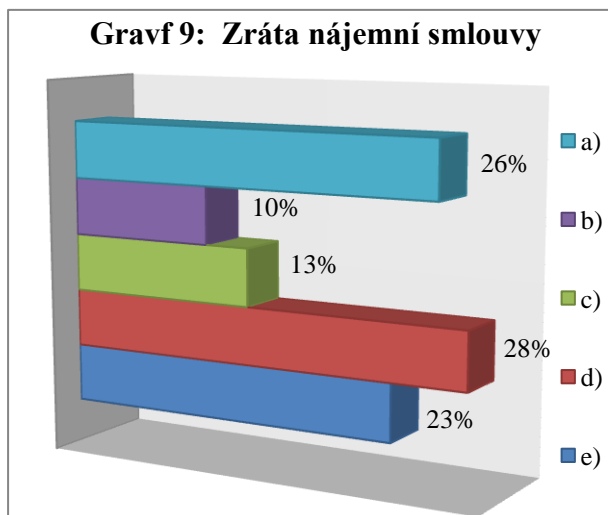
	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) mým sousedem (y) je pouze Gádžo (Nerom)	24	17%
b) mým sousedem (y) je jak Rom (ové), tak Gádžové (Neromové)	47	32%
c) mým sousedem (y) je pouze Rom (é)	73	51%
celkem	144	100%

3) Jaké máte vztahy (jak vycházíte) se sousedem(y)? Na tuto otázku 59 (tj.41%) respondentů odpovědělo, že má a udržuje se sousedy pouze kladné přátelské vazby, 67 (tj.47%) že sice má převážně kladné vazby, ale přátelé nejsou. 18 (tj.12%) respondentů uvedlo, že má pouze záporné, nepřátelské vazby se svým sousedem(y),

Tabulka č. 8 Sousedské vztahy

	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) pouze kladné, vycházíme velmi dobře, udržujeme přátel. vazby	59	41%
b) převážně kladné, někdy se nepohodneme, neudržujeme př.vazby	67	47%
c) pouze záporné, vycházíme spolu velmi špatně, jsme nepřátelé	18	12%
celkem	144	100%

4) V případě, že jste někdy v minulosti bydlel(a) v městském bytě na základě nájemní smlouvy, jak jste o tento byt přišel(a)? Na tuto otázku 37 (tj.26%) respondentů odpovědělo, že na základě soudního vystěhování, v důsledku finančních dluhů na provozních režiiích. Změnou vlastníka nemovitosti mělo přijít o městský byt 15 (tj.10%) oslovených

respondentů. Skupina 18 (tj.13%) dotázaných ztratila byt v důsledku jeho špatného technického stavu a to náhradním ubytováním na ubytovně nebo v holobytu. Nejpočetnější skupina 41 (tj.28%) osob uvedla, že z důvodů finančních problému se odstěhovala ke svým rodinným příslušníkům. Zbylá část respondentů v počtu 33 (tj.23%) uvedla, že přišla o nájemný byt na základě vlastního rozhodnutí, a to změnou bydliště v jiné lokalitě.

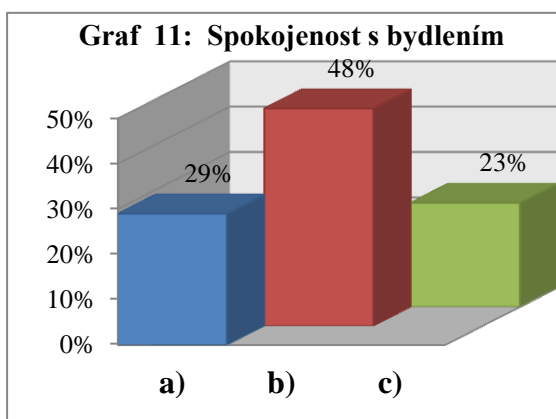
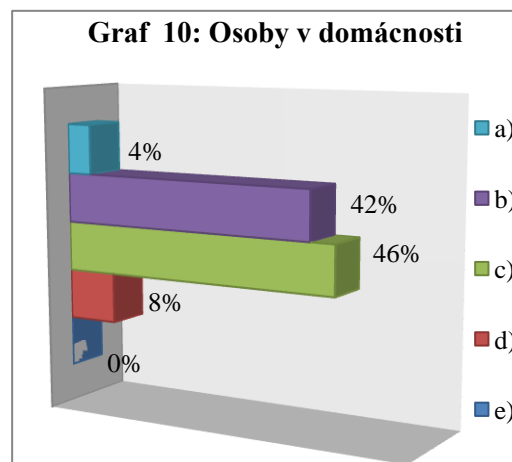
Tabulka č. 9: Ztráta nájemní smlouvy

	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) na základě soudního vystěhování z důvodu dluhu na nájemném a energii	37	26%
b) na základě změny vlastníka bytu, který mě následně soudně vystěhoval	15	10%
c) na základě špatného tech. stavu bytu, náhraním ubytováním na ubytovně/holobytu	18	13%
d) v důsledku finančních problémů jsem se odstěhoval(a) k rodině, rodičům	41	28%
e) na základě vlastního rozhodnutí, změnou bydliště v jiné lokalitě	33	23%
celkem	144	100%

5) Počet osob v domácnosti? Pouze 5 (tj.4%) z oslovených respondentů odpovědělo, že tvoří jednočlennou domácnost. 61 (tj.42%) dotázaných uvedlo, že bydlí v rodině s počtem osob v domácnosti 2 až 4. Nejpočetnější zástoupení pak měly respondenti s počtem osob v domácnosti 5 až 8 osob a to v počtu 66 (tj.46%). Počet osob v domácnosti mezi 8 až 12 osobami tvořila skupina 12 (tj.8%) respondentů. Žádná s dotázaných osob nebydla v rodině s počtem osob převyšujících počet 12 osob.

Tabulka č. 10: Osoby v domácnosti

	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) jeden	5	4%
b) dva – čtyři	61	42%
c) pět -osm	66	46%
d) osm -dvanáct	12	8%
e) více než dvanáct	0	0%
celkem	144	100%

6) Současné bydlení Vám? 42 (tj.29%) dotázaných současné bydlení zcela vyhovovalo, nechtělo ho měnit. Zbylé části však bydlení vůbec nevyhovovalo, přičemž skupina 69 (tj.48%) respondentů by ho chtělo změnit, ale neví jak a dalších 33 (tj.23%) uvedlo, že proto změnu bydlení dělají vše, ale nedaří se jim to.

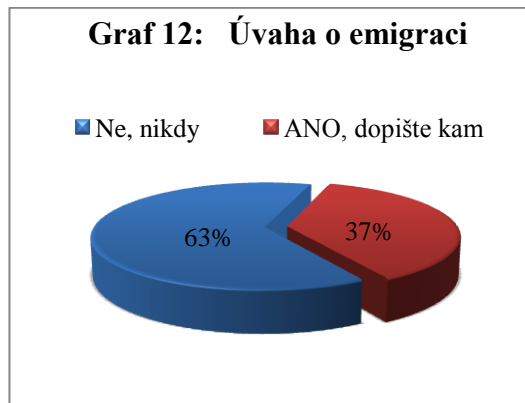
Tabulka č. 11: Spokojenost s bydlením

	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) vyhovuje, nechci ho měnit, jsem s ním spokojený(á)	42	29%
b) nevyhovuje, nejsem s ním spokojený(á), chci ho změnit, ale nevím jak	69	48%
c) nevyhovuje, dělám vše pro to, abych se odstěhoval(a), ale nedaří se mi to	33	23%
celkem	144	100%

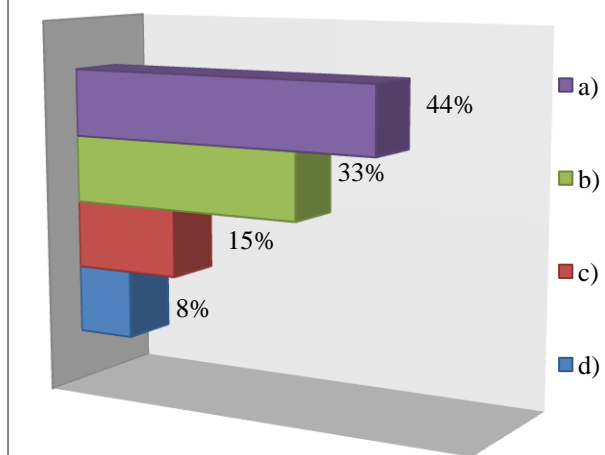
7) Uvažujete/uvažoval(a) jste o emigraci do zahraničí? Na tuto otázku 91 (tj.63%) respondentů odpovědělo, že nikdy o emigraci ani neuvažovali. Naopak 53 (tj.37%) dotázaných přiznalo, že o emigraci alespoň uvažovali, kdy 33 z nich jako cílovou zemi pro emigraci označili Velkou Británii a 20 dotázaných Kanadu.

Tabulka č.12: Úvaha o emigraci

	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
NE, nikdy	91	63%
ANO, dopište kam	53	37%
Celkem	144	100%

Graf 13: Samostatné bydlení

8) Samostatné bydlení daleko od rodičů a blízké rodiny?

Na tuto otázku 63 (tj.44%) respondentů odpovědělo, že to nepřichází v úvahu, jelikož úzký kontakt s rodinou je pro ně důležitější. Pro 48 (tj.33%) dotázaných bylo naopak samostatné bydlení důležitější než rodina a 22 (tj.15%) oslovených respondenů o tom ještě nepřemýšlela. Zbylá část

respondentů, v počtu 11 (tj.8%) osob, již bydlela daleko od své blízké rodiny.

Tabulka č. 13: Samostatné bydlení

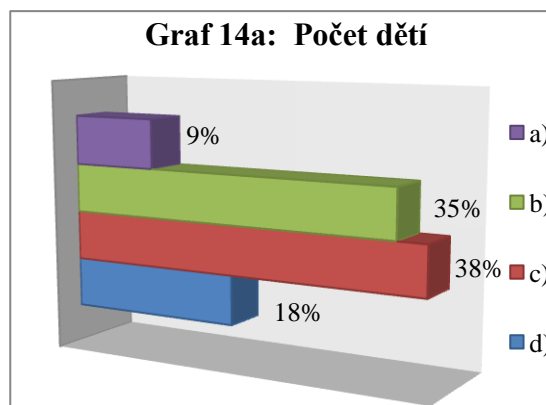
	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) nepřichází v úvahu, úzký kontakt s rodiči, rodinou je pro Vás velmi důležitý	63	44%
b) by Vám nevadilo, jen kdyby jste získal(a) samostatné bydlení	48	33%
c) nepřemýšlel(a) jste o tom	22	15%
d) bydlíte daleko od rodičů a blízké rodiny	11	8%
celkem	144	100%

9) Máte děti? Z celkového počtu 144 respondentů odpovědělo 120 (tj.83%), že má děti, zbylá část v počtu 24 (tj.17%), žádné děti neměla. Tato otázka se dále členila do dvou podotázek, kdy v první byl respondent dotazován na počet dětí, podotázkou „Kolik dětí máte?“ Ve druhé pak odpovídal na podotázku „Kolik dětí by jste chtěl(a) mít?“ Obě tyto podotázky jsou proto vyhodnoceny v rámci otázky č. 9, avšak každá zvlášť. (viz. Tabulka č. 14a-14b , Graf 14a-14b.

Z celkového počtu 120 respondentů, kteří odpověděli kladně, 11 (tj.9%) z nich odpovědělo, že má pouze jedno dítě, 42 (tj.35%) dotázaných, že má dvě-tři děti a 45 (tj.38%), že má tři-čtyři děti. Zbylá část respondentů v počtu 22 (tj.18%) uvedlo, že má více než čtyři děti.

Tabulka č. 14a: Počet dětí

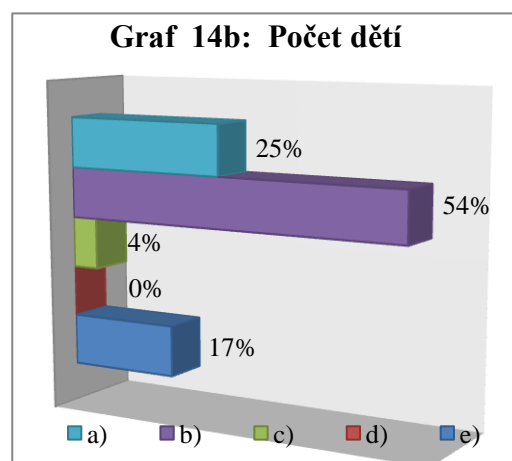
Kolik máte dětí?	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) jedno	11	9%
b) dvě-tři	42	35%
c) tři-čtyři	45	38%
d) více než čtyři	22	18%
celkem	120	100%

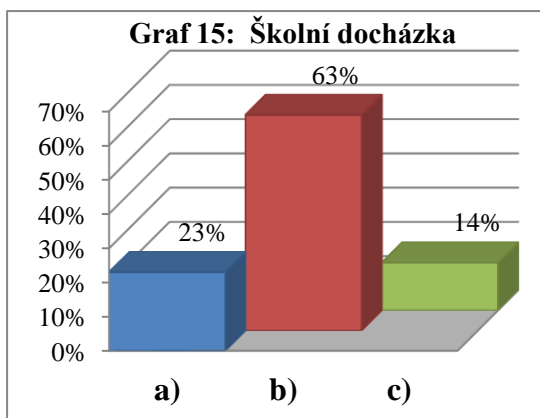

Celkem 24 respondentů odpovědělo, že žádné děti nemá, kdy 6 (tj.25%) z nich by chtělo mít alespoň jedno dítě, 13 (tj.54%) dotázaných by chtělo dvě-tři děti a 2 (tj.4%) respondenti by chtěli tři-čtyři děti. Více než čtyři děti by nechtěl mít žádný z dotázaných. Zbylí 3 (tj.17%) respondenti uvedli, že nechtějí mít žádné děti.

Tabulka č. 14b: Počet dětí

Kolik dětí by jste chtěl(a) mít děti?	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) jedno	6	25%
b) dvě-tři	13	54%
c) tři-čtyři	2	4%
d) více než čtyři	0	0%
e) žádné	3	17%
celkem	24	100%

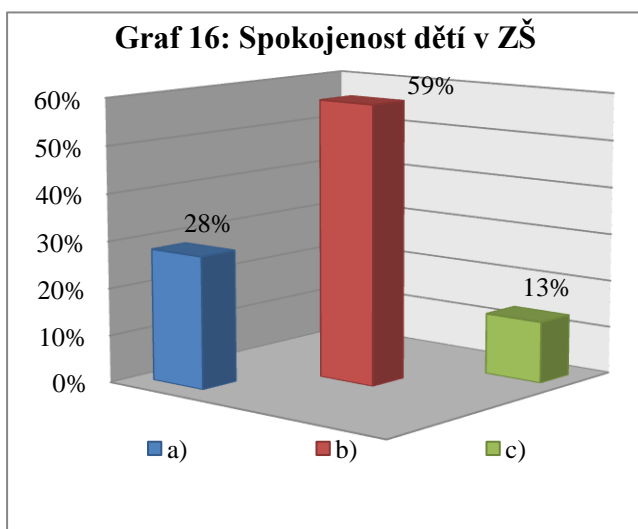

10) Vaše děti navštěvují? Na tuto otázku 28 (tj.23%) respondentů odpovědělo, že jejich dítě(i) je vzděláváno v běžné ZŠ, kterou navštěvují převážně děti z majoritních rodin. Nejpočetnější skupina 75 (tj.63%) dotázaných uvedla, že jejich dítě(ti) absolvuje základní vzdělávání v bývalé zvláštní škole, kterou navštěvují

převážně jen romské děti. Základní školu praktickou navštěvovaly děti 17 (tj. 14%) respondentů.

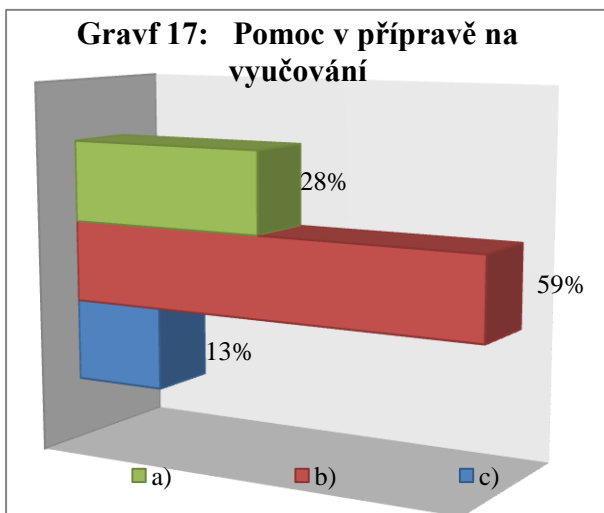
Tabulka č. 15: Školní docházka	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) běžnou ZŠ, kterou navštěvují převážně děti z majoritních rodin	28	23%
b) ZŠ (bývalou zvláštní), kterou navštěvují převážně romské děti	75	63%
c) základní školu praktickou	17	14%
celkem	120	100%

11) Jak se Vaše dítě(ti) cítí ve škole? Na tuto otázku 33(tj.28%) respondentů odpovědělo, že jejich dítě(ti) jsou zcela spokojeni a ZŠ navštěvují rádi. Nepoččetnější skupina rodičů v počtu 71 (tj.59%) odpověděla, že jejich děti jsou v ZŠ spokojeni jen částečně 16 (tj.13%) dotázaných uvedlo, že děti jsou v ZŠ zcela nespokojeni.

Tabulka č. 16: Spokojenost dětí v ZŠ

	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) je-jsoou zcela spokojeni, školu navštěvují rádi	33	28%
b) je-jsoou jen částečně spokojeni	71	59%
c) je-jsoou zcela nespokojeni	16	13%
celkem	120	100%

Pomáháte svému dítěti(tem) s přípravou na vyučování? Na tuto otázku 33 (tj.28%) respondentů odpovědělo, že pomáhá, píše s ním(i) denně domácí úkoly. Nejpočetnější skupina 86 (tj.72%) dotázaných rodičů uvedla, že se nepřipravuje, se svými dětmi, neučí se s nimi, přičemž 16 (tj.13%) z nich jako důvod uvedlo to, že neumí číst ani psát.

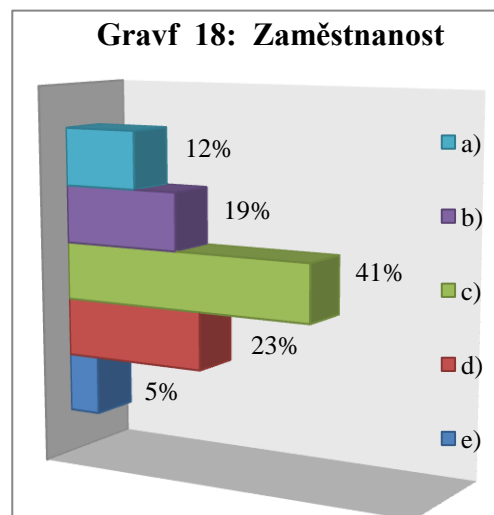
Tabulka č. 17: Pomoc v přípravě na vyučování

	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) ano, denně s ním(i) píšu domácí úkoly	33	28%
b) ne, nepřipravuji a neučím se s ním(i)	71	59%
c) ne, protože to neumím, neumím číst ani psát	16	13%
celkem	120	100%

13) V současné době jste? Z celkového počtu 144 respondentů bylo pouze 17 (tj.25%) osob zaměstnaných. Zbylých 88% dotázaných uvedlo, že jsou nezaměstnaní, přičemž 27 (tj.19%) z nich přiznalo, že si práci ani nehledá a naopak 59 (tj.41%), že si práci hledá aktivně. 33 (tj. 23%) dotázaných žen uvedlo, že je na mateřské dovolené a 8 (tj.5%) dotázaných osob pobíralo důchod (starobní/invalidní).

Tabulka č. 18: Zaměstnanost

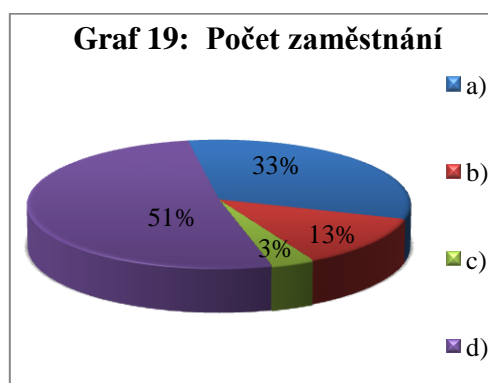
	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) zaměstnaný(á)	17	12%
b) nezaměstnaný(á) nehledám práci	27	19%
c) nezaměstnaný(á) hledám práci	59	41%
d) mateřská dovolená	33	23%
e) důchodce (starobní/invalidní)	8	5%
Celkem	144	100%

14) Kolikrát jste byl(a) v průběhu dosavadního života zaměstnán(a) na základě pracovní smlouvy? Na tuto otázku 47 (tj.33%) dotázaných odpovědělo, že takto bylo zaměstnáno 1 až 3 krát v průběhu svého života, 18 (tj.13%) respondentů, že bylo 4 až 7 krát a 5 (tj.3%) oslovených odpovědělo, že 7 až 10krát. Nejpočetnější skupinu respondentů, v počtu 74 (tj.51%), tvořili ti, kteří na základě pracovní smlouvy nikdy v průběhu života nepracovali.

Tabulka č. 19: Počet zaměstnání

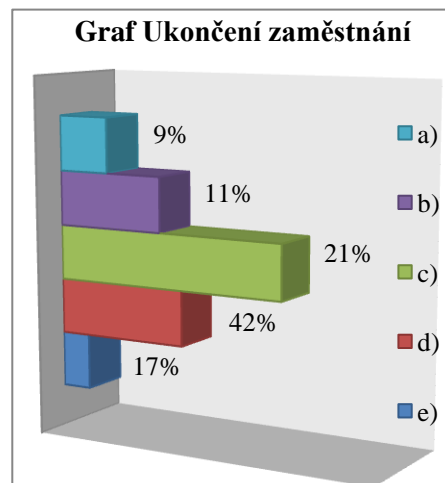
	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
1 až 3 krát	47	33%
4 až 7 krát	18	13%
7 až 10 krát	5	3%
nikdy jsem nebyl(a) takto zaměstnán(a)	74	51%
celkem	144	100%

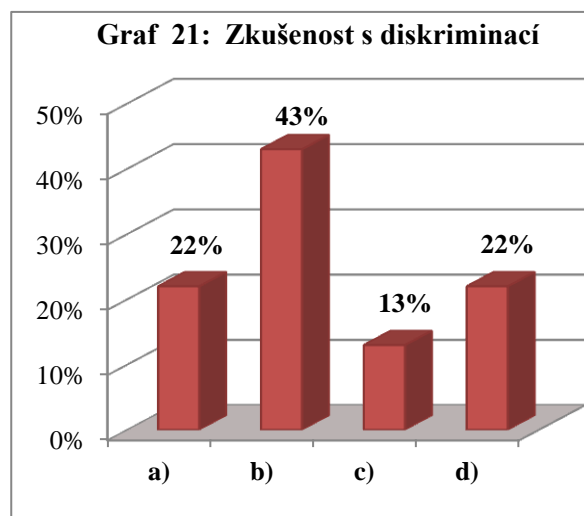
15) Vaše poslední zaměstnání bylo ukončeno z důvodů? Celkem 13 respondentů (tj.9%) uvedlo, že důvodem ukončení zaměstnání byl jejich odchod do důchodu (starobního/invalidního). Dalších 16 (tj.11%) dotázaných uvedlo, že důvodem ukončení pracovního poměru byla likvidace firmy a 31 (tj.21%) mělo ukončit své poslední zaměstnání z důvodu výpovědi. Nejpočetnější skupinou respondentů, v počtu 60 (tj.42%), byli ti, kteří uvedli, že nikdy ve svém životě nepracovali. 24 (tj.17%) dotázaných využili alternativu odpovědi „jiný důvod“

Tabulka č. 20: Ukončení zaměstnání

	Absolutní četnost	Relativní četnost(v %)
a) odchodu do starobního - invalidního důchodu	13	9%
b) likvidace firmy	16	11%
c) výpovědi	31	21%
d) nikdy jsem nepracoval(a)	60	42%
e) jiný důvod	24	17%
Celkem	144	100%

16) Máte vlastní zkušenost s tím, že by Vás z důvodu toho, že jst Rom(ka) nepřijali na pracovní místo, o který jste žádal(a)? Na tuto otázku celkem 113 (tj.78%) z dotázaných respondentů uvedlo, že již tuto negativní zkušenost mělo, přičemž 32 (tj.22%) z nich alespoň v jednom případě, 62 (tj.43%) ve více případech a 19 (tj.13%) respondentů, že vždy, a proto si již práci nehledají. Pouze 31 (tj.22%) dotázaných uvedlo, že jejich etnická příslušnost nikdy nebyla důvodem nepřijetí na pracovní místo, o který se ucházeli.

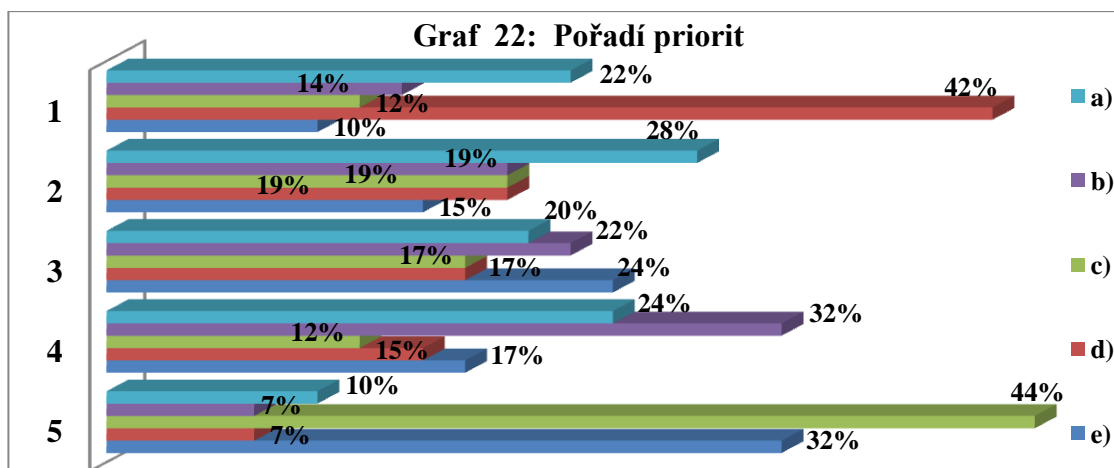
Tabulka č. 21: Zkušenost s diskriminací

	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) ano, v jednom případě	32	22%
b) ano, ve více případech	62	43%
c) ano, vždy a proto si již práci nehledám	19	13%
d) nikdy jsem neměl(a) tuto zkušenost	31	22%
celkem	144	100%

17) Zakroužkujte pořadí čísel dle důležitosti Vašich priorit od nejlépe 1 po nejhůře 5: Vyhodnocení této otázky bylo velmi problematické a to hlavně z důvodu toho, že více než 50% respondentů zcela nepochopilo zadání otázky a to i po opakovaném vysvětlení, kdy 20 (tj.14%) respondentů otázku nevyplnilo vůbec a 65 (tj.45%) jen z části nebo nesprávně. Zbýlá část respondentů, v počtu 59 (tj.41%), ji odevzdala vyplněnou správně. Ve většině případů se jednalo o dotazníky, které jsem s respondenty vyplňoval osobně. Z tohoto důvodu jsem přistoupil k vyhodnocení a podrobného zpracování pouze správně vyplněných otázek. Nesprávně vyplněné otázky jsem zpracoval pouze ilustrativně (viz.tabulka 22a).

Tabulka č. 22: Pořadí priorit

	škála 1 až 5				
a) získat dobře placené zaměstnání bez ohledu na vzdělání	1	2	3	4	5
Absolutní četnost	13	17	12	14	6
Relativní četnost (v %)	22%	28%	20%	24%	10%
b) získat kvalitní bydlení bez ohledu na zaměstnání /vzdělání	1	2	3	4	5
Absolutní četnost	8	11	13	19	4
Relativní četnost (v %)	14%	19%	22%	32%	7%
c) založit rodinu bez ohledu na vzdělání/ zaměstnání / bydlení	1	2	3	4	5
Absolutní četnost	7	11	10	7	26
Relativní četnost (v%)	12%	19%	17%	12%	44%
d) založit rodinu, mít zdravé děti a hodného manžela(ku)	1	2	3	4	5
Absolutní četnost	25	11	10	9	4
Relativní četnost (v %)	42%	19%	17%	15%	7%
e) naplnit své sny, koníčky a záliby	1	2	3	4	5
Absolutní četnost	6	9	14	10	19
Relativní četnost (v %)	10%	15%	24%	17%	32%
Absolutní četnost celkem	59	59	59	59	59
Relativní četnost (v %) celkem	100%	100%	100%	100%	100%
Celkový počet respondentů	59	59	59	59	59

Vyhodnocení správně vyplněných odpovědí otázky č. 22: Z celkového počtu 59 (tj.100%) respondentů označilo 25% dotázaných jako hlavní prioritu: „Založit rodinu bez ohledu na vzdělání/ zaměstnání/bydlení.“ Na druhé příčce, co do pořadí důležitosti priorit, byla ze strany 24% respondentů označena priorita: „Založit rodinu, mít zdravé děti a hodného manžela(ku).“ Třetí v pořadí důležitosti byla s počtem 20%) dotázaných označena priorita: „Získat kvalitní bydlení bez ohledu na zaměstnání /vzdělání.“ Jako předposlední důležitost byla ze strany 17% respondentů označována priorita: „Získat dobře placené zaměstnání bez ohledu na vzdělání.“ Nejmenší důležitost byla ze strany 14% dotázaných přisuzována prioritě: „Naplnit své sny, koníčky a záliby.“

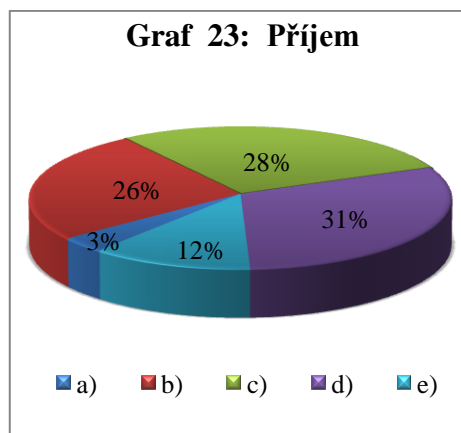
Tabulka č. 22a: Vyhodnocení nesprávně vyplněné otázky č. 22

	škála 1 až 5				
a) získat dobře placené zaměstnání bez ohledu na vzdělání	1	2	3	4	5
Absolutní četnost	42	5	3	4	10
b) získat kvalitní bydlení bez ohledu na zaměstnání /vzdělání	1	2	3	4	5
Absolutní četnost	40	7	0	1	7
c) založit rodinu bez ohledu na vzdělání/ zaměstnání / bydlení	1	2	3	4	5
Absolutní četnost	17	10	7	1	3
d) založit rodinu, mít zdravé děti a hodného manžela(ku)	1	2	3	4	5
Absolutní četnost	34	0	0	1	0
e) naplnit své sny, koníčky a záliby	1	2	3	4	5
Absolutní četnost	21	5	9	7	7
Celkem	154	27	19	14	27

23) Váš měsíční příjem je v rozmezí? Na tuto otázku odpovědělo 5 (tj.3%) respondentů, že jejich měsíční příjem je menší než 5000Kč. Příjem v rozmezí od 5001 do 8000Kč označilo 37 (tj.26%) dotazovaných. Dalších 41 (tj.28%) respondentů uvedlo, že jejich příjem se pohybuje v rozmezích od 8001 do 10 000Kč. Nejpočetnější zastoupení měli respondenti s měsíčním příjmem od 10 001 do 15 000Kč a to v počtu 44 (tj. 31%) osob. Pouhých 17 (tj.12%) respondentů uvedlo, že jejich měsíční příjem je vyšší jak 15 000Kč.

Tabulka č. 23: Příjem

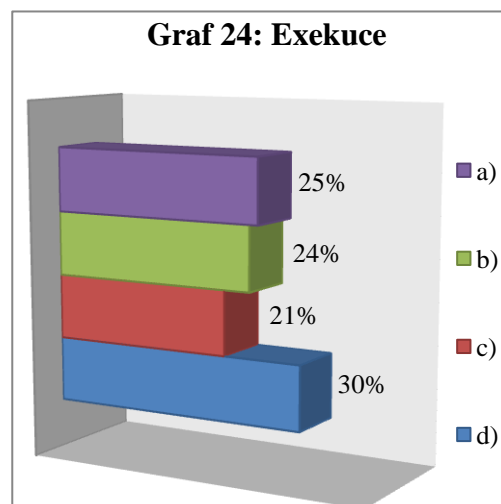
	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) méně než 5000Kč	5	3%
b) od 5001 do 8000Kč	37	26%
c) od 8001 do 10 000Kč	41	28%
d) od 10 001 do 15 000Kč	44	31%
e) více jak 15 000Kč	17	12%
celkem	144	100%

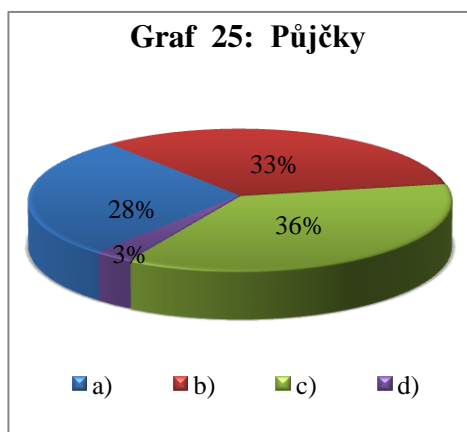

19) Bylo proti Vám, či Vašemu partnerovi, nařízeno exekuční řízení/exekuce? Celkem 101 (70%) respondentů uvedlo, že má, či měla zkušenost s exekučním řízením, kdy proti 36 (tj.25%) z nich byla exekuce nařízena v současnosti, proti 34 (tj.24%) v minulosti a vůči 31 (tj.21%) v současnosti i v minulosti. Proti zbylé části 43 (tj.30%) respondentů nemělo být nikdy nařízeno exekuční řízení.

Tabulka č. 24: Exekuce

	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) ano, v současnosti	36	25%
b) ano, v minulosti	34	24%
c) ano, v současnosti i minulosti	31	21%
d) ne, nikdy	43	30%
celkem	144	100%

Máte půjčku(y)? Na tuto otázku 40 (tj.28%) respondentů odpovědělo, že nemá žádnou půjčku(y). Zbýlá část 104 (tj.72%) respondentů uvedla, že má půjčku(y), přičemž 48 (tj.33%) z nich u bankovních domů a 52 (tj.36%) v nebankovním sektoru. 4 (tj.3%) respondenti využili možnosti odpovědi „jiné“, kterou konkretizovali slovem „směnka“. V rámci

vyplněných odpovědi byly zpracovány i počty bankovních a nebankovních půjček, kdy v rámci bank mělo po jedné půjčce 25 dlužníků, po dvou půjčkách 20 dlužníků a po 3 půjčkách tři dlužníci. U nebankovního sektoru mělo po jedné půjčce 18 dlužníků, po dvou půjčkách 25 dlužníků a po třech půjčkách 10 dlužníků.

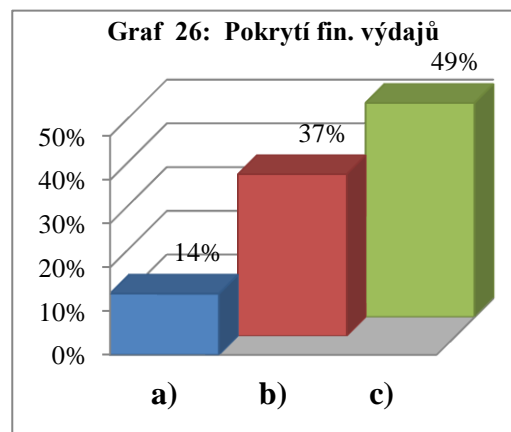
Tabulka č. 25: Půjčky

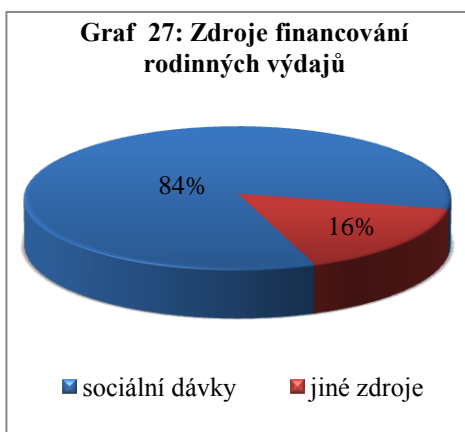
	Absolutní četnost	Relativní četnost v (%)	Počet		
			1	2	3
a) nemám žádnou půjčku(y)	40	28%			
b) mám půjčku(y) u banky - počet	48	33%	25	20	3
c) mám půjčku(y) nebankovní -počet	52	36%	18	25	10
d) jiné	4	3%			
celkem	144	100%	43	45	13

21) Finanční příjmy Vám pokryjí měsíční výdaje? Na tuto otázku 20 (tj.14%) respondentů odpovědělo, že jim jejich příjmy úplně pokryjí měsíční výdaje. 53 (tj.37%) dotázaným pokryjí příjmy měsíční výdaje jen částečně a 71 (tj.49%) respondentů odpovědělo, že jim příjmy nepokryjí měsíční výdaje vůbec.

Tabulka č. 26: Pokrytí finančních výdajů

	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) úplně	20	14%
b) částečně	53	37%
c) vůbec ne	71	49%
celkem	144	100%

22) K pokrytí potřebných výdajů využíváte?

Vyhodnocení této otázky bylo problematické, jelikož respondenti označovali k pokrytí svých finančních výdajů více zdrojů a to jeden hlavní a k tomu jeden vedlejší. Z toho důvodu jsou v grafické podobě zpracovány pouze hlavní zdroje. Celkem 121 (tj.84%) respondentů jako hlavní zdroj financování rodinného rozpočtu uvedlo „sociální dávky“, kdy 84 z nich jako vedlejší zdroj sociálních dávek uvedlo „příjem z brigád, či práce, na černo“ a 37 osob jako vedlejší zdroj „podpora rodiny“.

Zbylá část 23 (tj.16%) respondentů uvedlo jako hlavní zdroj financování rodinného rozpočtu alternativu „jiné zdroje“.

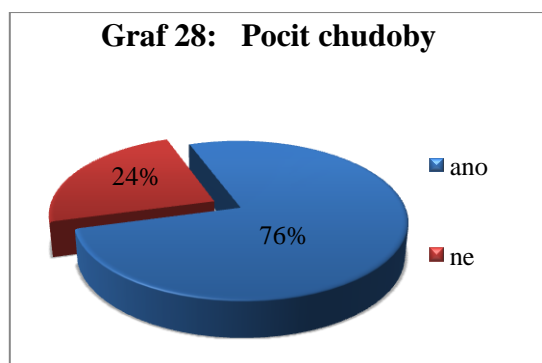
Tabulka č. 27: Zdroje financování rodinných výdajů

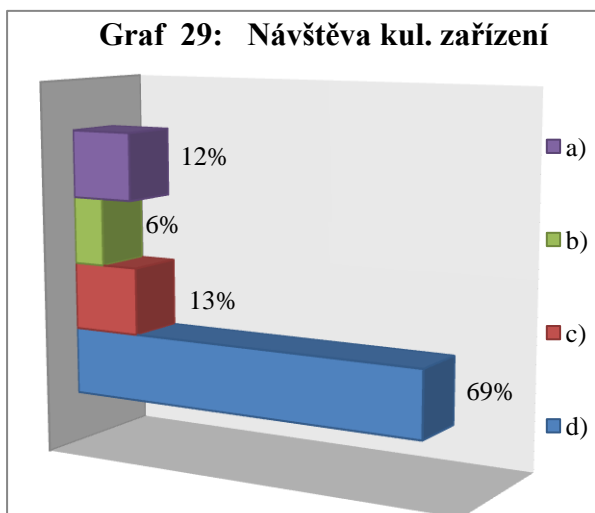
	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) další příjem z brigád, či práce „na černo“	84	
b) úspory	0	
c) podpora rodiny	37	
d) sociální dávky	121	84%
e) jiné zdroje	23	16%
celkem	144	100%

23) Máte pocit chudoby? Celkem 110 (tj.76%) respondentů uvedlo, že má pocit chudoby, přičemž zbylých 34 (tj.24%) pocit chudoby nemělo.

Tabulka č.28: Pociť chudoby

	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
ano	110	76%
ne	34	24%
Celkem	144	100%

24) Kulturní zařízení (např. divadlo, kino, koncerty apd.) navštěvujete nejméně? Na tuto otázku 17 (tj.12%) respondentů odpovědělo alternativou „1x týdně“, 8 (tj.6%) osob, uvedlo návštěvu „1x měsíčně“ a 19 (tj.13%) respondentů uvedlo návštěvu kulturních zařízení, 1x za 6 měsíců“. Zbylá část respondentů v celkovém počtu 100 (tj.69%) osob uvedlo, že kulturní

zařízení nenavštěvuje *vůbec*, přičemž z důvodů *finančních* 73 osob, z důvodů *zdravotních* 11 osob a z důvodů *jiných* 16 osob. V rámci této alternativy odpovědi využili respondenti možnosti krátkého slovního vyjádření, kdy jako jiný důvod uvedli „*rasistické předsudky z řad majority*“.

Tabulka č. 29 Návštěva kul. zařízení

	Absolutní četnost	Relativní četnost (v %)
a) 1x týdně	17	12%
b) 1x měsíčně	8	6%
c) 1x za 6 měsíců	19	13%
d) vůbec, z důvodů:	100	69%
finančních	73	
zdravotních	11	
jiných	16	
Celkem	144	100%

4.4 Ověření hypotéz

V souladu se stanovenými cíli výzkumu (viz. kapitola 4) byly stanoveny X hypotézy. Následně byly ověřovány dotazníkovou technikou (dotazníky), která byla zpracována v rámci řízených rozhovorů s respondenty. Tato kapitola obsahuje výsledky ověřovaných hypotéz, tedy jejich *verifikaci*, či *falzifikaci*.²⁰

H1: „Romové z výzkumného souboru budou vykazovat nejčastěji základní vzdělání.“

Je **falsifikována**, neboť pouze 15% respondentů vykazovalo základní vzdělání v hlavním vzdělávacím proudu. (viz. tabulka č. 3)

H2: „Romové vykazují převážně bydlení ve vlastních či městských bytech.“

Je **falsifikována**, neboť 50% respondentů vykazovalo bydlení na ubytovně, či holobytu. (viz. tabulka č. 6)

H3: „Romové vykazují se svým bydlením spokojenost.“

Je **falsifikována**, neboť 71% respondentů vyjádřilo nespokojenost se svým bydlením. (viz. tabulka č. 11)

H4: „Romové z důvodů své špatné životní úrovně uvažují o emigraci.“

Je **falsifikována**, neboť 63% respondentů o emigraci nikdy ani neuvažovalo. (viz. tabulka č.12)

H5: „Romové nepřikládají vzdělání vysokou hodnotu.“

Je **verifikována**, neboť děti 63% respondentů byly vzdělávány mimo hlavní vzdělávací proud (ZŠ- bývalé zvláštní), a pouze 13% rodičů a jejich děti vyjádřilo s tímto faktem nespokojenost. Dále pak pouze 28% rodičů se s dětmi připravovalo na vyučování. (viz. tabulka č. 15-16-17)

²⁰ „Kritérium demarkace, které je vlastní induktivní logice je ekvivalentní požadavku, že všechna tvrzení empirické vědy (nebo všechna „smysluplná“ tvrzení) musí být té povahy, že lze nakonec rozhodnout o jejich pravosti či nepravosti. To znamená, že jejich forma musí být taková, že musí být logicky možné obojí: jejich verifikace i jejich falzifikace. Tak říká Schlick: „opravdové tvrzení se musí dát s konečnou platností verifikovat“. Waismann říká ještě jasněji: „Není-li žádný možný způsob, jak stanovit, zdaje nějaké tvrzení pravdivé, pak toto tvrzení je metoda jeho verifikace.“ citate: ŘEHOŘ, A., *Metodologie I*. Brno, 2004. Skripta. UTB Zlín, Fakulta humanitních studií, IMS:Brno, 2004. s. 13.

4.5. Shrnutí výsledků výzkumu

Výzkumný vzorek tvořilo 144 respondentů starších 18 let, z toho 81 žen a 63 mužů. Ženy tak tvořily 56% výzkumného souboru, muži 44%. Vzorek respondentů byl tvořen subetnickou skupinou slovenských Romů, *tz. servike Roma*. Věkové rozpětí respondentů bylo od 18 do 63 let. Nejpočetnější zastoupenou skupinou byli respondenti mezi 18-25 lety, tvořili 30% výzkumného vzorku. Následovala 25% skupina respondentů mezi 26-35 lety. Respondenti ve věku mezi 46-55 lety tvořili 17% výzkumného souboru. Nejméně početné zastoupení měla skupina ve věkovém rozpětí 55-63let, tvořila 7% výzkumu. Podstatná část respondentů pocházela ze sociálně vyloučených lokalit, či sociálním vyloučením ohrožených míst v Olomouckém kraji.

Výzkum poukázal na to, že poměrně velké procento oslovených respondentů nebylo znalých svého mateřského jazyka - romštiny. Aktivně romštinu ovládalo a komunikovalo v něm pouze 42% dotázaných. Převážně se jednalo o respondenty starších 30 let. Pasivně romštinu ovládalo 31% respondentů, přičemž 17% dotázaných romštinu neovládalo vůbec, i když jejich rodiče ano. Svůj mateřský jazyk zavrhovalo 10% z dotázaných, neměli žádný zájem, či potřebu, ve svém jazyce komunikovat. Tyto zjištěné výsledky mohou poukazovat na pozvolné podléhání asimilačních tendencí mladé generace Romů, úpadku romské kultury a tradičního způsobu života vůbec.²¹

Úroveň dosaženého vzdělání je u romské populace obecně nízká. Výsledky výzkumu pak z hlediska dosaženého vzdělání s těmito obecnými závěry korespondovaly. 12% z dotázaných respondentů bylo zcela negramotných, neuměli číst ani psát. Základní vzdělání v běžné ZŠ absolvovalo pouhých 15% dotázaných, avšak zvláštní školu, či základní školu praktickou 51% respondentů. Nutno uvést, že právě tato část respondentů měla problémy s porozuměním obsahu sdělení výzkumných otázek. Výuční list mělo 15% respondentů a to převážně z dělnických profesí jako např. zedník, tesař, či švadlena. Středoškolského vzdělání dosahovalo 6% respondentů, ve většině

²¹ srovnej: „Problematika postavení romského jazyka je v českých podmínkách rovněž specifická. Romisté (filologové) aktivně usilují o rozvoj mateřského jazyka Romů. Hovoří o tom, že mateřský jazyk etnika se vytrácí, nebo dokonce jeho postavení v jazykové skupině a postavení ve společnosti je potlačováno.“ citace: KALEJA, M. *Analýza postojů rodičů romských dětí ke vzdělávání*. Brno, PdF MU, 2010. s. 231. Disertační práce (PhD). Masarykova univerzita, Katedra speciální pedagogiky. školitel- prof. MÜHLPACHER.

případů se jednalo o věkovou skupinu mezi 18-25 léty. Mezi respondenty byl pouze jeden vysokoškolsky vzdělaný respondent a to v bakalářském studijním programu, tvořil 1% výzkumného souboru.

Na otázku vztahující se k rodinným poměrům uvedlo 43% dotázaných stav svobodný(á), avšak z 90% tyto respondenti žili v partnerském svazku s druhem, či družkou. Získané údaje z této oblasti zcela nekorespondují s dříve provedenými demografickými průzkumy, které poukazyvaly na to, že Romové upřednostňují manželské soužití. Tento jev lze přisuzovat celoevropskému trendu, kterému se přizpůsobuje i mladá generace romské populace.²²

Výzkum poukázal na nejzávažnější oblast problematiky romského etnika vůbec, a to oblast bydlení. Jako závažný se jeví fakt, že celkem 77% respondentů bydlelo v sociálně vyloučené lokalitě, kterou výlučně obývali pouze Romové.²³ 27% z nich bydlelo na základě nájemní smlouvy v městských bytech a 50% na soukromých ubytovnách. Jako pozitivní se naopak jeví to, že 88% respondentů se svými sousedy udržuje převážně kladné přátelské vazby, což může poukazovat na tradiční romskou soudržnost a všeobecnou solidaritu mezi Romy. Pouze 17% oslovených respondentů mělo za souseda Gádža(e) (Neroma(y)). Více než polovina respondentů (54%) bydlela ve společné domácnosti s více jak 6 osobami.

V bytové oblasti dále výzkum poukázal na to, že Romové přišli o svůj městský byt převážně z finančních důvodů (54%) nebo v důsledku jeho špatného technického stavu náhradním ubytováním na ubytovně (10%), či na základě změny vlastníky bytu

²² Podle demografa Daniela Seidenglanze z Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně stojí za úbytkem svateb uvolněnější životní styl. „Lidé dříve uznávali manželství jako jedinou možnost soužití. Dnes je společnost mnohem tolerantnější, i proto páry častěji žijí v takzvané kohabitaci, formálně nesezdaném soužití. Jiní si vystačí takzvaně single, žijí sami. Tito lidé udržují partnerské vztahy, ale každý z partnerů žije zvlášť. Navíc přibývá rozvodů. Budoucí manželé z nich mají strach,“ vysvětlil Seidenglanz. V západních zemích trend ubývání svateb pozorují už od šedesátých let dvacátého století. Pokles s sebou nese zásadní dopady. „Snižuje se porodnost. Rodí se méně dětí a ve společnosti převažuje starší složka populace,“ podotkl demograf. (online). (cit. 2012-11-06) Dostupné na [www: http://www.denik.cz](http://www.denik.cz)

²³ V ČR bylo identifikováno na 310 sociálně vyloučených romských lokalit, ve kterých žije přes 80 tisíc lidí. Většina z nich vznikla až v průběhu 90 let v důsledku postsocialistické transformace. 65% z nich existuje déle než 10 let, do většiny se průběžně stěhují a/nebo jsou tam sestěhováni další Romové 35% lokalit vzniklo v posledních 10 letech, (dle odborných odhadů jejich počet neustále stoupá, v současné době má dosahovat čtyř stovek). Gabal, I. Analysis & Consulting. 2006 Mapa sociálně vyloučených a vyloučením ohrožených lokalit v České republice. (online). (2013-03-17). Dostupné na [www: http://www.esfcr.cz/mapa/int_CR.html](http://www.esfcr.cz/mapa/int_CR.html)

či domu. Zbýlých 23% respondentů mělo přijít o městský byt na základě vlastního rozhodnutí, změnou bydliště v jiné lokalitě.

V rámci provedených rozhovorů však také vyplývalo najevo, že Romové se měli stát neplatiči těsně po revoluci v 90 - 96 letech. Do této doby měli mít zaměstnání a bydlet na základě nájemních smluv v městských bytech, které byly situovány na lukrativních místech v centrech měst. Následně mělo dojít k privatizaci bytového fondu a v řadě případech také i k restituci a tím pádem změny vlastníka bytu. Soukromí majitelé pak měli postupně zvyšovat nájem a činit různé nátlaky, aby Romové byty opustili. V důsledku nezaměstnanosti se Romové měli dostat do platebních neschopnosti, kdy mělo následovat soudní vystěhování a život na ubytovnách. V lepších případech jim přístřeší měli poskytnout rodiče nebo blízká rodina.

Výzkum v této oblasti také poukázal na to, že 71% respondentů se svým bydlením není spokojeno, přičemž 48% z nich by ho chtělo změnit, ale neví jak a 23% pro změnu bydlení dělá vše, ale nedaří se jim to. Pouze 29% dotázaných respondentů bylo se svým bydlením spokojeno. V této souvislosti paradoxně vyznívá zjištění, že na jedné straně 71% respondentů není se současným bydlením spokojeno a na druhé straně 44% respondentů nepřichází v úvahu samostatné bydlení daleko od rodičů a blízké rodiny. Pouze pro 33% dotázaných bylo samostatné bydlení důležitější než úzký kontakt s rodinou. Tyto výsledky výzkumu potvrzují tu skutečnost, že i v současné době, stejně tak jak v minulosti, Romové udržují bohaté a silné rodinné vazby, kde panuje kolektivní rozhodování a proces individualizace jednotlivce prakticky není ukončen. Ověřená úzká svázanost s širší rodinou a rozšířené společné bydlení může být jednou z příčin vytvářené novodobých ghett.

I přes relativně vysokou míru nespokojenosti dotazovaných, celkem 63% respondentů nikdy neuvažovalo o emigraci do zahraničí. Zbýlá část dotázaných přiznala, že o emigraci alespoň přemýšlela. Převážně se jednalo o respondenty, kteří již v zahraničí měli rodinné vazby. V rámci rozhovorů mě zaujala odpověď nezaměstnaného K.H., který na dotaz zda někdy uvažoval o emigraci, popřípadě kam by emigroval, uvedl: *„Ano uvažoval jsem.... tam, kde my Romové budeme lidmi pro každého.“*

Výzkum v oblasti rodinných poměrů poukázal na pozvolné upadání tradiční romské rodiny, pro kterou bylo charakteristické větší počtem dětí. Celkem 120 (tj. 83%) respondentů uvedlo, že má děti, přičemž 44% z nich mělo 1-3 děti, 38% 3-4 děti a 18% dotázaných uvedlo, že má více než čtyři potomky. 17% respondentů žádné děti nemělo, převážně se jednalo o 18 leté respondenty.

Z oblasti školní docházky romských dětí bylo zjištěno, že pouze 23% dětí absolvuje základní vzdělávání v běžné ZŠ, kterou navštěvují převážně děti z majority. Zbýlých 73% romských dětí absolvuje základní vzdělávání v ZŠ (bývalých zvláštních škol), kde romské děti tvoří převážnou část jejich žactva. Nutno však podotknout, že pouze 13% dětí z celkového výzkumného souboru, je dle sdělení rodičů, ve škole zcela nespokojených, zbylých 59% jsou ve škole spokojeni částečně a 28% školu navštěvují rádi. V posledním případě se převážně jednalo o děti, které absolvovaly ZŠ s dětmi z majority. Tyto zjištění poznatky poukazují na stále přetrvávající trend segregace romských dětí mimo hlavní vzdělávací proud majority a jejich vzdělávání dle vzdělávacích programů pro *mentálně retardované děti*, stejně tak, jak před rokem 1989.

Oblasti vzdělání byla a stále je přisuzována, ze strany Romů, nízká hodnota, což potvrzuje i výzkumná otázka k přípravě rodičů s dítětem na vyučování. Pouze 28% dotázaných svým dětem pomáhá s přípravou na vyučování, avšak zbylých 72% rodičů nikoli. V rámci výzkumu byly vypořazovány různé důvody negativních postojů rodičů k přípravě, kdy 13% respondentů uvedlo, že nepomáhá svým dětem s domácími úkoly z důvodů toho, že neumí vůbec číst ani psát. Zbylá část respondentů svůj postoj ospravedlňovala tím, že sice mají základní vzdělání, avšak domácím úkolům, či probírané látce vůbec nerozumí. Tyto důvody korespondovaly i s tím, že převážná část respondentů nerozuměla otázkám v rámci dotazníkového šetření. Nutno podotknout, že důvodů negativního postoje k přípravě dětí na vyučování bylo v rámci výzkumu vypořazováno hned několik. Jako základní se jevily bytové podmínky rodin, např. to, že se v bytě rodin netopilo, nesvítilo nebo šestičlenná rodina byla vtísněna do jednoho pokoje na ubytovně.

Dalším negativem bylo to, že v mnohých případech rodina neměla finance na potraviny. Vzdělávání dětí se pak pro mnohé rodiče stává okrajovou záležitostí, jelikož vzdělání

jako investice dlouhodobého charakteru při uspokojování jejich aktuálních životních potřeb pro ně prakticky nezaujímá žádnou významnou pozici.²⁴

Nejpalčivějším problémem respondentů sociálně vyloučených lokalit, se dle výsledků výzkumu, jeví oblast nezaměstnanosti. Výzkum poukázal na to, že z celkového počtu 144 respondentů mělo pouze 17 osob (tj.25%) stále zaměstnání. Výzkum v této oblasti poskytl zajímavé poznatky a to především k poměru zaměstnaných vzdělaných, či kvalifikovaných osob, k poměru zaměstnaných, nekvalifikovaných respondentů, který činil 10:7. V rámci zkoumaného souboru dosahovalo 30 respondentů určitého stupně vzdělání. Vyučeno v řemeslných oborech bylo celkem 21 respondentů, přičemž jen 4 z nich měli stále zaměstnání. Středoškolsky vzdělaných respondentů bylo celkem 8, zaměstnáno jich bylo 5. Vysokoškolsky vzdělaný respondent byl pouze jeden a pracoval jako státní zaměstnanec.

Uvedený (relativně) negativní výsledek zaměstnanosti kvalifikovaných Romů, pak může být determinován třemi faktory. První může souviset s celkovou ekonomickou krizí ve společnosti²⁵ Druhý může poukazovat na diskriminaci v oblasti přístupu k zaměstnání z důvodů etnicity, což by v našem případě potvrdily výsledky výpovědí 78% romských respondentů, kteří s tím měli v minulosti negativní zkušenost. V tom třetím případě se může jednat o neschopnost, či neochotu těchto respondentů pracovat vůbec. Nutno však dodat, že podobné ukazatele podporují nevzdělané Romy v přesvědčení, či nedocenění významu vzdělání pro své děti, jakož to ekonomické investici do budoucna.

²⁴ srovnej: „Sekundární, následně terciární vzdělávání Romů je neodmyslitelně závislé na aktuálním vzdělanostním postavení příslušníků romského etnika. K determinantům, které se významně váží na vzdělanostní linii členů etnika patří hodnotový žebříček, životní zkušenosti související s dosavadním vzděláváním (úspěch, neúspěch a za jakých okolností apod.) archetypální prvky pramenící z filozofie romství, životní perspektivy předkládané rodiči.“ citace: KALEJA, M. *Analýza postojů rodičů romských dětí ke vzdělávání*. Brno, Pdf MU, 2010. s. 132. Disertační práce (PhD). Masarykova univerzita, Katedra speciální pedagogiky. Školitel- prof. MÜHLPACHER.

²⁵ „Míra nezaměstnanosti v loňském čtvrtém čtvrtletí činila 7,2 %, což je o 0,7 procentního bodu více než před rokem. Nezaměstnaných bylo 379 500, meziročně se tak celkový počet lidí bez práce zvýšil o 44 200, vyplývá z údajů Českého statistického úřadu. Meziročně růst celkového počtu nezaměstnaných se odrazil i v nárůstu počtu osob dlouhodobě nezaměstnaných. Počet lidí nezaměstnaných jeden rok či déle se meziročně zvýšil o 19 000 a dosáhl 162 000.“ citace: Svj, ČTK. *Lidi bez práce bylo o 44 200 víc než před rokem*. In: Právo, 02.2013. roč. 28, č. 28, s. 8. ISSN 1211-2119.

Řada z nich na základě zkušenosti ze svého okolí totiž nevěří v tom, že kvalifikace jim bude nápomocná k získání zaměstnání a respektu ze strany většinové společnosti. Nevěří v postupu na společenském žebříčku, jelikož poukazují právě na případy, kdy vzdělaným Romům jejich snažení nepřineslo žádný výsledek. V rámci výzkumných rozhovorů nezaměstnaní respondenti bez vzdělání poukazovali na to, že i přes požadovanou kvalifikaci končí vzdělání Romové na úřadech práce kvůli své barvy pleti a sdílejí tak stejný osud jako oni.²⁶

Výzkum v dané oblasti dále poukázal, na to že celkem 51% dotázaných nikdy nepracovalo v průběhu svého života na základě pracovní smlouvy a pouze 9% respondentů ukončilo zaměstnání z důvodu odchodu do důchodu (starobního/invalidního). Zajímavým faktem je, že ve všech případech se jednalo o zaměstnance Českých drah, kteří zde pracovali více než 40let. V rámci rozhovorů tito respondenti poukazovali na stále degradující sociální úroveň a životní podmínky Romů po roce 1989. Slova J.H.: „*My Romové jsme za komunistů ještě žili jako lidi, měli jsme hlavně práci, ale teď...teď se gádžovský pes má lépe než my....a víte proč? Protože dostane našrat, je v teple a nikdo do něho nekope a neplive na něj...*“

Jako znepokojující zjištění výzkumu v oblasti zaměstnanosti se jeví fakt, že 42% respondentů vyloučených lokalit nikdy ve svém životě nepracovalo. Toto zjištění bylo podrobena důkladné analýze, kdy z celkového počtu 60 respondentů bylo 33 žen ve věkovém rozpětí 18-38 let a 27 mužů mezi 18-36 léty. Průměrný věk žen, které nikdy nepracovali činil 29 let, u mužů pak 31 let. Tyto výsledky mohou poukazovat na to, že respondenti pojali život bez práce za svůj osud, či životní styl, který okopírovali po svých rodičích, či blízkých, kdy z tohoto důvodu je pro ně jakákoli změna více než obtížná.

²⁶ srovnej: „I.VO8: 69 rodičů (37,70%) si myslí, že v ČR je velký rasismus a že vzdělání není důležité, neboť to není o vzdělání, ale o barvy pleti. 54 rodičů (29,51%) si myslí, že bez vzdělání si Rom nemůže najít slušnou práci a proto je vzdělání dítěte důležité. 33 respondentů (18,03%) deklaruje, že vzdělání nerozhoduje o tom, zda se dítě uplatní na trhu práce. 21 rodičů (11,48%) o tom všem nepřemýšlelo. 6 rodičů (3,28%) zvolilo odpověď jiné, IV.VO1: Na otázku „*Proč se o Romech říká, že nepovažují vzdělání za hodnotu?*“ 45 rodičů (24,59%) argumentuje, že Romové mají naprosto jiné hodnoty, 18 rodičů (9,84%) uvádí, že Romové na to nemají podmínky a nejvíce, tj. 69 rodičů (37,70%) uvedlo, že to si jenom myslí Gádžové, a není tomu tak. 42 respondentů (22,85%) uvádí, že i když je to vzdělaný Rom, tak si stejně nemůže najít práci. Odpověď jiné zvolilo 9 rodičů (4,92%),“ citace: KALEJA, M. Analýza postojů rodičů romských dětí ke vzdělávání. Brno, Pdf MU, 2010. s. 150 s. 152. Disertační práce (PhD). Masarykova univerzita, Katedra speciální pedagogiky. Školitel- prof. MÜHLPACHER.

Závislost na sociálních dávkách a různých jiných forem sociální pomoci státu pojali za svou životní strategii, která je zákonitě katapultuje do propasti chudoby a sociální exkluze.²⁷

Jako dále negativní se dále jeví zkušenost 78% dotázaných, kteří minimálně v jednom případě nebyli v důsledku své etnické příslušnosti přijati do zaměstnání. Pouze 22% dotázaným tuto negativní zkušenost nikdy nemělo mít.

Výsledků výzkumu v oblasti zjištění důležitosti priorit, či hodnotového zaměření výzkumného souboru, se vzhledem k nepochopení otázky č. 17 ze strany respondentů nepodařilo docílit. Dle získaných výsledků (viz. blíže tabulka č. 22-22a) však lze vysledovat odlišnou hodnotovou orientaci Romů, zejména silné akcentování rodiny a rodinných hodnot obecně.

Důsledek vysoké nezaměstnanosti romské populace má především vliv na finanční závazky a zabezpečení romských rodin, které se odráží ve všech oblastech jejich života. Dle výsledků výzkumu pouze 12% respondentů mělo příjem vyšší než 15 000,-Kč. Celkem 70% dotazovaných respondentů mělo již zkušenost s exekutorem a proti 21% z nich byla exekuce nařízena v době provádění výzkumného šetření. Převážná část těchto respondentů jako hlavní příčinu své platební neschopnosti uvedlo absenci zaměstnání a zadlužení půjčkami. Pouze 28% respondentů nemělo žádné finanční závazky vůči jinému subjektu. Zbýlých 72% mělo bankovní i nebankovní půjčku(y). Paradoxem je, že i když převážná část oslovených respondentů neměla stálé zaměstnání, celkový počet dlužníků, jak pro bankovní, tak nebankovní sektor, činil 104 osob.

²⁷ srovnej: „Nezaměstnanost Romů představuje velké ekonomické ztráty pro stát spojené s chybějícími daňovými příjmy a s vyššími výdaji na sociální dávky. Experti Světové banky a CERGE-E uvádějí, že kvůli ní dosáhla v roce 2008 v ČR ztráta v oblasti produktivity výše 9,7 mld. Kč (365 mil. €). V roce 2008 pouhých 27 % Romů v produktivním věku mělo zaměstnání ve srovnání s celostátním průměrem, kde mělo zaměstnání 66 % ekonomicky aktivních obyvatel; dalších 12 % Romů mělo pouze příležitostná zaměstnání; romské ženy v nejproduktivnějším věku participují na trhu práce méně (32 %) ve srovnání s celkovým podílem českých žen (62 %); romští muži v nejproduktivnějším věku jsou rovněž méně ekonomicky aktivní, pouze 63 % romských mužů jsou součástí pracovní síly, zatímco mezi českými muži tento podíl tvoří 95 %; 42 % romské mládeže ve věku 15–24 let včasně vstupuje na trh práce ve srovnání s celostátním průměrem, kde je ekonomicky aktivních 32 % mládeže; starší Romové ve věku 55–64 let naopak převyšují svůj protějšek v ekonomické aktivitě o 2 %, pravděpodobně z důvodu, že nesplňují podmínky nároku na starobní důchod.“ citace: Světová banka. *Česká republika: Šance na zlepšení zaměstnanosti Romů*. 20. října, 2008. Dokument Světové banky. ISBN 978-80-87041-52-9. s. 8-9.

Vysoká míra zadluženosti respondentů se prokázala především v souhrném součtu půjček, dosahoval čísla 172.

S vysokou mírou zadlužení respondentů souviselo i hrazení jejich pravidelných měsíčních výdajů. Výzkum poukázal na to, že pouze 14% z dotázaných jejich příjmy zcela pokryly měsíční výdaje, 37% respondentům peníze vystačily jen částečně a 49% vůbec. Hlavním zdrojem financování rodinného rozpočtu bylo pro 121 (tj.84%) respondentů příjem ze sociálních dávek, přičemž 84 (tj.69%) z nich využívalo dalších vedlejších příjmů z brigád, či nelegálního zaměstnávání „práce na černo“. Zbylou část 37 (tj.31%) respondentů měla finančně podporovat blízká rodina. Tyto ukazatele potvrzují, že Romové hledají alternativní způsoby obživy i za předpokladu, že porušují zákon. Nutno ale dodat, že v první linii je ten, kdo Romům tu práci poskytne a vědomě se tak vyhýbá hrazení povinných odvodů za zaměstnance do státního rozpočtu.

Výsledky výzkumu v oblasti kvality života respondentů sociálně vyloučených lokalit poukázaly na to, že 76% respondentů má pocit chudoby. Kulturní zařízení jako je divadlo, kino, či koncerty nenavštěvovalo 69% dotázaných, a to převážně z finančních důvodů. Z rozhovorů vyplynulo, že 75% respondentů ještě nikdy nebylo se svými dětmi ani na výletě (kromě návštěv blízké rodiny na Slovensku). Převážná část těchto respondentů by chtěla splnit svým dětem přání a umožnit jim někdy pobyt u moře, což vzhledem ke své životní situaci pojmají jako nedosažitelný cíl, sen.

Závěrem lze konstatovat, že výsledky výzkumu přinesly nosné poznatky vážící se k příčinám sociální exkluze romské populace. Nutno podotknout, že výzkum svou podstatou nemohl zodpovědět všechny otázky a negativní aspekty sociální exkluze Romů z výzkumného souboru, avšak i přes tuto skutečnost přináší poznatky, které mohou čitateli poskytnout nový úhel pohledu na danou problematiku.

I přes relativně nízký počet respondentů považují získaná data výzkumného šetření za relevantní a závěry výzkumu za validní.

5 Návrhy a opatření

Návrhy a opatření vycházejí z výsledků výzkumného šetření diplomové práce, legislativních možností a životních zkušeností a poznatků autora, jakožto příslušníka romské menšiny. Tato opatření jsou rozdělena kategoriálně do primárních oblastí, které byly podrobeny výzkumu. Z hlediska výsledků výzkumu se jevila jako nejvíce problematická oblast vzdělání, zaměstnání a bydlení. Kromě těchto oblastí je zdůrazněna i oblast sociální práce s romskou populací a jejich participace na veřejné moci, jakož to východisek k zmírnění či odstranění jejich sociální exkluze.

5.1 Eliminace rizik exkluze v oblastech vzdělání, zaměstnání, bydlení.²⁸

VZDĚLÁNÍ

Jako primární oblasti pro zlepšení vzdělanosti romské populace považují předškolní vzdělávání romských dětí a odstranění segregace romského žactva mimo hlavní vzdělávací proud. Z tohoto úhlu pohledu budou jednotlivá opatření směřována především do oblasti preprimární a základní edukace. Dle mého názoru, teprve pevné edukační základy mohou být základním stavebním prvkem a předpokladem pro další úroveň vzdělávání Romů a jejich kariérní růst.

V období od tří let života dítěte do zahájení povinné školní docházky je důležité rozvíjet a sledovat rozvoj řeči a poznávací funkce u romského dítěte. Děti vyrůstají v prostředí, kde je užíván jiný jazyk než vyučovací. V tomto období by měly mít příležitost pobývat v prostředí, ve kterém se vyučovací jazyk používá. Zvláště děti, v jejichž rodině je užíván jazyk na úrovni argotu (například romský etnolekt), jsou pak od začátku povinné školní docházky znevýhodněny díky úrovni porozumění vyučovacím jazyku, způsobem vyjadřování a úrovni rozvoje kognitivních funkcí.

²⁸ srovnej s obsahem dosavadních opatření dle vládních koncepcí:

Vláda České republiky. *Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti*, Konečná verze schválená vládou ČR, usnesení č. 599, 14. června, 2000. s. 43-48. s. 12-17.

Vláda České republiky. KOCÁB, M., ministr pro lidská práva. *Koncepce romské integrace na období 2010–2013*. Praha: Úřad vlády ČR, 2010. S. 23-21. ISBN 978-80-7440-022-3.

Vláda České republiky. ŠIMUNKOVÁ, M., zmocněnkyně vlády pro lidská práva. *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2011–2015*. Praha: Úřad vlády ČR, 2011. s. 48-77.

Slovní zásoba neodpovídá jazykové úrovni věku dítěte, některé děti česky vůbec neumí, v komunikaci uplatňují tzv. etnolekt, jazyková kompetence v porovnání s většinovou společností (dítěte stejného věku) je velmi nízká. (Kaleja, 2011)

Vhodným prostředkem podpory v tomto období je *zapojení dítěte do předškolního vzdělávání v mateřských školách* nebo v pěti letech do *přípravných tříd*.²⁹ *Romské děti, které docházely do mateřské školy, jsou ve svých vzdělávacích dráhách jednoznačně úspěšnější* (Kaleja 2011, s. 83). Kaleja dále uvádí, že romské dítě přichází do přípravné třídy ZŠ jinak připravené než dítě pocházející z majoritní společnosti, má být již při vstupu do preprimárního vzdělávání omezeno v různých oblastech. Zkušenosti z práce přípravných ročníků ukazují, že již jeden nebo dva roky práce v přípravných třídách pomáhá dětem ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí úspěšně zahájit povinnou školní docházku v základních školách. Zapojení romských rodičů k přípravě dítěte na školní docházku v domácím prostředí je druhou možností, která sebou přináší další výhody. Zkušenosti z takto zaměřených projektů ukazují, že většina rodičů zapojených do projektu pak dokáže dítě podporovat i během školní docházky. Maminky, které takto začnou pracovat se svými dětmi, se pak často stávají dobrými „*terénními pracovníky*“ a pomáhají přesvědčit další rodiče v romské komunitě. Optimální variantou by bylo propojení obou přístupů.

Předškolní výchova v mateřských školách: velmi malé procento romských dětí prochází mateřskou školou nebo absoluuje předškolní výchovu. *Mateřské školy navštěvuje stále jen menšinový podíl romských dětí přibližně dvě pětiny* (Kaleja 2011, s. 83). Romské děti se zde mohou rozvíjet na základě praktické zkušenosti s vrstevníky majority. Naučí se komunikovat s těmito vrstevníky a navazují přátelské vztahy, které mohou přetrvat až do dospělosti. Pro romské děti spočívá důležitost mateřské školky především v komunikaci v nemateřském jazyce s neromskými dětmi. Další výhodou pro romské děti je pobyt v odlišném kulturním prostředí, které ho může pozitivně ovlivnit. Předškolní vzdělávání v MŠ podporuje rozvoj osobnosti u romského dítěte v předškolním věku. Dítě si osvojí základní hygienické návyky, pravidla chování, učení a životní hodnoty majority. Vzdělávání v MŠ napomáhá romskému dítěti adaptovat se na vstup do základního vzdělávání a poskytuje mu základní pedagogickou péči, kterou mu rodiče nejsou schopni poskytnout. Romské dítě je při vstupu

²⁹ Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školní zákon), ve znění pozdějších předpisů

do preprimárního vzdělávání omezováno v oblastech: *hygienických návyků* (nemá je zafixované, tak jako dítě z majority), *komunikačním potenciálu* (mají nedostatečnou slovní zásobu vzhledem ke svému věku), *rozvoje jemné motoriky* (determinováno přístupem rodičů, absencí omalovánek, pastelek ap.), *elementárními akademickými poznatky* (děti nezvládají barvy, čísla, napsat své jméno, ap.) a *globálních (všeobecných) poznatků* (dítě neumí popsat základní druhy ovoce, zvířata a předměty denní potřeby), (Kaleja, 2011, s. 82).

Přípravné ročníky: Přípravné ročníky jsou určeny dětem pocházejícím z málo podnětného či nepodnětného prostředí. Měly by splňovat adaptační, komunikační a vzdělávací funkci a propojení romské rodiny se školou. Během jednoho školního roku mají za úkol odstranit u dětí různé handicap a připravit je na vstup do první třídy. Zřizovatelem přípravných ročníků jsou obce, svazek obcí nebo kraj se souhlasem krajského úřadu. Zřizují se pro děti v posledním roce před zahájením povinné školní docházky, pokud se v ní budou vzdělávat minimálně 7 dětí (§47 odst. 1, zákon č. 561/2004 Sb.). Původní návrh počítal s tím, že budou zřizovány pouze při mateřských či Základních školách. Za kontraproduktivní se považovalo zřizování těchto přípravných ročníků při bývalých *Zvláštních školách*. Paradoxem je to, že v současné době se původní *Zvláštní školy* pouze přejmenovaly na *Základní školy praktické* a kontraproduktivní hledisko se už nebere v potaz.³⁰ Z tohoto pohledu měly nejvyšší úspěšnost přípravné třídy při mateřských a základních školách než přípravné třídy při školách zvláštních.

V přípravných ročnících by měli učit zkušení speciální pedagogové, kteří projdou školením na specifika práce s romskými dětmi. Přípravná třída by měla mít svého *asistenta pedagoga (dříve romský pedagogický asistent)*, který vypomůže učiteli při vedení dětí, bude spolupracovat s rodinami dětí a měl by zajistit jejich školní docházku.

³⁰ srovnej:
Vláda České republiky. *Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti*, Konečná verze schválená vládou ČR, usnesení č. 599, 14. června, 2000, s. 12-17.
„Ve školním roce 2002/2003 odcházelo 98% absolventů z přípravných tříd při mateřských a základních školách do hlavního vzdělávacího proudu, naproti tomu 66% absolventů z přípravných tříd při zvláštních školách.“ Citace: MŠMT ČR. *Koncepce (Projekt) včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí v oblasti vzdělávání*. s. 2. (online). (2013-03-17). Dostupné na [www: http://www.msmt.cz](http://www.msmt.cz)

Asistent pedagoga: jedná se o pomocný pedagogický personál, který byl v našich školách do roku 2000 kategorií neznámou, zatímco v zemích západní Evropy pracovali pomocní pedagogové na všech typech základních škol již mnoho let před tím.

„Jedním z vyrovnávacích postupů v oblasti vzdělávání je program asistent pedagoga pro děti, žáky a studenty se sociálním znevýhodněním.“ (Kocáb, 2010, s. 25) Současnou podobu, podmínky zřízení a obsahovou náplň jeho pedagogické činnosti upravuje zák. č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovních. „Nástup do školy může romskému dítěti velmi usnadnit funkce tohoto asistenta učitele“ (Kaleja, 2011, s. 87).

„Osobní pedagogické zkušenosti nám dovolují vymezit kompetence asistenta pedagoga do dvou skupin, k nimž patří „základní“ „konkrétní“ (Kaleja 2011, s. 88). Následně autor ty základní vymezuje definicí vyhlášky MŠMT dle §7 odst. 1 vyhlášky č. 73/2005 Sb. a na ty konkrétní odkazuje na úpravu jednotlivých školských institucí (ředitelů škol) na základě specifických potřeb žáků.

Jak už bylo řečeno, požadavky na kvalifikaci asistenta pedagoga je upravena v §20 zák. č. 563/2004 Sb., přičemž jako nejnižší se požaduje základní vzdělání a absolvování akreditovaného vzdělávacího programu pro asistenty pedagoga. Asistent učitele, který má přispívat k edukaci romského žactva by však měl, z mého pohledu, by dosahovat minimálně středoškolského vzdělání, měl by být Rom, který aktivně ovládá romský jazyk a má znalosti kulturních specifik romského etnika. Do tříd svými znalostmi pak může vnést multikulturní prvek, který bude přínosem pro vzájemné soužití a překonávat komunikační most mezi žákem a učitelem, rodiči a školou.

Možné mechanismy zlepšení vzdělanosti romské populace:

- *povinné předškolní vzdělávání romských dětí v mateřských školách již od 3let, s kompenzací finančních nákladů (školné/stravné), avšak řádná docházka vázaná*
- *na příjem rodičovských příspěvků na dítě,*
- *pedagogická činnost s dětmi předškolního věku v součinnosti se zákonnými zástupci již v mateřských školách, (zajištění participace Romů na vzdělávání svých dětí),*
- *vytvoření mateřského klubu pro romské a neromské matky na půdě mateřské školy, (nástroj k odstranění předsudků ze strany majority a posílení multikulturní výchovy už v předškolním vzdělávání)*
- *zřízení přípravných tříd v rámci hlavního vzdělávacího proudu, nikoli však v původních „zvláštních“, tak jak je tomu v současnosti, což je z mého pohledu kontraproduktivní,*

- *přítomnost romských pedagogických asistentů ve všech MŠ a ZŠ, kde probíhá edukace romských dětí,*
- *realizace opatření k udržení romských dětí v hlavním vzdělávacím proudu (doučování, individuální přístup s nižším počtem žáků, speciální příprava učitelů v oblasti romistiky a znalosti romského jazyka, přítomnost romských asistentů pedagoga apd.)*
- *část výuky vést v mateřském jazyce, za účelem zabezpečení zpětné vazby, zda děti vůbec probírané látce porozuměly,*
- *školní programy by měly v sobě zahrnovat více multikulturní výchovy, jejichž by bylo odstranit předsudky či rasovou nesnášenlivost,*
- *po vzoru USA vytvořit programy pro práci s dětmi z etnických menšin od 3let věku a do programu zapojit i jejich rodiče, následně z těchto rodičů vybírat romské pedagogické asistenty,*
- *realizace nástrojů směřujících k odstranění tendencí segregovat romského žactvo mimo hlavní vzdělávací proudu a děti z majority, přechod k inkluzivnímu vzdělávání,*
- *podpora romských studentů SŠ/VŠ v podobě finančního pokrytí výdajů spojených se vzděláváním (programy k přijímacím zkouškám, jazykové programy, jízdné, stravné, školní pomůcky, či ubytování apd.)*
- *příprava metodicko-vyukového materiálu a studijních programů v oblasti vzdělávání romského etnika vycházející z jeho specifik a kulturních hodnot pro budoucí učitele na pedagogických fakultách. (zajistil by se tak profesionální přístup pro edukaci romského etnika již o prvním počátku profesní kariéry učitelů)*

Nutno uvést, že některé z uvedených mechanismů, či nástrojů, by bylo žádoucí aplikovat bez rozdílů na etnický původ, tedy pro děti ze všech sociálně slabých rodin, nikoli pouze pro romské. Tento přístup by odstranil případné námitky v oblasti znevýhodňování jedné skupiny obyvatel před druhou. Uvedený přístup se v současné době jeví více než žádoucí, a to vzhledem ke stále zhoršující ekonomické situaci rodin s více dětmi v zemi, které se vzhledem k probíhajícím *reformám* dostávají do platebních neschopností.³¹

Z mého pohledu je pouze otázkou času, kdy obdobné sociální problémy, jakým čelí romská populace, postihne i právě tuto část zadlužených majoritních rodin.

ZAMĚSTNÁNÍ

Bez ohledu na úroveň nezaměstnaných Romů v ČR je nezaměstnanost celospolečenský problém a zvláště pak ta dlouhodobá, která je charakteristická především pro romskou populaci. Je jedním z průvodních jevů jejich sociální exkluze.

³¹ „Už tisíce Čechů, kteří si vzali hypotéku neutáhly splátky a o bydlení přišly. Přitom další tisíce klientů balancují na hraně. „Již dávno neplatí představa, že typickým dlužníkem je nízkopříjmový člověk ze sociálně vyloučených skupin, s nedostatečnou finanční gramotností.“ „V poslední době stále častěji řešíme nesplacení závazků u domácností, které v době uzavření smlouvy byly bonitními klienty a se svými příjmy patřily do minimálně střední třídy (Kavka, K., M.B.A. finance).“ citace: Ginter, J. *Bydlení na splátky neutáhly už tisíce lidí*. In: Právo, 02.3.2013. roč. 23, č. 28, s.1. ISSN 1211-2119.

Ke snižování míry nezaměstnanosti využívá stát tzv. *nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti*, které jsou definovány zák. č. 435/2004Sb.o zaměstnanosti. *Aktivní* politiku státu můžeme označit jako souhrn opatření, směřujících k zajištění maximálně možné úrovně zaměstnanosti. Primárně ji zabezpečuje Ministerstvo práce a sociálních věcí a Úřady práce. Při její realizaci vycházejí ze sociální reality na trhu práce. Při své činnosti spolupracují i s dalšími subjekty, např. neziskovými organizacemi.

Nástroje aktivní politiky zaměstnanosti:³²

- ***rekvalifikace*** – získání nové kvalifikace uchazečem nebo zájemcem o zaměstnání,
- ***investiční pobídky*** – podpora vytváření nových pracovních míst,
- ***veřejně prospěšné práce*** – krátkodobé práce dotované úřady práce pro nezaměstnané, obvykle jde o udržovací a úklidové práce veřejných prostranství a budov,
- ***společensky účelná pracovní místa*** – jde o pracovní místa zřizovaná po dohodě s úřadem práce a s ohledem k umístění uchazečů o zaměstnání, kterým nelze sehnat práci jinak; na zřízení těchto míst dává úřad práce zaměstnavateli příspěvek,
- ***překlenovací příspěvek*** – na vytvoření společensky účelného pracovního místa, lze poskytnout kromě zaměstnavateli také osobě, která přestane být uchazečem a stane se osobou samostatně výdělečně činnou,
- ***příspěvek na dopravu*** – na základě dohody přispívá úřad práce zaměstnavateli, který zajišťuje každodenní dopravu svých zaměstnanců do zaměstnání tam, kde jiná doprava není možná,
- ***příspěvek na zapracování*** – na základě dohody tam, kde zaměstnavatel přijímá uchazeče, kterému úřad práce věnuje zvláštní péči (mladí, staří, postižení),
- ***příspěvek při přechodu na nový podnikatelský program*** – např. přechod na nové technologie, často zaměstnavatel dočasně nepotřebuje tolik zaměstnanců; místo aby je propustil, zaměstná je na poloviční úvazek, ale mzdu do původní výše jim doplatí úřad práce.

Pasivní politikou zaměstnanosti se oproti tomu rozumí přímé zprostředkování zaměstnání a hmotné zabezpečení uchazečů o práci, ve formě životního minima, stanovení minimální mzdy a podpory v nezaměstnanosti. Čím větší je nezaměstnanost, tím je pro stát *pasivní* politika dražší. Přitom ale na *aktivní* politiku zaměstnanosti lze vydat jen to, co zbude po zaplacení *pasivní* politiky zaměstnanosti.

³² Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, Část pátá, Aktivní politika zaměstnanosti, § 104

Nutno konstatovat, že dosavadní realizace uvedených nástrojů zaměstnanosti, ve vztahu k Romům, se jeví jako neefektivní a neúčinné. Dá se říci, že vůči romské populaci to jsou prázdné nástroje. Nemalý podíl na negativní realizaci těchto nástrojů má řada aspektů. Z různých úhlů pohledů je lze rozdělit na *vnější* a *vnitřní*. Mezi ty vnější můžeme např. zařadit demotivující systém sociálních dávek, ten je pro rodiny s více dětmi mnohem výhodnější než honorář za práci. Dalším je dlouhodobě, po generace utvářené xenofobní předsudky ze strany majority, které vedou k znevýhodnění romského etnika na trhu práce, potažmo jejich exkluzi z pracovního trhu. K těm vnitřním pak lze přiřadit nízké ambice Romů ke sebevzdělávání a vzdělání vůbec. V jiných případech neochota romského etnika si aktivně hledat práci, či snahy vůbec pracovat. Jako žádoucí se pro pozitivní integraci Romů do pracovního procesu tedy jeví odstranit oba negativní aspekty.

Možná opatření ke snížení romské nezaměstnanosti:

- *postupná úprava současného demotivujícího systému sociálních dávek, tj. zvýšení minimální mzdy, pracovní poměr musí příjemce sociálních dávek motivovat,*
- *aktivní zvyšování kvalifikace vázané a podmíněné na příjem sociálních dávek,*
- *větší finanční podpora programů vedoucích ke zvýšení vzdělanosti evidovaných romských uchazečů o zaměstnání,*
- *důraznější využití všech nástrojů aktivní politiky, především cílené rekvalifikace méně kvalifikovaných Romů, tj. nejprve příslib zaměstnání a pak cílená rekvalifikace,*
- *při poskytování velkých státních zakázek požadavek, aby součástí smlouvy byla i podmínka na zaměstnávání dlouhodobě nezaměstnaných uchazečů v evidenci ÚP, ve spojení s daňovým zvýhodněním,*
- *spoluúčast romských firem (tzv. sociální podnikání) na zakázkách, na kterých mají města zájem a která budou všem občanům prospěšná,*
- *zaměstnávání středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných Romů, založeno na systému kvót, stejně jako u zdravotně postižených (zabezpečení spoluúčasti Romů na veřejném životě jako je politika, ministerstva, státní organizace, policie, vojsko, apod. viz. modelový příklad),*
- *vytvoření stejných kvót pro méně kvalifikované Romy při státních organizacích, např. zaměstnávat na městských úřadech jako strážné, uklízečky, apod.*
- *státní dohled nad odstraňování diskriminace Romů na trhu práce, spojený s adekvátními sankcemi v případě prokázání diskriminace.*

Některé prezentované návrhy a opatření mohou vyvolat otázku, zda romské etnikum by nebylo zvýhodňováno před majoritou, zda opatření nemají nádech diskriminace jedné části obyvatelstva před tou druhou, což nutně naráží na ústavní úskalí. Jsem však opačného názoru. Otázka kvót, či určitého způsobu zvýhodnění, jedné části obyvatelstva před druhou, není ve světě věc ojedinělá. Potvrzuje to řada opatření, zákonů, či různých způsobů řešení sociální exkluze marginálních skupin obyvatelstva jak z minulosti, tak i ze současné doby. Jako příklad z minulosti lze uvést zavedení tzv. *afirmativních akcí (affirmative action)* ve Spojených státech amerických. V obecné rovině tento pojem zdůrazňoval potřebu odstranit rasové a xenofobní předsudky při zaměstnávání menšin ve Spojených státech amerických pomocí kompenzačních výhod.

„Afirmativní akce jde dále, než je pouze odstranění právních, formálních a institucionálních zábran, které znemožňují určité menšině plně využívat svých práv a realizovat své schopnosti“ (Dvořáková, 2002, s. 269). Programy afirmativních akcí byly zavedeny z důvodu odstranění nepříznivých důsledků diskriminace. Jejich počátky jsou spojené s politikou J.F. Kennedyho, který ve svém exekutivním nařízení v roce 1961 zřídil Výbor prezidenta pro rovné pracovní příležitosti (*President's Committee on Equal Employment Opportunity*). Předmětné nařízení přikazovalo dodavatelům státních zakázek zavést afirmativní akce, v podobě pozitivních opatření a programů, jejichž cílem bylo zajistit aby menšiny byly přijímány do zaměstnání a bylo s nimi zacházeno bez ohledu na jejich rasu, přesvědčení, barvu pleti a národnost (Dvořáková, 2002, s. 270).

Ve stejném duchu pokračoval i další prezident USA L.B. Johnson, který si uvědomoval, že předmětné nařízení nemohlo změnit realitu a především diskriminaci ve vztahu k menšinám. Úřad Kennedyho proto zrušil a jeho pravomoci převedl na Ministerstvo práce. Ve svém exekutivním nařízení v roce 1965 vyhlásil rovnost příležitostí i ve státní správě v podobě pozitivních opatření integrujících Afroameričany do všech agentur a orgánů státní správy. Tímto nařízením byla vázána Federální vláda. Na rozdíl od minulosti již tedy nařízení obsahovalo programy, které umožňovaly rovnost šancí skutečně naplňovat. Největší rozmach dosáhly afirmativní akce za prezidenta R. Nixona a to především revidovaným nařízením Ministerstva práce z roku 1974 (*Revised Order NO.4*), které mělo za úkol analyzovat a hodnotit oblasti, ve kterých dodavatelské firmy,

kteří získávaly federální zakázky, zaostávaly v oblasti afirmativních akcí (Dvořáková, 2002, s. 271). V 70 letech měly tyto akce vliv na stanovení kvót pro jednotlivé rasové a etnické menšiny na amerických univerzitách. V souvislosti s afirmativními akcemi se začal používat pojem „*pozitivní diskriminace*“ (*positive discrimination*), jakož to kritického úhlu pohledu proti zvýhodňování etnických menšin na úkor bílé populace.

Za období prezidentování R. Reagana a G. Busche (staršího) došlo k útlumu afirmativních akcí a naopak politika prezidenta B. Clintna se snažila o jejich oživení. V současné době jsou afirmativní akce spíše na ústupu. „*Politika afirmativní akce prošla různými etapami a změnami, její podobu ovlivňovaly legislativní normy, exekutivní nařízení prezidenta i rozhodnutí Nejvyššího soudu, přinášela pozitivní výsledky i pocity rozčarování.*“ (Dvořáková, 2002, s. 269).

Dle mého názoru má vliv na ústupu afirmativních akcí především současné socio-ekonomické postavení Afroameričanů ve Spojených státech amerických. „*Pozitivním dopadem je především růst afroamerické střední třídy, která zejména profitovala z vládních programů*“ (Dvořáková, 2002, s. 275). Důkazem pozitivních dopadů afirmativních akcí je bezpochybně první prezident Spojených států amerických afroamerického původu Barak Obama. I přes negativní úhel pohledu, mělo zavedení afirmativních akcí v USA výrazný podíl na pozitivní integraci Afroameričanů do všech oblastí společenského života a především jim napomohly získat potřebný kapitál pro tuto integraci a participaci na veřejné moci v zemi.

Na druhé straně jsem si však plně vědom toho, že zavedení afirmativních akcí v ČR by bylo velmi problematické a způsobilo by vlnu nevole u majoritního obyvatelstva, pro které je Rom pouze synonymum špatností, kriminality a xenofobních nálad. Jen těžko je představitelná vidina politické strany, která by na úkor svých volebních preferencí zdůrazňovala zavedení afirmativních akcí eliminujících sociální exkluzi romského obyvatelstva v ČR. Je třeba si však uvědomit, že pozitivní diskriminace je v ČR dle platné legislativy uplatňovaná zák. č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, a to ve vztahu ke zdravotně postiženým. Zákon zavazuje zaměstnavatele s více než 25 zaměstnanci zaměstnávat osoby se zdravotním postižením s povinným podílem 4%. V určitém slova smyslu se jedná rovněž o afirmativní akce,

nad kterými se majorita nepozastavuje. Z tohoto úhlu pohledu by mohl předmětný zákon být aplikován i pro sociálně znevýhodněné romské obyvatelstvo.

Vraťme se ale zpět do aktuálních podob kvót, které reflektují současnost. Jako aktuální příklad lze uvést přijetí směrnice Evropské komise, která pod hrozbou sankcí zavádí kvótu, která ženám garantuje nejméně 40% podíl ve vedení společnosti a to do roku 2020.³³ Dalším příkladem může být Brazílie, kde Federální senát schválil zákon zavádějící kvóty na vysokých školách, kterým se rezervují místa studentům dle rasového původu jednotlivých brazilských států. Brazilský nejvyšší soud rozhodl, že kvóty jsou ústavní.³⁴

Zavedení kvót by dle mého názoru mělo podobu tzv. *vyrovnávacích akcí*, které by v relativně krátkém časovém horizontu přinesly viditelné změny při řešení sociální exkluze Romů v ČR, stejně tak jak Afroameričanům v USA. Výsledkem by bylo to, že by se velké procento Romů změnilo z příjemce sociálních dávek na daňového poplatníka. Opětovně by docházelo k sociálnímu začleňování Romů do společnosti a k pozitivnímu ovlivnění soužití s majoritou.

Prezentované opatření by měly charakter časově limitovaných *vyrovnávacích akcí*, za účelem nápravy a odstranění chyb a křivd minulých vlád vůči romskému etniku, včetně těch před rokem 1989. Cílem by měla být náprava negativních důsledků dlouhodobé sociální exkluze romské populace. Chyb, které způsobily hluboký sociální propad a vyloučení romského etnika na společenském životě a rozhodovacích procesech v zemi. V žádném případě by se nemělo jednat o trvalý mechanismus zvýhodnění pouze jedné etnické skupiny obyvatel.

Jako modelový příklad *vyrovnávací akce* lze uvést projekt na přípravu Romů pro přijetí k Policii ČR.³⁵ Tento projekt vycházel z vize a projektu pro-romského aktivisty p. Zdeňka Gužiho z Havlíčkova Brodu, který reflektoval absenci Romů v řadách Policie

³³ (online). (2012-11-14). Dostupné na [www:<http://www.zpravy.ihned.cz/svet-evropa/c1-58534350-evropska-komise-odsouhlasila-kvoty-pro-zastoupeni-zen-vedeni-firem>](http://www.zpravy.ihned.cz/svet-evropa/c1-58534350-evropska-komise-odsouhlasila-kvoty-pro-zastoupeni-zen-vedeni-firem)

³⁴ (online). (2012-08-08). Dostupné na [www:<http://www.novinky.cz/zahranicni/amerika/275477-brazilie-zavadi-kvoty-na-univerzitach-p-absolventy-statnich-skol-i-podle-rasy>](http://www.novinky.cz/zahranicni/amerika/275477-brazilie-zavadi-kvoty-na-univerzitach-p-absolventy-statnich-skol-i-podle-rasy)

³⁵ blíže k projektu: FERENC, M. *Příčiny sociálně patologických jevů u romského etnika v České republice*. Brno, 2008. Bakalářská práce (Bc.).UTB Zlín, IMS, Fakulta humanitních studií, IMS: Brno, 2008-03-31. s. 57-58.

a Armády ČR. Svou vizi zhmotnil zpracováním projektu, který v roce 1998, kdy napomohl 11 romským absolventům k přijetí do řad policie. Ve stejném duchu pak pokračovala Střední policejní škola MVČR v Brně. Na základě rozhodnutí ministra vnitra byl v roce 1999 zpracován pilotní projekt, pod názvem: „*Příprava pro občany národnostních menšin k přijetí do služebního poměru příslušníka Policie ČR*“. Na vysvětlenou je nutno uvést, že projekt byl zpracován a realizován v návaznosti na vstup ČR do EU. Česká republika byla před svým vstupem kritizována za to, že v řadách policie není dostatečné zastoupení etnických menšin nebo spíše žádné či mizivé procento. Gužihovo vize a jeho přepracovaný projekt se tak stal nosným a ideálním prostředkem pro splnění požadavku, který byl na ČR kladen, ze strany evropských struktur.

Celé zvýhodnění *vyrovnávací akce* pro uchazeče z menšin spočívalo v tom, že na rozdíl od majoritních uchazečů, byli ti z menšin řádně připraveni na vstupní podmínky k přijetí do řad policie a to v rámci přípravného kurzu v délce 4 týdnů. Náklady na tento kurz byl finančně zajištěn ze sponzorského daru velvyslanectví Velké Británie v Praze. Předchozí legislativa dále umožňovala přijetí uchazeče do řad Policie ČR bez požadavku maturity, kterou si však po úspěšném přijetí do služebního poměru musel uchazeč do určité doby doplnit. Výsledky projektu byly více než uspokojivé. Od roku 2000 bylo realizováno 9 přípravných kurzů s celkovým počtem 107 uchazečů, přičemž 30 z nich úspěšně absolvovalo kurz a bylo přijato k Policii ČR. Nutno uvést, že 23% úspěšnost byla dvojnásobná, ve srovnání s výsledky výběrových řízení na jednotlivých Okresních ředitelstvích P ČR. Kladně byl projekt hodnocen i stanoviskem ambasády Velké Británie v Praze a především pak ve výroční zprávě Evropské komise proti rasismu a intoleranci.

„Kladně a nezávisle hodnotím tento projekt i já, jelikož mi v roce 2000 napomohl stát se policistou České republiky. Umožnil mi dosažení středoškolského vzdělání a postupu na společenském žebříčku. Poskytl mi sociální jistotu, respekt a uznání nejen u romské komunity, ale i části majoritní společnosti. Byl startovacím motorem pro mé další vysokoškolské studium.“ (Ferenc, 2008, s. 58)

V současné době je podobný projekt realizován Střední policejní MV v Holešově, pod názvem: „*Vzdělávání národnostních menšin*“. Koncipován je však pouze pro žáky

národnostních menšin s velmi dobrým prospěchem, což je zcela v rozporu s vizí předchozích projektů, potažmo myšlenkou p. Gužiho. Do jisté míry na tom má vliv i účinnost zákona č. 361/2003 Sb. o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, který s výjimkou pro vzdělání již nepočítá. Je škoda, že po vstupu ČR do EU veškeré pádné argumenty pro zachování uvedeného projektu, ve své stávající podobě, nedokázaly přesvědčit naše zákonodárce. Je proto otázkou, zda integrace Romů do řad P ČR nebyla důležitá pouze pro vstup ČR do evropských struktur. Nabízí se však ještě možnost integrace Romů do struktur Armády ČR, kde požadavek dosažení úplného středoškolského vzdělání není překážkou pro přijetí. V této souvislosti lze poukázat i na kvóty pro zastoupení žen v armádě nejenom v ČR, ale i v zahraničí. Nutno tedy konstatovat, že myšlenka a vize p. Gužiho o integraci Romů do ozbrojených složek ČR je i v této oblasti stále živá.

BYDLENÍ

Nízká kvalita bydlení patří bezesporu k nejpálčivějšímu problému romské populace, je charakteristickým rysem jejich sociální exkluze vůbec. Život v nedůstojných a ponižujících podmínkách vyloučených lokalit³⁶, či ubytoven s nulovou nadějí na změnu k lepšímu je líhni patologických jevů, které jsou trnem v oku majoritní společnosti. „Zásadní roli při řešení bytové situace obyvatel sociálně vyloučených romských lokalit hraje obecní bytová politika, která ovlivňuje vznik těchto lokalit, zároveň však může přispět k zabránění jejich šíření či přímo iniciovat jejich zánik.“ (Kocáb, 2010, s. 45)

V této souvislosti je třeba poukázat na zákon obcí³⁷, který v obecně rovně stanoví, že do samostatné působnosti obce náleží mimo jiné uspokojování potřeby bydlení občanů obce, a to v souladu s místními předpoklady a místními zvyklostmi, avšak jim neukládá žádnou povinnost. V praxi pak dochází k tomu, že obce samy svou krátkozrakou bytovou politikou romské obyvatelstvo katapultují do ghettových lokalit

³⁶ „Jako sociálně vyloučenou romskou lokalitu označujeme prostor obývaný skupinou, jejíž členové se sami považují za Romy a/nebo jsou za Romy označováni svým okolím, a jsou sociálně vyloučeni. Na jedné straně se může jednat o jednotlivý dům, ve kterém žije několik jednotlivců či rodin, nebo celou městskou čtvrť čítající několik stovek nebo dokonce tisíc obyvatel na straně druhé.“ citace: Gabal Analysis & Consulting. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Zadávatel projektu: MPSV a Rada vlády ČR pro záležitosti romské komunity. Praha: 2006. s. 10.

³⁷ §2 zák. č. 128/2000Sb. o obcích.

a velkou měrou tak vědomě přispívají k jejich segregaci a životu v sociální exkluzi. Jedním z mnoha modelových příkladů zbavování se ekonomicky slabých romských domácnosti s dětmi, popřípadě neplatičů, je prodej bytového domu do soukromého vlastnictví. Jednoduše řečeno, obce, či města se snaží vyčistit plánované průmyslové zóny od Romů a proto bytové domy prodávají, avšak zpravidla s podmínkou nutné rekonstrukce do určitého termínu. Vlastník domu následně uplatňuje vůči nájemníkům stále vyšší finanční nároky na nájemném s cílem rodiny z domu co nejdříve vystěhovat a realizovat své podnikatelské záměry v plánovaných průmyslových zónách (v řadě případech v součinnosti s prodávajícím).

Pod záminkou nutnosti rekonstrukce bytového domu poskytne rodinám nový vlastník náhradní ubytování na ubytovnách, které již předem zakoupil a připravil v jiném městě na odlehlých periferiích nebo čtvrtích. Tímto přesídlením dochází k umělému vytváření nových ghett a především sociálním nepokojům.³⁸ Obce tímto způsobem přenechají „špinavou práci“ na ziskuchtivých podnikatelích, kteří parazitují na těch nejchudších. Jedná se parazitující podnikání, založeném na čerpání příspěvku na bydlení v rámci státní sociální podpory³⁹, či doplatku na bydlení⁴⁰, který stát směřuje do tržního nájemního bydlení pro sociálně slabé rodiny. Směřuje ho do bydlení na ubytovnách, kde vícečlenné rodiny s dětmi obývají jednu místnost bez sociálního zařízení, kde výše nájemného a služeb dosahuje stejné úrovně jako nájemné za třípokojový byt v panelovém domě, který je však pro tyto rodiny z různých důvodů nedostupný (kauce, rasové předsudky, ap.). Směřuje ho do bydlení, kde malé děti žijí ve špatných hygienických podmínkách, v bídě, alkoholu, krádežích, prostituci a drog. *„Výhradní orientace bytové politiky na příspěvek na bydlení může vést k inflaci nájemného (například v nekvalitních ubytovnách pro rizikové skupiny domácností) a tak i neefektivním výdajům státu.“*⁴¹

³⁸ „ Incidenty zmapované v posledních měsících lze vnímat jako signál sociálně-ekonomického pnutí a projevů sociálně-vyloučené oblasti. Projevy extremismu, resp. obecně rasově motivované incidenty, jsou zde sekundární. Hlavním motivem jsou zjevně sociální, ekonomické a demografické faktory, včetně sociálního vyloučení. V této souvislosti jsou často představiteli místní samosprávy akcentovány problémy dlouhodobé nezaměstnanosti, nárůstu kriminality anebo vznik ghett, kde se zdržují sociálně vyloučení občané, často z jiných regionů republiky.“ Ministerstvo vnitra a Policie ČR. *Události ve Šluknovském výběžku*. Praha, 2011. 32 s.

³⁹ Zák. č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře.

⁴⁰ Zák. č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi.

⁴¹ Autorský tým: oddělení Socioekonomie bydlení. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. *Certifikovaná metodika Garantované (sociální) bydlení*. Praha, 2011, s. 6-7.

Obce tak vědomě zbavují sociálně slabé rodiny s dětmi a nízkopříjmové skupiny obyvatelstva jako jsou i senioři, státní ochrany v oblasti bydlení. Přímá intervence ze strany obcí se snižuje i v důsledku zprivatizovaného bytového fondu. „*Obce podle odhadů do konce roku 2010 zprivatizovaly více než 70 % svých bytů, které získaly od státu na začátku ekonomické transformace.*“⁴² Počet obecních bytů je proto velmi nízký. V případě, že se nějaké nájemní byty uvolní, obce je pronajmou za tržních podmínek a na základě kritérií, které znemožňují většině sociálně vyloučených Romů je získat. Všeobecnou praxi je to, že uvolněné byty lepší kategorie v neromských čtvrtích, či lokalit, jsou přednostně nabízeny majoritnímu obyvatelstvu, zatímco uvolněné nájemné byty z romských enkláv pouze Romům. V případě odmítnutí bytu je Romům předestřeno, že jiný byt pro ně není momentálně k dispozici a pokud chtějí někde bydlet, tak ho musí přijmout nebo si hledat byt někde v podnájmu.

Možné mechanismy ke zlepšení v oblasti bydlení

- *změna v systému vyplácení příspěvku na bydlení v rámci státní sociální podpory a doplatku na bydlení, tak, aby z předmětné státní sociální podpory neprofitovaly, podnikatelské subjekty provozující ubytovny, kde kvalita bydlení zcela nekoresponduje přemrštěným cenám,*
- *změna, či úprava zák. č. 128/2000Sb. o obcích, tak, aby obcím ukládala povinnost zajistit důstojné nebo vhodné ubytování pro všechny své občany, (účelem a hlavním cílem by bylo eliminovat umělé vytváření ghett a zajištění přímé intervence obcí při jejich demontáži a řešení bytové politiky Romů vůbec),*
- *podpora a rozvoj programů sociálního (garantovaného) bydlení pro cílové skupiny obyvatelstva,*
- *odstranění diskriminačních praktik a kritérií pro získávání nájemných bytů z bytového fondu měst, nastavení transparentního a spravedlivého systému jejich pronajímání,*
- *zavedení vícestupňového (tzv. prostupného) bydlení,*
- *podpora sociální práce a sociálních služeb k zajištění kompetencí cílových skupin, za účelem dlouhodobého udržení nájemního bydlení a programů prevence jeho ztráty.*

⁴² tamtéž

Sociální bydlení

Dotační programy pro rozvoj sociálního bydlení sice nabízí Ministerstvo práce a sociálních věcí, Státní fond rozvoje bydlení a EU, avšak v České republice stále chybí zákonná úprava, která by sociální bydlení blíže definovala (s výjimkou definice pro zachování snížené sazby DPH pro novou bytovou výstavbu) a rovněž stanovila povinnost tuto bytovou potřebu občanům poskytovat.

Metodika garantované (sociální) bydlení má obecně za cíl zvýšit dostupnost kvalitativně standardního, velikostně přiměřeného, prostorově nevyločeného a dlouhodobého nájemního bydlení pro domácnosti.⁴³ Z tohoto pohledu se jeví jako východisko v oblasti bydlení nízkopříjmových skupin obyvatelstva, potažmo Romů, jeho adekvátní podpora na centrální úrovni. Jako žádoucí se jeví pro cílové skupiny obyvatelstva, či domácností, na které měl negativní dopad zprivatizovaný bytový fond a následně v dalších letech i deregulace tržního nájemního (byla dovršena v roce 2012). Potřeba větší podpory sociálního bydlení s přímou intervencí státu se jeví jako žádoucí i z řady jiných důvodů, např. stále zvyšujícího se počtu vyloučených lokalit a obyvatelstva bez domova. Ztráta střechy nad hlavou má přímou souvislost se ztrátou zaměstnání, v důsledku čehož se stále více domácnosti ocitá v platební neschopnosti a schopnosti si dlouhodobě kvalitní bydlení udržet. Na celkovém snížení životní úrovně v zemi má především vliv aktuální stagnace hospodářského růstu (krize) v zemi, na který vláda reaguje reformní politikou v podobě škrťů ve všech rozpočtových kapitolách, především té sociální. Nemalý vliv na platební neschopnosti domácností má i neúměrné zvyšování cen energií, potravin, zdravotních a veřejných služeb. Lze předpokládat zvýšení počtu osob bez střechy nad hlavou i v důsledku řady změn zákonných úpravách, které se přímo dotýkají, či souvisí s oblastí bydlení, např. nový Občanský zákoník⁴⁴, či novela zákona o pomoci v hmotné nouzi.⁴⁵

⁴³ Autorský tým: oddělení Socioekonomie bydlení. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. *Certifikovaná metodika Garantované (sociální) bydlení*. Praha, 2011, s. 9.

⁴⁴ Zák. č. 89/2012Sb, Občanský zákoník (účinnost od ledna 2014, umožní vlastníkům bytu ukončit nájemní vztah k bytu okamžitou výpovědí, pokud nájemce nezaplatí nájem za tři měsíce)

⁴⁵ Novela zák. č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi dává v život nový „příspěvek na náklady na bydlení“, který slučuje příspěvek na bydlení v rámci sociální podpory a doplatek na bydlení v rámci pomoci v hmotné nouzi. Zatímco dle dnešní legislativy platí, že kdo vynakládá z příjmu více než 30% (resp. 35%) na bydlení (spolu se všemi poplatky, energiemi apod.), má nárok na pomoc státu, novela tuto hranici posouvá na 50%.

„V České republice je veřejná podpora v oblasti bytové politiky dosud prokazatelně vychýlena ve prospěch vlastnického bydlení, což samo o sobě snižuje její efektivnost, tedy zacílení na skutečně potřebnou (znevýhodněnou) část populace.“⁴⁶ V oblasti sociálního bydlení lze proto spatřovat jedno z východisek dlouhodobého nájemního bydlení pro skupiny obyvatel s jasně vymezenými příjmy, které není zaměřeno na dosahování zisku.

Zkušenosti ze zahraničí poukazují na to, že forma a podoba sociálního bydlení by neměla mít podobu státem řízené masové výstavby lokalit sociálního bydlení. Bylo by to kontraproduktivní, z důvodu toho, že by opět vznikaly prostorově vyloučené lokality sociální slabých domácností. „Sociální bydlení dnes zahrnuje řadu programů pro různé cílové skupiny, řadu aktérů provozujících takové bydlení (stále více i soukromých pronajímatelů) i řadu právních forem bydlení (včetně bydlení polo-vlastnického či sdíleného vlastnictví).“⁴⁷ V současné době probíhá na několika místech v ČR *Pilotní projekt garantovaného (sociálního) bydlení*, který je založen na individuální odpovědnosti nájemníků a aktivním zapojení neziskových organizací, které cílovým skupinám nabízí dobrovolné sociální služby v oblasti bydlení.⁴⁸

Vícestupňové (tzv. prostupné) bydlení

Model vícestupňového (tz. prostupného) bydlení je již dnes, ze strany některých obcí a neziskových organizací, aplikován i v českém prostředí. Je založen na individuálním postupu mezi jednotlivými stupni bydlení s doprovodným sociálním programem. Pro řešení problematiky bydlení Romů se proto jeví jako vhodný model.⁴⁹

Možný model (z pohledu autora diplomové práce):

1. stupeň: ubytování na ubytovnách, které by mělo sloužit výhradně jako *krizové* bydlení pro osoby a domácnosti se ztrátou střechy nad hlavou z různých socioekonomických důvodů. Velmi důležitá by byla v tomto případě sociální práce s klienty, především za účelem jejich ekonomické a sociální stabilizace (zajištění sociálních dávek, školní docházky dětí apd.) a jejich integraci do pracovního proces.

⁴⁶ Autorský tým: oddělení Socioekonomie bydlení. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. *Certifikovaná metodika Garantované (sociální) bydlení*. Praha, 2011, s. 6-7.

⁴⁷ tamtéž

⁴⁸ viz. blíže k projektu: Vláda České republiky. ŠIMUNKOVÁ, M., zmocněnkyně vlády pro lidská práva. *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2011–2015*. Praha: Úřad vlády ČR, 2011. s. 22-23.

⁴⁹ viz. blíže: *Vytvoření systému prostupného bydlení*. Agentura pro sociální začleňování, Úřad vlády ČR. (online). (2013-03-17). Dostupné na [www:http://www.socialni-zaclenovani.cz](http://www.socialni-zaclenovani.cz)

2. stupeň: byl by určen pro klienty, kteří již mají zaměstnání, popřípadě rodiny s dětmi, pro které je z hlediska výchovného procesu život na ubytovnách zcela nevhodný. Ubytování by probíhalo v chráněných *sociálních bytech*, které by byly poskytovány neziskovými organizacemi, či obcemi. Udržení tohoto typu bydlení by bylo podmíněno časovým omezením a vázáno na úzkou spolupráci klientů s terénními sociálními pracovníky. Účelem by byla kontrola klienta při plnění si platebních povinností spojených s bydlením, která by měla směřovat k tomu, aby si klient tyto návyky vytvořil a upevnil. Dále rovněž zajištění školní docházky nezletilých dětí a pomoc při jejich školní přípravě. V případě platební neschopnosti, či jiných problému, by byla tímto způsobem zajištěná včasná intervence ze strany terénních sociálních pracovníků.

3 stupeň: plná integrace klientů (s dobrou platební morálkou) do tržních nechráněných nájemních vztahů na základě řádné nájemní smlouvy. I v tomto stupni by měl klient možnost (nikoli již povinnost) spolupracovat se sociálními pracovníky. V případě hrozby ztráty nájemního bytu, či jiných sociálních problémů, by měl klient možnost vše řešit se sociálním pracovníkem, popřípadě vrátit se zpět do 2. stupně.

5.2 Sociální práce s komunitou Romů

Navrátil (a kol. 2003, str. 49) pojímá komunitní sociální práci jako jednu z hlavních metod sociální práce. „*Sociální práce s komunitou je výrazně sociologicky orientována. Přesto, že čerpá z vlastních vědeckých poznatků a zkušeností, je naukou interdisciplinární. Její specifikum spočívá v tom, že pomáhá lidem v konkrétních životních situacích v určitém územním celku, bez ohledu na to, zda jde o jednotlivce, skupinu nebo celou komunitu*“ (Mühlpachr a kol., 2011, s. 123). Z tohoto úhlu pohledu lze sociální práci s komunitou chápat jako teoreticko-praktickou disciplínu, která vychází z mnoha vědních oborů jako je např. sociální pedagogika, speciální pedagogika, sociologie, právo, či sociální patologie. Jejím hlavním cílem je řešit na profesionální úrovni problémy jedinců nacházejících se v obtížných životních situacích. Kaleja (2011, s. 17) vymezuje oblasti poskytovaných služeb sociální práce jako *preventivní, terapeutické, rehabilitační, intervenční a pečovatelské*. Ve vztahu k romské problematice se sociální komunitní práce pojí především s životem romské komunity v sociálně vyloučených lokalitách.

Významnou metodou řešení romské problematiky v sociálně vyloučených lokalitách v rámci sociální práce s komunitou Romů je tzv. *terénní sociální práce*.⁵⁰ Již z názvu

⁵⁰ Terénní sociální práce je z hlediska zákona o sociálních službách realizována prostřednictvím terénních forem sociálních služeb. Sociální službou se přitom podle §3 a) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách rozumí činnost nebo soubor činností zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení.

Lze odvodit, že tato práce má praktickou povahu a jejím těžištěm působení je terén, tedy přirozené prostředí osob sociálně vyloučených lokalit. Při řešení sociální exkluze je touto sociální činností zajištěn kontakt sociálně vyloučené osoby s institucemi a především jeho aktivní účast při řešení své životní situace.

Terénní sociální práce je založena na důvěře a spolupráci mezi klientem a sociálním pracovníkem. Sociální pracovník přichází za klienty přímo do jejich prostředí, kde zjišťuje okolnosti jejich problémů. Snaží se porozumět individuální situaci klienta a věnuje jejich případu podstatně více času, než si to mohou dovolit úředníci ze svých kanceláří. Mapuje a diagnostikuje problémy členů vyloučených lokalit a navrhuje optimální řešení problémů jednotlivce i celé vyloučené komunity. Z mého pohledu se terénní sociální práce jeví jako primární nástroj sociální inkluze.

Základní metody práce terénního sociálního pracovníka: (Gorniaková, et. al., 2003)

- **rozhovor s klientem** - jedná se o neformální konverzaci s cílenými dotazy, které zjišťují klientovu situaci při řešení problémů; rozhovorem se udržuje a prohlubuje vztah mezi klientem a pracovníkem, což je pro sociální činnost více než žádoucí,
- **vyjednávání** - pracovník se účastní jednání mezi klientem a úřady (případně dalšími subjekty) nebo toto jednání sám vede nebo pouze klientovi radí; tato činnost záleží na komunikativních schopnostech klienta,
- **doprovod** - doprovod je účinný způsob jak docílit, aby se klient někam dostavil, jeli třeba, sociální pracovník klienta doprovodí na úřad, či do nového zaměstnání, ap.
- **koordináční činnost** - koordinuje činnosti, do kterých se zapojují klienti (např. brigáda na úklid okolí domu); vyhledává dobrovolníky nejlépe přímo z ghetta a dohlíží na jejich činnost,
- **konzultace s odborníky** konzultuje vybrané problémy s odborníkem z oblasti sociální práce, právníkem, lékařem, rodinným či pedagogickým poradcem, odborníkem na drogovou problematiku,
- **kontakt s dalšími institucemi a organizacemi** - udržuje kontakt s protidrogovými centry, občanskými poradnami, charitami, školami, pedagogicko-psychologickými poradnami, orgány státní správy a samosprávy, odborem sociálně právní ochrany dětí, policii,
- **pomoc s listinami** - vzhledem k vysokému procentu negramotných osob vyloučených lokalit je tato pomoc dosti významná, jedná se o různé vyplňování, či vysvětlování úředních listin a v řadě případech i ochrana klienta z důvodů poškození svých zájmů při podpisu dokumentů, popřípadě možnosti dovolání se svých práv.

Zájmové oblasti terénní sociální práce:⁵¹

- **neplacení a dluhy** - vede klienta k přijetí odpovědnosti za placení závazků (nájemného, služeb, stravného, apod.); vyjednává se samosprávami a vlastníky bytů nejvhodnější přístupy k dlužníkům, tak by nedocházelo k narůstání dluhu,
- **bydlení** - pomáhá rodinám při jejich snaze vymanit se z prostředí ghatt; pracovník radí klientovi při podpisu nájemní nebo ubytovací smlouvy,
- **docházka dětí do školy** - vytváří prostor pro spolupráci školy s klienty; cílem je zajistit, pravidelnou školní docházku, rozvoj dětí a jejich motivaci ke studiu pomáhá rodinám, ve kterých nejsou podmínky pro domácí přípravu dětí, zajišťuje dobrovolníky pro doučování dětí,
- **volný čas dětí a mládeže** - zprostředkovává nebo iniciuje volnočasové aktivity; při realizaci aktivit spolupracuje s dobrovolníky a místními neziskovými organizacemi,
- **zvyšování kvalifikace, hledání zaměstnání** - při ztrátě zaměstnání nebo dlouhodobé nezaměstnanosti vyhledává pro klienta nejlepší možnosti, jak uspět na trhu práce (rekvalifikace, školení, brigády apd.),
- **prostituce, dětská delikvence** - poskytuje poradenství mladým klientům s cílem zmírnit následky jejich života v sociálně patologickém prostředí; spolupracuje s odděleními sociální prevence a sociálně právní ochrany dětí a také s úředníky probační a mediační služby,
- **lichva** - udržuje přehled o službách lichvářů v lokalitě, v případě potřeby spolupracuje s policií,
- **konflikty** - pomáhá zmírňovat případné konflikty mezi lidmi v ghettu, konflikty klienta s úřady nebo ostatní majoritou, v krizových situacích je prostředníkem pro urovnání konfliktu.

Základní odborné předpoklady terénního pracovníka upravuje zákon o sociálních službách (zák. č. 108/2006Sb.) Terénní sociální práce je realizována neziskovým nebo veřejnoprávním (státním) sektorem. Oba modely jsou si rovnocenné, rozdíl je pouze ve zdrojích financování. Zatímco co neziskový model je financován z různých nadačních fondů (české i zahraniční) a grantových programů, či soukromých darů, ten veřejnoprávní je financován ze státního rozpočtu. Výhodou neziskového modelu je to, že sociální pracovníci jsou přímými zaměstnanci organizace, což umožňuje efektivnější koordinaci jejich práce. Naopak nevýhodou je jejich nestabilní finanční zabezpečení a možnosti rozpočtové kapitoly. Mezi výhody veřejnoprávního modelu patří především stabilní finanční zabezpečení ze státního rozpočtu. Mezi nevýhody úzké

⁵¹ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, Část osmá, § 109-110, Část devátá, § 115-116.

zaměření terénní sociální práce a špatná metodická činnost a získávání odborných kompetenci jednotlivých sociálních pracovníků.

5.3 Participace romské populace na veřejné moci

*Participace*⁵² romské populace na veřejné moci a rozhodovacích procesech v České republice je v současné době zcela nulová. I přes to, že Romové patří mezi nejpočetnější etnickou skupinu v zemi, nemá romská menšina žádné svého zástupce v Parlamentu ČR. Z mého pohledu je tento stav pro romskou populaci více než nepříznivý. Významný podíl na této nulové participaci má především velmi slabé a malé procento romská reprezentace a především neexistence silné pro-romsky orientované politické strany.

Počátky snah Romů participovat se na veřejné moci v českých zemích jsou spojeny s rokem 1968, tedy ještě před rokem 1989 za komunistického režimu. Tyto ambice vyvrcholily v roce 1969, kdy byly tehdejší Ministerstvem vnitra schváleny stanovy první uznané romské organizace v českých zemích – Svazu Cikánů-Romů (dále SCR). Do roku 1972 registroval SCR asi 8500 členů. „*V rámci SCR existovaly krajské, okresní i místní organizace*“ (Kaleja, Knejp (eds.) 2009, s. 55). Požadavky SCR směřovaly k participaci Romů v rozhodovacích procesech státních orgánů, dále jeho činnost byla zaměřena na odstranění případů diskriminace a na požadavcích vzdělávání Romů. Dále na zastoupení romské reprezentace ve volených a výkonných orgánech komunistického režimu, podporu vědeckého výzkumu romské kultury a prosazování svébytnosti Romů jako národnostní menšiny apd. „*Z prosazování národnostních požadavků však měly tehdejší státní a stranické orgány obavu*“ (Kaleja, Knejp (eds.) 2009, s. 56.). Činnost SRC byla ukončena (zrušena) v roce 1973 v důsledku normalizačních procesů. „*Normalizace, která následovala po Pražském jaru, dala jasně najevo, že šlo o krátkodobý experiment, a v roce 1973 byly všechny cikánské organizace rozpuštěny, neboť „nezvládly naplnit svou integrační funkci*“ (Fraser, 2002, s. 231).

Z pohledu Schustra (Kaleja, Knejp (eds.), 2009) bylo zrušení SCR historickou chybou a násilným přetržením slibně se rozvíjejícího vývoje. Stejného názoru zastávám

⁵² *Participace* - (z lat. *partem capere*, mít podíl) znamená sdílení něčeho, účast nebo podílení se na něčem.

i já, jelikož následně uplatňovaná asimilační politiky vůči romské populaci zapříčinila její hlubokou kulturní a sociální destrukci v současnosti.

Po listopadu 1989 se opět projeví politické ambice romské reprezentace a to v rámci politického uskupení Romská občanská iniciativa (dále ROI), která v roce 1990 zaznamenala úspěch ve volbách, kdy do poslaneckých lavic usedlo za různé politické strany celkem 11 Romů. V následujících parlamentních volbách v roce 1992, však ROI zcela propadla, do parlamentu se nedostal žádný její představitel (výjimkou byl kandidát romského původu Ladislav Body, který kandidoval za KSČ).⁵³

Dnešní ambice Romů participovat se na veřejné moci v zemi je více než problematická, avšak ne nemožná. Z mého pohledu však není možné vycházet z představy, že lze řešit všechny sociální rozdíly vytvářené dlouhodobým znevýhodňováním a absencí Romů na veřejném životě v zemi, ve stylu „o nás, bez nás“, tedy o Romech, bez jejich aktivní participace v rámci orgánu samospráv obcí, měst a Parlamentu ČR. Východisko lze hledat ve *strukturalismu* a jeho pojetí integrace, který se pojí s tzv. *akomodacním přístupem*. V podstatě to „je obdoba *afirmativních akcí v oblasti sociální. Jde o cílené zohledňování etnických (kulturních) menšin v procesech politické participace*“ (Navrátil a kol., 2003, s. 29).

Navrátil *akomodaci* vysvětluje slovy Barši (1998), který ji v obecné rovině definuje jako souhrn opatření, kterými orgány moci ve státě, včetně politických stran a parlamentů, zohledňují etnicko-kulturní rozdíly a obsazují své kandidátské listiny a státní úřady v rámci samospráv a zastupitelstev příslušníky menšin, aby předešly, či případně překonaly nebezpečí jejich politické segregace a odcizení (Navrátil a kol., 2003).

Z dalšího úhlu pohledu v oblasti strategie politické participace Romů lze uvést tzv. *liberální pluralismus*. Ten naopak vychází z představy a principu rovných příležitostí s požadavkem uplatňování stejné zásady rozhodování s ohledem na znevýhodněné skupiny. „*S liberálním přístupem se pojí tzv. asimilační přístup k politické participaci menšin*“ ((Navrátil a kol., 2003, s. 29).

⁵³ Situace Romů v letech 1989-1992. (online). (2013-03-19). Dostupné na [www: http://www.romove.radio.cz/cz/clanek/18896](http://www.romove.radio.cz/cz/clanek/18896)

Z uvedených nástinů politických strategií lze vycházet i při participaci Romů na politické moci v rámci samospráv obcí, krajských zastupitelstev i Parlamentu ČR. Možným mechanismem participace Romů (či jiných etnických menšin) na politickém dění v naší zemi je přijetí jejich reprezentantů na volitelných kandidátkách parlamentních stran. V praxi by to pak vypadlo tak, že dle systému poměrného zastoupení by měly politické strany povinnost vyčlenit (uvolnit) volitelná místa ze svých kandidátek pro romskou, případně i jinou zastoupenou menšinu v zemi. Podobný mechanismus participace menšin na veřejné moci funguje i v řadě jiných zemí jako např. v Rumunsku a Maďarsku, kde jsou místa v samosprávách státních institucí garantována pro menšiny zákonem. Dalším příkladem může být Chorvatská republika, kde Ústava zaručuje všem příslušníkům národnostních menšin právo na zastoupení v Chorvatském parlamentu Saboru. Dle mého názoru by takováto participace mohla pozitivně ovlivnit dosavadní legislativní opatření při řešení romské problematiky, která se pro naši zemi jeví jako nedosažitelný cíl.

Argumentace oponentů, že Romové nemají zastoupení v parlamentu z důvodu jejich neschopnosti se zorganizovat nebo z důvodu toho, že v současné době se k romskému občanství hlásí mizivé procento Romů, považuji za krátkozraké, a to vzhledem k závažnosti sociální exkluze Romů, která je svým dnešním rozsahem nositelem sociálních nepokojů v zemi. V historickém kontextu byla (a stále je) snaha Romů zapojit se do společenského dění v zemi, avšak asimilační a segregační politika všech vlád vůči Romům toto zapojení nedovolovala (jí) a směřovala ke kulturní a socio-ekonomické destrukci Romů. Při uplatňování uvedeného mechanismu je třeba vycházet ze slov Šiklové (a kol., 1999), která poukazuje na to, že Romové sami sebe ve své historii nikdy profesionálně neorganizovali do jednotného národního či státního útvaru a tudíž nemají takovou zkušenost jako majorita při formování svého národa v minulém století. Autorka vychází z faktu, že romské společenství tvořila vždy rodina nebo kmen, ale nikdy to nebylo společenství, které by hájilo zájmy všech Romů.

Otázkou tedy zůstává, kdo a z jakého titulu má dnes vlastně právo legitimně jednat, rozhodovat a zastupovat nepočetnější romskou menšinu a její problémy u nás? Je to opravdu pouze majoritní společnost z titulu většiny a své nadřazenosti?

5.4 Shrnutí

Do současné doby neexistuje obecná politika státu v oblasti zlepšení vzdělanosti, zaměstnanosti a bytové politiky, ve vztahu k romské komunitě, která by systematicky, koncepčně a dlouhodobě tyto problémové oblasti řešila. Lze konstatovat, že všechny naše vlády od roku 1989 deklarují „*v papírové podobě*“ různé krátkodobé, či dlouhodobé strategie a koncepce řešení romské otázky, ve kterých vyjadřují snahu situaci řešit, avšak v reálu to vypadá tak, že jedna strategie a koncepce střídá druhou se stejně negativním výsledkem. Dosavadní koncepční kroky k integraci Romů se potýkají s finančním zabezpečením, či nevůli samospráv se v potřebné míře touto problematikou zabývat.

Sociální exkluze Romů má přímou úměru s nízkou úrovní jejich vzdělání. Jako zásadní se proto jeví takové systémové změny, které povedou ke zlepšení současné situace ve vzdělávání romského etnika. Osvědčené mechanismy podpory vzdělanosti Romů jsou již známé, avšak nejsou v dostatečné míře aplikovány a chybí jejich adekvátní finanční podpora. Východiskem by mohlo být i tzv. inkluzivní vzdělávání. Primárním úkolem českého školství by mělo být plné odstranění tendencí romské děti segregovat mimo hlavní vzdělávací proud do menšinových praktický škol. Postupná inkluze romských dětí do kolektivů dětí majority může významně přispět i k pozitivnímu soužití majority s minoritou v budoucnosti.

Dalším průvodním jevem sociální exkluze Romů je jejich dlouhodobá nezaměstnanost, která je ovlivněna řadou negativních faktorů. Dosavadní realizace nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti, ve vztahu k Romům, se jeví jako neefektivní a neúčinné. Ve vztahu k romské populaci se jeví jako prázdné nástroje. Dalším faktorem je demotivující systém sociálních dávek, či dlouhodobě, po generace utvářené xenofobní předsudky ze strany majority, které vedou k znevýhodnění romského etnika na trhu práce, potažmo jejich exkluzi z pracovního trhu. V jiných případech neochota romského etnika si aktivně hledat práci a ambice Romů ke sebevzdělávání a vzdělání vůbec. Jako žádoucím a klíčovým východiskem se proto jeví odstranit všechny uvedené negativní aspekty. Dále pak, větší finanční podpora sociálních služeb a programů neziskových organizací k integraci romské pracovní síly na trh práce.

Možným řešením jsou i různé, časově limitované *vyrovnávací akce* v podobě povinných kvót.

Nízká kvalita bydlení patří bezesporu k nejpalčivějšímu problému romské populace a její sociální exkluze. Obce samy svou krátkozrakou bytovou politikou romské obyvatelstvo katapultují do ghettových lokalit a velkou měrou tak vědomě přispívají k jejich segregaci a životu v sociální exkluzi. Do jisté míry však mohou i přispět k zabránění jejich šíření či přímo iniciovat jejich zánik. Jako klíčové se v oblasti bydlení jeví integrace Romů do nájemních vztahů *sociálního bydlení* bez tržního nájemného a zavedení *vícetupňového tzv. prostupného bydlení* s doprovodným sociálním programem. Jeho účlem by byla kontrola klienta při plnění si platebních povinností spojených s bydlením, která by měla směřovat k tomu, aby si klient tyto návyky vytvořil a upevnil.

Terénní sociální práce je významným nástrojem při řešení romské problematiky v sociálně vyloučených lokalitách. Metodami sociální práce lze předejít k dalšímu sociálnímu propadu vyloučeného jedince, potažmo celé komunity, což je více než žádoucí.

V mnoha zahraničních státech jsou ve prospěch vyrovnání šancí znevýhodněných skupin obyvatelstva a menšin zakotveny různé *vyrovnávací postupy*, jejichž cílem je pomoci znevýhodněným při jejich participaci na společenském životě. Nosným předpokladem pro zavedení nepopulárních afirmativních akcí, či kvót, v oblasti řešení sociální exkluze Romů v ČR, lze proto přistupovat optikou myšlení L.B. Johsona, který svou politikou otevřel otázku nestejně „startovací čáry“ menšin. V této oblasti je především znám jeho projev z roku 1965 na Howard University, ve kterém zdůraznil, že „nelze očekávat, že by lidé, kteří byli léta svázáni v okovech, mohli najednou soutěžit s ostatními. Cílem je nejen rovnost, jako právo a teorie, ale rovnost jako skutečnost, rovnost jako výsledek.“ (Dvořáková, 2002, s. 270). V rámci zlepšení socioekonomického postavení Romů nelze proto vycházet z představy a očekávání, že člověk ze smetiště (romských ghatt) má stejné startovací podmínky pro soutěžení s ostatními, tj. majoritním obyvatelstvem, které vůči němu trpí rasovými předsudky. Nelze vycházet z představy, že lze řešit všechny sociální rozdíly vytvářené dlouhodobým znevýhodňováním a absencí Romů na veřejném životě v zemi, ve stylu „o nás, bez nás“, tedy o Romech, bez jejich aktivní participace v rámci orgánu samospráv obcí, měst a Parlamentu ČR. Východiskem pak může být *akomodační přístup*.

ZÁVĚR

Romové žijí na evropském kontinentě od 9-10 století, ale i přesto, že byli po staletí pronásledováni a utlačováni, udrželi si svou kulturní identitu. Odlišná kultura v podobě jazyka, nepsaných zákonů, zvykových obyčejů a hodnotového zaměření, *tzv. romipenu*, však staví bariéru a komplikuje vztahy mezi majoritou a tímto etnikem. Většinové obyvatelstvo vidí v Romech nepřizpůsobivé občany, kterým se nechce pracovat, a parazitují na sociální pomoci státu. V tomto ohledu chybí majoritě sebemenší snaha o hlubší poznání Romů. Vztahy mezi Romy a Neromy nelze proto považovat v České republice za příznivé.

Romové dnes tvoří izolovanou skupinu obyvatele s nejnižším sociálním statutem v zemi. Nízká životní úroveň, absence vzdělání, vysoká míra nezaměstnanosti a špatná kvalita bydlení je charakteristickým rysem tohoto etnika, který je diferencuje od většinového obyvatelstva. V obecné rovině se jedná o determinanty, které katapultovaly romskou populaci do sociální exkluze. Příčiny sociální exkluze Romů jsou ale podstatně hlubšího rázu. Uvedené zjednodušení kupříkladu nezodpovídá otázku, proč k exkluzi došlo právě u této části obyvatelstva.

Kořeny hlubokého socio-ekonomického propadu Romů lze nalézt v polistopadových směnách, kdy se v zemi dynamicky rozvíjela demokratická společnost. Ekonomická transformace země začala klást větší požadavky na své občany, jimž romská populace nemohla vyhovět. Celková modernizace země se odrazila především na kvalifikačních předpokladech v oblasti pracovního trhu, což negativně postihlo nekvalifikované romské obyvatelstvo.

Sociální exkluze Romů má přímou úměru s nízkou úrovní jejich vzdělání. Jádro problému lze hledat v segregaci romského žactva mimo hlavní vzdělávací proud. Dnes, stejně tak jako v uplynulých padesáti letech, není ve společnosti reflektována potřeba romské děti začlenit do hlavního vzdělávacího proudu majoritních dětí. Druhou stránkou mince je fakt, že Romové nedoceňují význam vzdělání pro své děti, jakožto ekonomickou investici do budoucna. Významný podíl na vzdělanosti romské populace má i jazyková bariéra. Slovní zásoba romských dětí při započetí školní docházky

neodpovídá jazykové úrovni věku dítěte, některé děti česky vůbec neumí, v komunikaci uplatňují tzv. *etnolekt*. Jako zásadní se proto jeví takové systémové změny, které povedou ke zlepšení současné situace ve vzdělávání romského etnika. Osvědčené mechanismy podpory vzdělanosti Romů jsou již známé, avšak nejsou v dostatečné míře aplikovány a chybí jejich adekvátní finanční podpora. Primárním úkolem českého školství by mělo být plné odstranění tendencí romské děti segregovat mimo hlavní vzdělávací proud. Postupná inkluze romských dětí do kolektivů dětí majority může významně přispět i k pozitivnímu soužití majority s minoritou v budoucnosti.

Především vzdělanost a nízká kvalifikovanost Romů komplikuje jejich postavení na trhu práce. Dlouhodobá nezaměstnanost je v dnešní době umocňována demotivujícím sociálním systémem, výši minimální mzdy v zemi a vysokou mírou zadlužení romských rodin. Mnohem výhodnější je pro Romy kombinace sociálních dávek s „*práci na černo*.“ Motivace pracovat v zaměstnaneckém poměru je snížena i obavou z exekucí. Tato negativní životní strategie se mezigeneračně upevňuje a reprodukuje se u další generace Romů, což vede k podceňování významu vzdělání a práce v zaměstnaneckém poměru. Na exkluzi Romů z pracovního trhu se nemalou měrou podílí i po generace utvářené rasistické předsudky ze strany majority. Poměrný podíl na své nezaměstnanosti mají i sami Romové a to svou celkovou neochotou (leností) aktivně práci vyhledávat nebo si zdroje obživy zajišťovat poctivou prací. Dosavadní realizace nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti, ve vztahu k Romům, se jeví jako neefektivní a neúčinné. Jako žádoucím a klíčovým východiskem se proto jeví odstranit všechny uvedené negativní aspekty. Dále pak, větší finanční podpora sociálních služeb a programů neziskových organizací k integraci romské pracovní síly na trh práce. Možným řešením jsou i různé, časově limitované *vyrovnávací akce* v podobě povinných zaměstnavatelských *kvót*.

Nízká kvalita bydlení patří k nejpálčivějšímu a nejviditelnějšímu problému romské populace a její sociální exkluze. Privatizace a restituce bytového fondu po roce 1989 dala předpoklad pro sociálně-prostorovou diferenciaci společnosti. Nezaměstnanost Romů vedla k platební neschopnosti a ta ke ztrátě důstojného bydlení. Romové se ocitli mimo chráněné nájemní bydlení a životu na ubytovnách a romských ghettech sociálně vyloučených lokalit. Život v nedůstojných a ponižujících podmínkách vyloučených

lokalit či ubytoven, s nulovou nadějí na změnu k lepšímu, je líhni patologických jevů. V řadě případech obce samy svou krátkozrakou bytovou politikou romské obyvatelstvo katapultují do ghettových lokalit a velkou měrou tak vědomě přispívají k jejich segregaci. Do jisté míry však mohou i přispět k zabránění jejich šíření či přímo iniciovat jejich zánik. Jako klíčové se v oblasti bydlení jeví integrace Romů do nájemních vztahů sociálního bydlení bez tržního nájemného a zavedení vícestupňového tzv. prostupného bydlení s doprovodným programem terénní sociální práce.

Lze konstatovat, že do současné doby neexistuje obecná politika státu v oblasti zlepšení sociální exkluze Romů v České republice, která by systematicky, koncepčně a dlouhodobě tuto problémovou oblast řešila. Nelze ale vycházet z představy, že lze řešit všechny sociální rozdíly vytvářené dlouhodobým znevýhodňováním a absencí Romů na veřejném životě v zemi, ve stylu „o nás, bez nás“, tedy o Romech, bez jejich aktivní participace v rámci orgánu samospráv obcí, měst a Parlamentu ČR. Východiskem pak může být akomodační přístup, jehož cílem je pomoci znevýhodněným skupinám obyvatelstva při participaci na společenském životě. Nosným předpokladem pro zavedení nepopulárních afirmativních akcí, či kvót, v oblasti řešení sociální exkluze Romů v ČR, lze proto přistupovat optikou myšlení L.B. Johsona, který svou politikou otevřel otázku nestejně „startovací čáry“ menšin.

Nelze se domnívat, že by popsání návrhy a opatření této diplomové práce plně atakovaly všechny negativní oblasti sociální exkluze Romů v České republice a vedly by k překonání tohoto sociálního problému. Mohou však poskytnout nový úhel pohledu při jejím řešení.

Závěrem lze pouze konstatovat, že sociální exkluze romské populace v České republice je fakticky „*společenský problém číslo jedna této země, bohužel hluboce podceňovaný a fakticky neřešený. Jde o problém politický, ekonomický, zdravotní, bezpečnostní a především mravní.*“ (Říčan, 1998, s. 119)

RESUME

Tato diplomová práce pojednává o příčinách sociálně exkluze romského etnika v České republice. Poukazuje na determinanty sociální exkluze, které mají podíl na rezidenční segregaci Romů a jejich diferenciaci od většinového obyvatelstva. Definuje celou řadu negativní faktorů a sociálních problémů, které zapříčinily hluboký socio-ekonomický propad romského etnika.

Vnitřně je práce členěna do pěti kapitol, ve kterých jsou probírány jednotlivé okruhy romské problematiky, jakožto sociálního problému. Informace z prvních tří (teoretických) kapitol mají svůj význam pro orientaci v celé problematice.

První kapitola analyzuje historický vývoj a současný stav Romů po roce 1989 se zaměřením na ekonomickou transformaci země, která zapříčinila hluboký socio-ekonomický propad Romů. Dále poukazuje na subetnické členění romské populace na našem území a jejich charakteristiku.

Druhá kapitola je zaměřená na popis sociálních aspektů v oblastech vzdělání, zaměstnanosti a bydlení. Jsou zde popsány zvykových obyčeje a hodnotový svět Romů, *tzv. romipen*. Dále tato kapitola analyzuje vliv rodiny na výchovu dítěte.

Třetí kapitola se zabývá determinanty sociální exkluze a problematikou sociální inkluze. Jsou zde dále popsány faktory a mechanismy rezidenční (prostorové) segregace Romů.

Praktická (empirická) část diplomová práce se člení do dvou kapitol. První se zabývá výzkumným (dotazníkovým) šetřením a interpretaci jeho výsledků, včetně jeho grafických výstupů, v návaznosti na ověření stanovených hypotéz. Druhá kapitola naznačuje možné inkluzivní mechanismy při řešení samotné sociální exkluze Romů v oblastech vzdělání, bydlení, zaměstnání a jejich participaci na veřejném životě.

Obsahovou analýzou odborných informačních zdrojů této práce, doplněnou o výsledky výzkumného (dotazníkového) šetření, jsem došel k logicko-deduktivnímu vyvození závěru této diplomové práce.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

01. BALABÁNOVÁ, H. Romské děti v systému českého základního školství a jejich následná profesionální příprava a uplatnění. In: a kol. *Romové v České republice 1945-1998*. Praha: Socioklub, 1999. 1.vyd. s. 333-349. ISBN 80-902260-7-8.
02. BARŠOVÁ, A. Problémy bydlení etnických menšin a trendy k rezidenční segregaci v České republice. In: VÍŠEK, P. (ed.) a kol. *Romové ve městě*. Praha: Socioklub, 2002. 1.vyd. s. 5-29. ISBN 80-86484-01-7.
03. DVOŘÁKOVÁ, V., *Spojené státy americké – společnost a politika*. Praha: Libri, 2002. 1. vyd. 298 s. ISBN 80-7277-141-8.
04. FRASER, A. *Cikán*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 1. vyd. 374 s. ISBN 80- 7106-2012-X.
05. FERENC, M. *Příčiny sociálně patologických jevů u romského etnika v České republice*. Brno, 2008. Bakalářská práce (Bc.).UTB Zlín, IMS, Fakulta humanitních studií, IMS: Brno, 2008-03-31.
06. GORNIÁKOVÁ, A., et. al. Situace romské menšiny v České republice. In: a kol. *Co se osvědčilo - Úspěšné romské projekty ve střední a výchovní Evropě*. Partners Hungary Foundation, 2003. Překlad: Partners Czech, 2003. s. 20-45. ISBN 80-239-0362-4.
07. HÁJKOVÁ, M. Rodina a zvyky slovenských Romů usazených v České Republice. In: ŠIŠKOVÁ, T. ed. al. *Menšiny a Migranti v České republice*. Praha: Portál, 2001. 1. vyd. s. 127-142. ISBN 80- 7178-648-9.
08. HÜBSCHMANNOVÁ, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In: a kol. *Romové v České republice 1945-1998*. Praha: Socioklub, 1999. 1.vyd. s. 16-66. ISBN 80-902260-7-8.
09. JAKOUBEK, M. *Romové-konec (ne)jednoho mýtu*. Praha: Socioklub, 2004. 1.vyd. 317 s. ISBN 80-86140-21-0.
10. JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. 1. vyd. 285 s. ISBN 80- 7178-535-0.
11. JANKŮ, SIDIROPULU. K. Segregace romských obyvatel. In: SÝKORA, L. (ed.), a kol. *Rezidenční segregace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2010. 1. vyd. s. 88-90. ISBN 978-80-86561-34-9 (UK PŘF)- ISBN 978-80-87147-25-2 (MMR ČR).

12. KALEJA, M. *Analýza postojů rodičů romských dětí ke vzdělávání*. Brno, Pdf MU, 2010. 261 s. Disertační práce (PhD). Masarykova univerzita, Katedra speciální pedagogiky. Školitel- prof. MÜHLPACHER.
13. KALEJA, M.; Knejpl, J. (eds.) *Mluvíme o Romech-Aven vakeras pal o Roma*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2009, 1. vyd. 200 s. ISBN 978-80-7368-708-3.
14. KALEJA, M., *Romové a škola versus rodiče a žáci*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2011, 1. vyd. 162 s. ISBN 978-80-7368-943-8.
15. KOCÁB, M., ministr pro lidská práva. *Koncepce romské integrace na období 2010–2013*. Praha: Úřad vlády ČR, 2010. 84 s. ISBN 978-80-7440-022-3.
16. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. et al. *Člověk-prostředí-výchova:k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. 1.vyd. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
17. LANGHAMROVÁ, J., FIALA, T. *Současná charakteristika romské populace a projekce jejího vývoje do roku 2050*. In: JAKOUBEK, M., BUDILOVÁ, L. (eds.) *Romové a Cikáni – neznámí i známí. Interdisciplinární pohled*. Vozice: LEDA, 2008. 1. vyd., s. 94-122. ISBN: 978-80-7335-119-9.
18. MAREŠ, P. Sociální exkluze a inkluze. In: SIROVÁTKA, T. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: MU Brno, Fakulta sociálních studií, 2004. 1. vyd. s. 5-31. ISBN 8021034556.
19. MIKLUŠÁKOVÁ, M. Stručné dějiny Romů. In: FRASER, A. *Cikán*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 1. vyd. s. 267-286. ISBN 80- 7106-212-X.
20. MÜHLPACHER, P. Postmodernismus jako sociální realita. In: BARGEL, M., MÜHLPACHER, P. a kol. *Inkluze versus exkluze – dilema sociální patologie*. Brno: IMS, 2010. 1.vyd. s. 15-23. ISBN 978-80-87182-12-3.
21. NAVRÁTIL, P. a kol. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003. 1. vyd. 223 s. ISBN 80-7178-741-8.
22. NEČAS, C. *České republiky včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999b. 4. doplněné vyd. 129 s. ISBN 80-7067-952-2.
23. ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Praha: Portál, 1998. 1. vyd. 143 s. ISBN 80-7178-250-5.
24. ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Praha: Portál, 2000. 2. vyd. 149 s. ISBN 80-7178-410-9.
25. SEKOT, A., *Sociologie v kostce*. Brno: Paido, 2004. 2. vyd. 206 s. ISBN 80-7315-077-8.

26. SEKYT, V. Romové. In: ŠIŠKOVÁ, T. ed. al. *Menšiny a Migranti v České republice*. Praha: Portál, 2001. 1. vyd. s. 119-124. ISBN 80- 7178-648-9.
27. SCHUSTER, M. Svat Cikánů – Romů – první romská organizace v českých zemích. In: KALEJA, M.; Knejpl, J. (eds.). *Mluvíme o Romech-Aven vakeras pal o Roma*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2009, 1. vyd. s. 50-67. ISBN 978-80-7368-708-3.
28. SÝKORA, L. (ed.), a kol. *Rezidenční segregace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2010. 1. vyd. 143 s. ISBN 978-80-86561-34-9 (UK PřF)- ISBN 978-80-87147-25-2 (MMR ČR).
29. ŠIKLOVÁ, J. Romové a nevládní, neziskové romské a proromské organizace přispívající k integraci tohoto etnika. In: a kol. *Romové v České republice 1945 -1998*. Praha: Socioklub, 1999. 1.vyd. s. 271-291. ISBN 80-902260-7-8.
30. VAVŘÍK, M. Sociální exkluze a ideologie. In: BARGEL, M., MÜHLPACHER, P. a kol. *Inkluze versus exkluze – dilema sociální patologie*. Brno: IMS, 2010. 1.vyd. s. 28-37. ISBN 978-80-87182-12-3.

SKRIPTA

01. MÜHLPACHER, P. a kol. *Sociální pedagogika II*. Brno, 2011. Skripta. UTB Zlín, Fakulta humanitních studií, Institut mezioborových studií. Brno, 2011. 251 s.
02. PALOVČÍKOVÁ, G. *Sociální psychologie II*. Brno, 2009. Skripta. UTB Zlín, Fakulta humanitních studií, Institut mezioborových studií. Brno, 2009.146 s.
03. ŘEHOŘ, A. *Metodologie I*. Brno, 2004. Skripta. UTB Zlín, Fakulta humanitních studií, Institut mezioborových studií. Brno, 2004.76 s.
04. VÍZDAL, F. *Základy psychologie I*. Brno, 2003. Skripta. UTB Zlín, Fakulta humanitních studií, Institut mezioborových studií. Brno, 2003. 52 s.

ELEKTRONICKÉ (INTERNETOVÉ) ZDROJE

01. Autorský tým: oddělení Socioekonomie bydlení. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. *Certifikovaná metodika Garantované (sociální) bydlení*. Praha, 2011, 33 s. (online). (2013-03-17). Dostupné na [www: http://disparity.cz/data/USR_048_DEDAULT/garantovane_socialni_bydleni_pdf](http://disparity.cz/data/USR_048_DEDAULT/garantovane_socialni_bydleni_pdf)
02. Dopis ministryně MŠMT. (online). (2013-03-17). Dostupné na [www: http://www.msmt.cz/ministerstvo/dopis-ministrine-skolam-u-prilezitosti-zapisu-do-1-trid](http://www.msmt.cz/ministerstvo/dopis-ministrine-skolam-u-prilezitosti-zapisu-do-1-trid)

03. Gabal Analysis & Consulting. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Zadavatel projektu: MPSV a Rada vlády ČR pro záležitosti romské komunity. Praha: 2006. 117. s. (online). (2013-03-17). Dostupné na www: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analyza-romskych-lokalit.pdf>
04. Gabal, I. Analysis & Consulting. *Mapa sociálně vyloučených a vyloučením ohrožených lokalit v České republice*. Praha: 2006. (online). (2013-03-17). Dostupné na www: http://www.esfcr.cz/mapa/int_CR.html
05. Gabal, I. a kol., *Klíč k posílení integrační politiky obcí*. Praha: GAS, 2008. 57 s. ISBN 978-80-87110-07-2. (online). (2013-03-17). Dostupné na www: <http://www.gac.cz>
06. Lhotka, P. *Původ Romů a jejich příchod do Evropy*. (online). (2010-10-27). Dostupné na www: http://www.skola.romea.cz/cs/historie/puvod_romu_a_jejich_prichod_do_evropy
07. Ministerstvo vnitra a Policie České Republiky. *Události ve Šluknovském výběžku*. Praha, 2011. 32 s. (online). (2013-03-17). Dostupné na www: <http://www.mvcr.cz/soubor/udalosti-ve-sluknovskem-vybezku-k-pdf.aspx>
08. Světová banka. *Česká republika: Šance na zlepšení zaměstnanosti Romů*. 20. října, 2008. Dokument Světové banky. ISBN 978-80-87041-52-9. 46. s. (online). (2013-03-17). Dostupné na www: http://www.siteresources.worldbank.org/ECAEXT/Resourc/258598_1224622402506/CZ_Roma_Employment_Full_Report_in_Czech.pdf
09. SÝKORA, L. (ed.), a kol. *Rezidenční segregace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2010. 1. vyd. 143 s. ISBN 978-80-86561-34-9 (UK PřF)- ISBN 978-80-87147-25-2 (MMR ČR). (online). (2013-03-18). Dostupné na www: http://www.mmr.cz/getmedia/cbd3b15b_9e64_4cdf_848e_2460360a46af/reseg_dy_oustrany
10. Vláda České republiky. *Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti*, Konečná verze schválená vládou ČR, usnesení č. 599, 14. června, 2000. 55. (online). (2013-03-17). Dostupné na www: <http://www.tspweb.cz/dokument-fultltext.shtml?x=118110>
11. Vláda České republiky. KOCÁB, M., ministr pro lidská práva *Koncepce romské integrace na období 2010–2013*. Praha: Úřad vlády ČR, 2010. 84 s. ISBN 978-80-7440-022-3. (online). (2013-03-17). Dostupné na www: http://www.vzdelavani2020.cz/images_obsah/dokumenty/knihovna/romska_integrace_2010_2013.pdf
12. Vláda České republiky. ŠIMUNKOVÁ, M., zmocněnkyně vlády pro lidská práva. *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2011–2015*. Praha: Úřad vlády ČR, 2011. 91s. (online). (2013-03-17). Dostupné na www: http://www.aspcr.cz/sites/default/files/strategie_2001_2015_2pdf

Jiné internetové zdroje (odkazy)

<http://www.czso.cz>

<http://www.denik.cz>

<http://www.mvcr.cz>

<http://www.msmt.cz>

<http://www.novinky.cz>
<http://www.romadecade.org>
<http://www.socialni-zaclenovani.cz>
<http://www.zpravy.ihned.cz>

ČASOPISECKÉ ZDROJE

01. Britské listy *The Economist* o Šluknovsku: *Nacistická perzekuce*. (online).(cit. 2013-03-13). Dostupné na www: http://www.parlamentnilisty.cz/zpravy/The_Economist_perzekuce_209064
02. Ginter, J. *Bydlení na splátky neutáhly už tisíce lidí*. In: *Právo*, 2013. roč. 23, č. 28, 24 s. ISSN 1211-2119.
03. MAREŠ, P., Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. In: *Sociologický časopis*, 2000. roč. 36, č. 3, s. 285-29. ISSN 0038-0288. (online). (2013-03-17). Dostupné na www: http://sreview.soc.cas.cz/uploads//028583b8ba8110c76a6ae9d260c5c0374e096283376_285MARES.pdf
04. MAREŠ, P., Romové: Sociální inkluze a exkluze. In: *Sociální práce/sociální práce.(Akademické statě)*, 2003. č. 4, s. 65-75. ISSN 1213-624. (online). (2013-03-17). Dostupné na www:<http://socialniprace.cz/soubory/2003-4.pdf>
05. Svj, ČTK. *Lidí bez práce bylo o 44 200 víc než před rokem*. In: *Právo*, 2013. roč. 23, č. 28, 24 s. ISSN 1211-2119.

LEGISLATIVNÍ ZDROJE

01. Zákon č. 117/1927 Sb. o potulných Cikánech.
02. Zákon č. 40/1993 Sb. o nabývání a pozbývání občanství.
03. Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.
04. Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti.
05. Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích.
06. Zákon č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře.
07. Zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi.
08. Zákon č. 89/2012 Sb, Občanský zákoník (účinnost od ledna 2014).
09. Zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné (novela).
10. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Jiné tištěné prameny

01. Zpráva Českého helsinského výboru o stavu lidských práv v České republice z roku 1994.
02. Zpráva Ministerstva zahraničních věcí USA o dodržování lidských práv za rok 1996. (United States, Informatik Servise).

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

CZSO	Český statistický úřad
ČR	Česká republika
DP	Diplomová práce
EU	Evropská unie
GAC	Gabal Analysis and Consulting
KSČ	Komunistická strana Československa
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MVCR	Ministerstvo vnitra České republiky
ROI	Romská občanská iniciativa
SCR	Svaz Cikánů-Romů
USA	Spojené státy americké
WB	World Bank (Světová banka)

SEZNAM TABULEK A SCHÉMAT

Schéma segregovaného bydlení	61
Tabulka etap výzkumu	69
Tabulka zúčastněných organizací výzkumu	70
Tabulka věkové struktury respondentů	74
Tabulka č. 1: Pohlaví	75
Tabulka č. 2: Věkových skupin	75
Tabulka č. 3: Vzdělání	76
Tabulka č. 4: Stav	76
Tabulka č. 5: Znalost romského jazyka	77
Tabulka č. 6: Bydlení	77
Tabulka č. 7: Sousedství	78
Tabulka č. 8: Sousedské vztahy	78
Tabulka č. 9: Ztráta nájemní smlouvy	79
Tabulka č. 10: Osoby v domácnosti	80
Tabulka č. 11: Spokojenost s bydlením	80
Tabulka č. 12: Úvaha o emigraci	81
Tabulka č. 13: Samostatné bydlení	81
Tabulka č. 14a: Počet dětí	82
Tabulka č. 14b: Počet dětí	82
Tabulka č. 15: Škoní docházka	83
Tabulka č. 16: Spokojenost dětí v ZŠ	83
Tabulka č. 17: Pomoc v přípravě na vyučování	84
Tabulka č. 18: Zaměstnanost	84

Tabulka č. 19: Počet zaměstnání.....	85
Tabulka č. 20: Ukončení zaměstnání	85
Tabulka č. 21: Zkušenost s diskriminací.....	86
Tabulka č. 22: Pořadí priorit	87
Tabulka č. 22a: Vyhodnocení nesprávně vyplněné otázky č. 22	88
Tabulka č. 23: Příjem.....	89
Tabulka č. 24: Exekuce.....	89
Tabulka č. 25: Půjčky	90
Tabulka č. 26: Pokrytí finančních výdajů	90
Tabulka č. 27: Zdroje financování rodinných výdajů	91
Tabulka č. 28: Pocit chudoby.....	91
Tabulka č. 29: Návštěva kulturních zařízení.....	92

SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1: Pohlaví	75
Graf č. 2: Věkových skupin	75
Graf č. 3: Vzdělání	76
Graf č. 4: Stav	76
Graf č. 5: Znalost romského jazyka	77
Graf č. 6: Bydlení.....	77
Graf č. 7: Sousedství	78
Graf č. 8: Sousedské vztahy	78
Graf č. 9: Ztráta nájemní smlouvy	79
Graf č. 10: Osoby v domácnosti	80
Graf č. 11: Spokojenost s bydlením	80
Graf č. 12: Úvaha o emigraci	81
Graf č. 13: Samostatné bydlení	81
Graf č. 14a: Počet dětí.....	82
Graf č. 14b: Počet dětí	82
Graf č. 15: Škoní docházka	83
Graf č. 16: Spokojenost dětí v ZŠ	83
Graf č. 17: Pomoc v přípravě na vyučování.....	84
Graf č. 18: Zaměstnanost	84
Graf č. 19: Počet zaměstnání.....	85
Graf č. 20: Ukončení zaměstnání	85
Graf č. 21: Zkušenost s diskriminací	86
Graf č. 22: Pořadí priorit	87
Graf č. 22a: Vyhodnocení nesprávně vyplněné otázky č. 22.....	88

Graf č. 23: Příjem.....	89
Graf č. 24: Exekuce.....	89
Graf č. 25: Půjčky	90
Graf č. 26: Pokrytí finančních výdajů.....	90
Graf č. 27: Zdroje financování rodinných výdajů.....	91
Graf č. 28: Pocit chudoby	91
Graf č. 29: Návštěva kulturních zařízení	92

SEZNAM PŘÍLOH

P I: Dotazník výzkumného šetření diplomové práce.

P II: Fotogalerie sociálně segregovaného bydlení ve městě Přerov.

P III: Mapa sociálně vyloučených lokalit v Olomouckém kraji.

P IV: Mapa míry vnímání romských lokalit jako problému.

PŘÍLOHA P I: Dotazník výzkumného šetření diplomové práce

Vážená paní / Vážený pane,

dotazník, který Vám byl předložen, je zaměřen na zjištění příčin sociální exkluze romské populace v České republice. Získaná data nebudou použita v rozporu se zákonem, poslouží výhradně pro účely výzkumu diplomové práce studenta fakulty sociálních studií UTB ve Zlíně. Autor dotazníku Vám zaručuje naprostou anonymitu.

Děkuji Vám za Vaší důvěru.

Autor

DOTAZNÍK

Přečtěte si prosím pozorně každou otázku. Na otázky odpovídejte alternativou ANO/NE, vyznačením „X“ nebo krátkým písemným projevem. U každé otázky lze označit pouze jednu z možností. Vzhledem k povaze prováděného výzkumu je žádoucí, aby byl dotazník vyplněn zcela samostatně.

Pohlaví: žena muž

Věk: (dopíšte)

Vzdělání:

- bez vzdělání
- základní škola
- zvláštní škola/ZŠ praktická
- vyučen(a)
- středoškolské
- vysokoškolské

Stav: svobodný(á) rozvedený(á)
 vdaná/ ženatý vdova/vdovec

Místo pobytu/město:

- Přerov
- Kojetín
- Lipník nad Bečvou
- Hranice na Moravě
- jiné:

Romským jazykem:

- hovořím plynule, doma mluvíme pouze romsky
- plynule romsky nemluví, ale částečně rozumím této řeči
- romsky nemluví vůbec, ale rodiče ano
- romsky neumím, ani se tuto řeč nehodlám naučit

1) Bydlíte?

- rodinném domě
- městském bytě
- ubytovna/ holobyt
- domov pro seniory
- dům s pečovatelskou službou
- jiný typ:

2) Vaším sousedem je? mým sousedem(y) je pouze Gádžo (Nerom)

- mým sousedem(y) je pouze Rom (ové)
- mým sousedem(y) je jak Rom(ové), tak Gádžo(vé) (Nerom)

3) Jaké máte vztahy (jak vycházíte) se sousedy?

- pouze kladné, vycházíme spolu velmi dobře, udržujeme přátelské vazby
- převážně kladné, někdy se nepohodneme, neudržujeme přátelské vazby
- pouze záporné, vycházíme spolu velmi špatně, jsme nepřátelé

4) V případě, že jste někdy v minulosti bydlel(a) v městském bytě na základě nájemní smlouvy, jak jste o tento byt přišel(a)?

- na základě soudního vystěhování s důvodu dluhu na nájemném a energii
- na základě změny vlastníka bytu, který mě následně soudně vystěhoval
- na základě špatného tech. stavu bytu, náhradním ubytováním na ubytovně/holobytu
- v důsledku finančních problémů jsem se odstěhoval k rodině, rodičům
- na základě vlastního rozhodnutí, změnou bydliště v jiné lokalitě

5) Počet osob v domácnosti?

- jeden
- dva - čtyři
- pět - osm
- osm - dvanáct
- více než dvanáct

6) Současné bydlení Vám?

- vyhovuje, nechci ho měnit, jsem s ním spokojený(á)
- nevyhovuje, nejsem s ním spokojený(á), chci ho změnit, ale nevím jak
- nevyhovuje, dělám vše pro to, abych se odstěhoval(a), ale nedaří se mi to

7) Uvažujete/ uvažoval (a) jste o emigraci do zahraničí?

- NE, nikdy
- ANO, dopište KAM

8) Samostatné bydlení daleko od rodičů a blízké rodiny?

- nepřichází v úvahu, úzký kontakt s rodiči, rodinou je pro Vás velmi důležitý
- by Vám nevadilo, jen kdyby jste získal(a) samostatné bydlení
- nepřemýšlel(a) jste o tom
- bydlíte daleko od rodičů a blízké rodiny

- 9) **Máte děti?** ANO Kolik dětí máte? jedno
 NE Kolik dětí by jste chtěl(a) mít? dvě - tři
 tři - čtyři
 více než čtyři
 žádné

10) **Vaše děti navštěvují?**

- běžnou základní školu, kterou navštěvují převážně děti z majoritních rodin
 základní školu (bývalá zvláštní), kterou navštěvují převážně romské děti
 základní školu praktickou

11) **Jak se Vaše dítě (ti) cítí ve škole?**

- je - jsou zcela spokojeni, školu navštěvují rádi
 je - jsou částečně spokojeni
 je - jsou zcela nespokojeni

12) **Pomáháte svému dítěti(em) s přípravou na vyučování?**

- ano, denně s nim(i) píšu domácí úkoly
 ne, nepřipravuji a neučím se s nim(i)
 ne, protože to neumím, neumím číst ani psát

13) **V současné době jste?**

- zaměstnaný(á)
 nezaměstnaný(á), nehledám práci
 nezaměstnaný(á), hledám práci
 mateřská dovolená
 důchodce (starobní/invalidní)

14) **Kolikrát jste byl(a) v průběhu dosavadního života zaměstnán(a) na základě pracovní smlouvy?**

- 1 až 3 krát
 4 až 7 krát
 7 až 10 krát
 nikdy jsem nebyl takto zaměstnán(á)

15) **Vaše poslední zaměstnání bylo ukončeno z důvodu?**

- odchodu do starobního důchodu
 odchodu do invalidního důchodu
 likvidace firmy
 výpovědi
 nikdy jsem nepracoval(a)
 jiný důvod:

16) **Máte vlastní zkušenost s tím, že by Vás z důvodu toho, že jste Rom(ka) nepřijali na pracovní místo, o které jste žádal(a)?**

- ano, v jednom případě
 ano, ve více případech
 ano, vždy, a proto si již práci nehledám
 nikdy jsem neměl/a tuto zkušenost

17) Zakroužkujte čísla pořadí dle důležitosti Vašich priorit od nejlépe 1 po nej. 5:

získat dobře placené zaměstnání bez ohledu na vzdělání	1	2	3	4	5
získat kvalitní bydlení bez ohledu na zaměstnání/vzdělání	1	2	3	4	5
založit rodinu, bez ohledu na vzdělání/zaměstnání/bydlení	1	2	3	4	5
založit rodinu, mít zdravé děti a hodného manžela (ku)	1	2	3	4	5
naplnit své sny, koníčky a záliby	1	2	3	4	5

18) Váš měsíční příjem je v rozmezí?

- méně než 5 000 Kč
 od 5 001 Kč do 8 000 Kč
 od 8 001 Kč do 10 000 Kč
 od 10 001 Kč do 15 000 Kč
 více jak 15 000 Kč

19) Bylo proti Vám, či Vašemu partnerovi, nařízeno exekuční řízení/exekuce?

- ano, v současnosti
 ano, v minulosti
 ano, v současnosti i minulosti
 ne, nikdy

20) Máte půjčku(y)?

- nemám žádnou půjčku(y)
 mám půjčku(y) u banky - počet
 mám půjčku(y) nebankovní -počet
 jiné.....

21) Finanční příjmy Vám pokryjí měsíční výdaje?

- úplně
 částečně
 vůbec ne

22) K pokrytí potřebných výdajů využíváte?

- další příjem z brigád, či práce na „černo“
 úspory
 podpory od rodiny
 sociální dávky
 jiné zdroje:.....

23) Máte pocit chudoby?

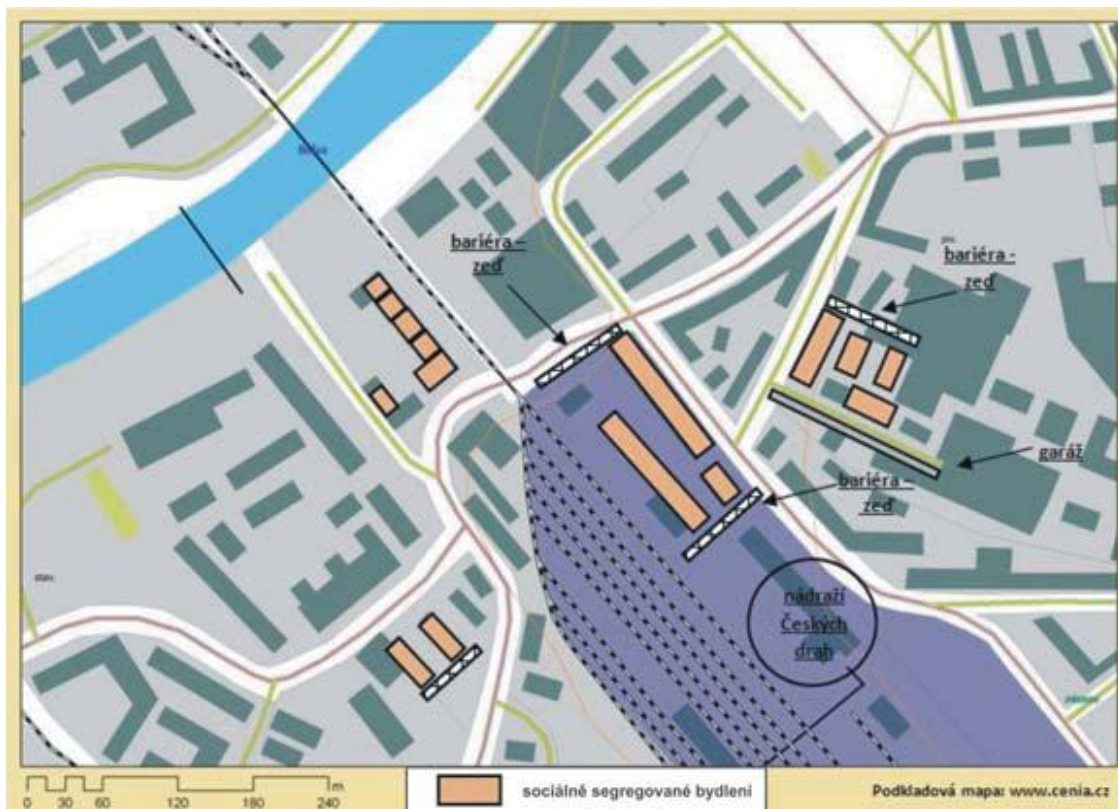
- ano ne

24) Kulturní zařízení (divadlo, kino, koncerty apod.) navštěvujete nejméně?

- 1 x týdně
 1 x měsíčně
 1 x za 6 měsíců
 vůbec, z důvodu: finančních
 zdravotních
 jiných:.....

PŘÍLOHA P II: Fotogalerie sociálně segregovaného bydlení ve městě Přerov.

Schéma segregovaného bydlení v okolí vlakového nádraží v Přerově.

Autor schématu: Stanislav Martinát, In: Sýkora (ed.), a kol. 2010, s. 132.

Pohled na domy na Kojetínské ulici, centrum města je dostupné podchodem pod železnici.

Foto: Kateřina Sidiropulu Janků, In: Sýkora, 2010. s. 135.

Doslova pod okny domu na Kojetínské ulici projíždí všechny vlaky mířící na nedaleké přerovské nádraží.

Foto: Kateřina Sidiropulu Janků, In: Sýkora, 2010. s. 137.

Pohled na domy na ulici Kojetínské o tři roky později.

Foto: Milan Ferenc, 2013

Foto: Milan Ferenc, 2013.

Holobyty na Tovačovské ulici stojí v těsné blízkosti průmyslové zástavby.

Foto: Kateřina Sidiropulu Janků, In: Sýkora, 2010. s. 135.

Pohled na holobyty na ulici Tovačovské o tři roky později.

Pohled na domy na ulici Husové u vlakového nádraží.

Foto: Milan Ferenc, 2013.

Pohled na vybydlený dům na ulici Škodové.

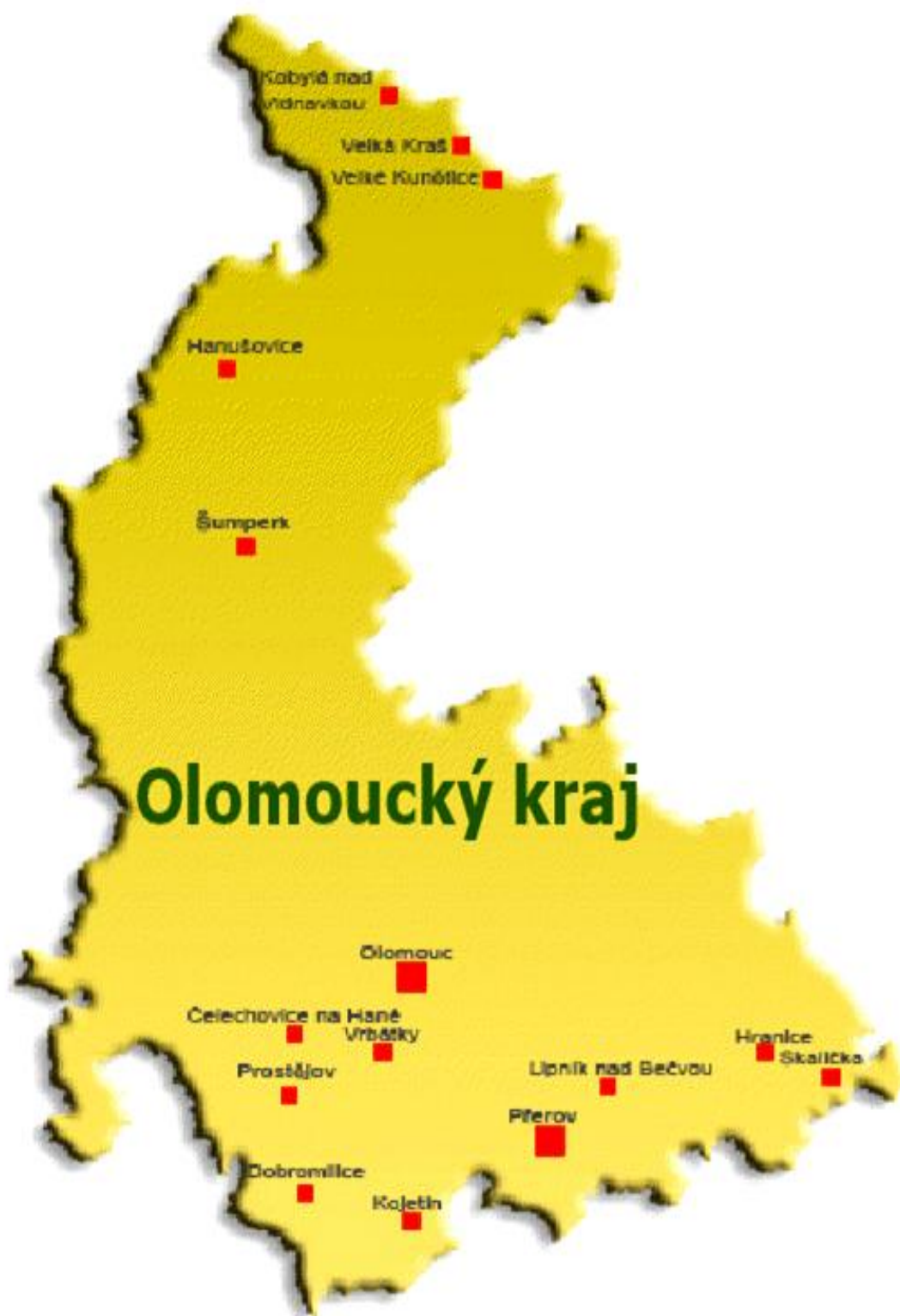
Foto: Milan Ferenc, 2013.

Pohled na ubytovnu pro sociálně slabé na ulici Dluhonské.

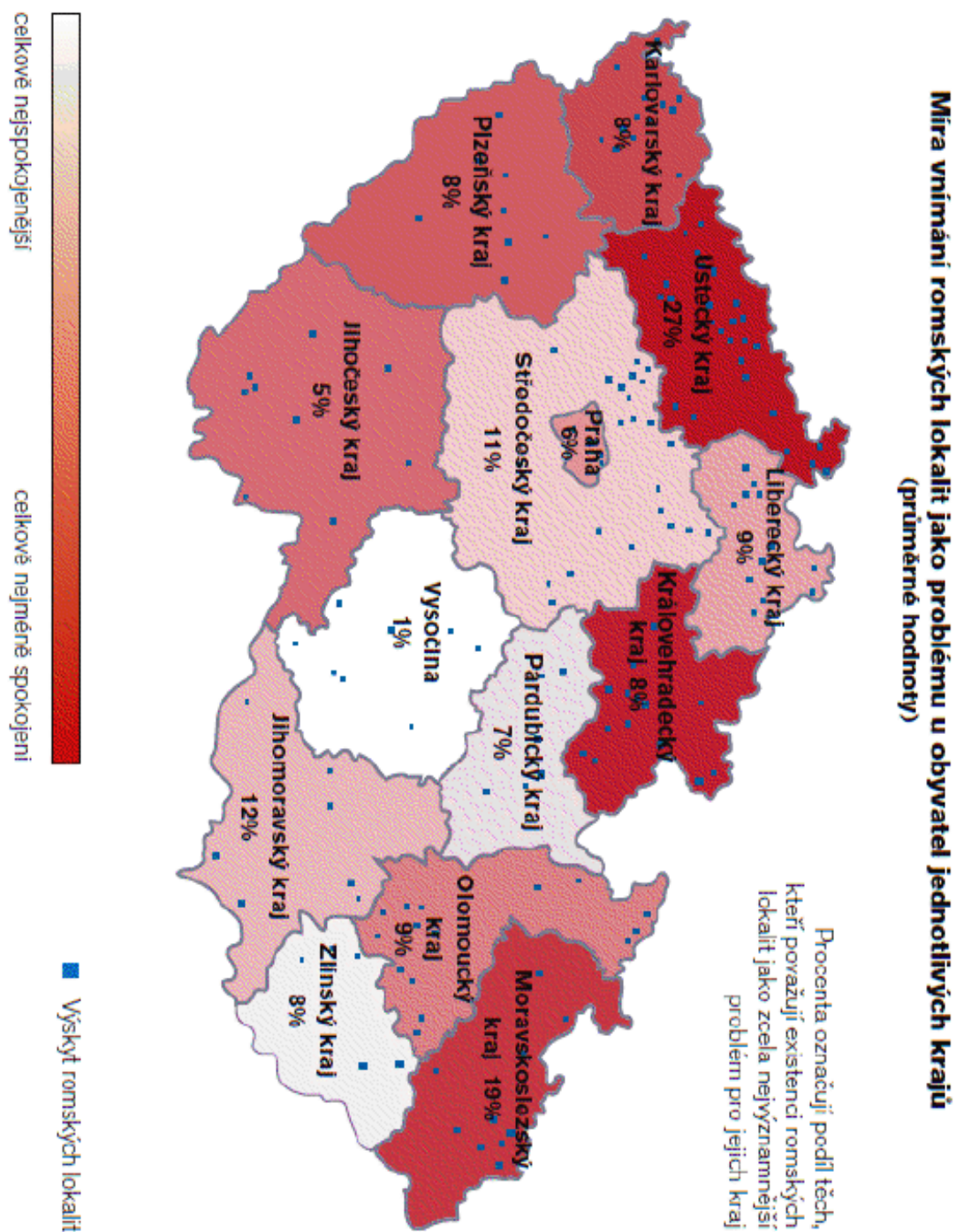

Foto: Milan Ferenc, 2013.

PŘÍLOHA P III: Mapa sociálně vyloučených lokalit v Olomouckém kraji.⁵⁴

⁵⁴ (online). (2013-03-17). Dostupné na [www: http://www.esfcr.cz/mapa/int_CR.html](http://www.esfcr.cz/mapa/int_CR.html)

⁵⁵ Gabal, I. a kol., *Klíč k posílení integrační politiky obcí*. Praha: GAS, 2008. s. 16. ISBN 978-80-87110-07-2. (online). (2013-03-17). Dostupné na [www: http://www.gac.cz](http://www.gac.cz)

